

Het afval van de familie Van Heeckeren

De uitwerking van de keramiek uit de 17^e/18^e eeuwse beerput van de familie Van Heeckeren in Zutphen

Afstudeeronderzoek HBO Archeologie

Door Marjolein van der Storm (316602)

In opdracht van Michel Groothedde, gemeentearcheoloog van Zutphen en Doesburg

2011-2012

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
Samenvatting	5
Hoofdstuk 1. Inleiding	7
1.1 <i>Introductie van het onderzoek</i>	7
1.1.1 <i>Onderzoeksvragen</i>	10
1.2 <i>Relevantie</i>	10
1.2.1 <i>Relatie van het onderwerp met relevante archeologische theorieën</i>	8
1.2.2 <i>Relatie met andere nationale en internationale onderzoeken</i>	9
Hoofdstuk 2. Onderzoeksmethoden	12
2.1 <i>Classificatiesysteem voor Laat- en Post-Middeleeuws aardewerk en glas (Deventer systeem)</i>	12
2.1.1 <i>Opbouw van het Deventer Systeem</i>	13
2.1.2 <i>Catalogus & tellijst</i>	14
2.1.3 <i>Voordelen van het ‘Deventer systeem’</i>	15
2.1.4 <i>Nadelen van het ‘Deventer systeem’</i>	15
2.2 <i>MAE: Minimaal Aantal Exemplaren</i>	16
2.3 <i>AWQ: Aardewerk-Welstandsquotiënt</i>	16
2.4 <i>Historisch onderzoek</i>	16
2.5 <i>Onderzoeksmethoden per deelvraag</i>	18
Hoofdstuk 3. Beerput HvdK-128	20
3.1 <i>Locatie van de beerput op het erf</i>	20
3.2 <i>Stratigrafie, bouwconstructie en locatie van de stortkoker</i>	22
3.3 <i>Inhoud van de beerput</i>	22
3.3.1 <i>Keukengerei</i>	23
3.3.2 <i>Tafelgerei</i>	24
3.3.3 <i>Overige functiegroepen</i>	28
3.4 <i>Complexdatering</i>	29
3.5 <i>Analyse van de eigenaren van het afval</i>	30
3.6 <i>Sociaaleconomische interpretatie van het beerputcomplex</i>	32
Hoofdstuk 4. Historisch onderzoek	34
4.1 <i>De familie Van Heeckeren</i>	34
4.1.1 <i>Voorgeschiedenis van de Van Heeckerens</i>	34
4.1.2 <i>Bewoners van de Hof van Heeckeren</i>	35
4.1.2.1 <i>Stamboom familie Van Heeckeren</i>	36
4.1.2.2 <i>Walraven van Heeckeren (1576-1645)</i>	37
4.1.2.3 <i>Evert van Heeckeren (1613-1680)</i>	37
4.1.2.4 <i>Walraven van Heeckeren (1643-1701)</i>	39
4.1.2.5 <i>Jacob Derk van Heeckeren van Enghuizen (1665-1749)</i>	40

4.1.2.6 Frans Jan van Heeckeren van Enghuizen (1694-1767).....	41
4.1.3 De sociaaleconomische status van de familie Van Heeckeren.....	41
4.1.3.1 Ruurlo	41
4.1.3.2 Nettelhorst.....	42
4.1.3.3 Enghuizen.....	43
4.1.3.4 Barlham.....	44
4.1.3.5 Brantsenburg.....	44
4.1.3.6 Beurse en Klevenhorst	44
4.1.3.7 De Cloese en Langen.....	45
4.2 Tijds kader: ca. 1617 – 1750.....	45
4.2.1 Historisch kader	45
4.2.2 Organisatie van het bestuur in Gelre en Zutphen.....	48
4.3 Tot slot.....	49
Hoofdstuk 5. Vergelijking met andere beerputcomplexen binnen en buiten Zutphen	51
5.1 <i>Vergelijking met andere beerputten in Zutphen</i>	51
5.1.1 Beerputten van adellijke huishoudens.....	51
5.1.1.1 Hof van Bronckhorst	51
5.1.2 Beerputten van niet-adellijke huishoudens	53
5.1.2.1 Lange Hofstraat 5.....	53
5.2 <i>Vergelijking met beerputcomplexen in Oost-Nederland</i>	54
5.2.1 Beerputten van adellijke huishoudens.....	54
5.2.1.1 Havezate Werkeren bij Zwolle	54
5.2.2 Beerputten van niet-adellijke huishoudens	55
5.2.2.1 Beerkelder 50-10 aan de Polstraat te Deventer.....	55
5.3 <i>Vergelijking met beerputten in West-Nederland</i>	56
5.3.1 Beerputten van adellijke huishoudens.....	56
5.3.1.1 Cruydenborch te Maarssen	56
5.3.1.2 Beerput 14 aan het Lange Voorhout 8 te Den Haag	58
5.3.2 Beerputten van niet-adellijke huishoudens	59
5.3.2.1 Beerkelder aan de Boekhorststraat 16 te Den Haag.....	59
5.3.2.2 Beerput 13C aan de Langestraat te Alkmaar.....	60
5.4 <i>Conclusie</i>	62
5.4.1 Beerputcomplexen in Zutphen	62
5.4.2 Beerputcomplexen in Oost-Nederland.....	64
5.4.3 Beerputcomplexen in West-Nederland.....	64
Hoofdstuk 6. Conclusie en discussie	66
6.1 <i>Beantwoording van de onderzoeksvragen</i>	66
6.1.2 Beantwoording van de deelvragen	66
6.1.2 Beantwoording van de hoofdvraag & discussie van onderzoeksresultaten.....	69
Hoofdstuk 7. Aanbevelingen.....	71
Verklarende woordenlijst	73
Literatuurlijst.....	74

Voorwoord

Dit onderzoek werd uitgevoerd in het kader van een afstudeeronderzoek voor de opleiding HBO Archeologie. De opdracht die ik mocht uitvoeren bestond uit het onderzoeken van de keramiek uit de beerput op de Hof van Heeckeren en het uitvoeren van een historisch onderzoek. Het was een bewuste keuze om praktisch bezig te zijn met materiaal. Daarnaast boeit historische archeologie mij, omdat archeologische- en historische bronnen kunnen worden gecombineerd, waardoor een volledig verhaal ontstaat en de twee informatiebronnen aan elkaar getoetst kunnen worden. Ik heb met veel plezier en interesse aan dit onderzoek gewerkt en ik heb ontzettend veel geleerd.

Het onderzoek duurde van september 2011 tot mei 2012. Ik heb mijn onderzoek vooral uitgevoerd op het kantoor van de afdeling Archeologie van de gemeente Zutphen. Graag wil ik de medewerkers en vrijwilligers van de afdeling Archeologie bedanken voor de aangename tijd die ik daar heb gehad. Daarnaast wil ik Michel Groothedde bedanken voor het beschikbaar stellen van deze opdracht en de hulp die hij mij heeft gegeven. Davy Kastelein en Annelies Berends wil ik heel erg bedanken voor hun hulp en de steun die zij mij gaven, vooral tijdens de laatste loodjes. Joyce Onderstal en Melissa Vos wil ik bedanken voor de aardewerktekeningen die zij voor mij gemaakt hebben. Ten slotte wil ik mijn familie, Morrison van der Linden en Coosje Koster bedanken voor hun steun en hulp.

Samenvatting

Beerput HvdK-128 werd opgegraven in 1995 door de afdeling Archeologie van de gemeente Zutphen. De beerput werd doorsneden door een damwand en er waren drie heipaaltjes in geslagen. Hierdoor is maar de helft van het complex opgegraven, wat mogelijk zou kunnen zorgen voor een vertekend beeld. Na onderzoek van het vondstmateriaal bleken echter alle vondstcategorieën en indicatoren voor een sociaaleconomische status in voldoende mate aanwezig te zijn. De keramiek is vertegenwoordigd met minimaal 239 voorwerpen, en hiermee representatief voor het complex. In 1998 en 2003 werden deelonderzoeken gepubliceerd over het glaswerk en het botmateriaal. In het kader van een afstudeeronderzoek is nu de keramiek onderzocht. De onderzochte beerput was gelegen op de Hof van Heeckeren, op een binnenplaats achter het huis. In de beerput werd een deel van de stortkoker aangetroffen, waarmee de beerput waarschijnlijk was verbonden met een bijgebouw dat vlakbij de beerput werd aangetroffen.

Met behulp van het Classificatiesysteem voor Laat- en Post-Middeleeuws aardewerk en glas (Deventer systeem) is de keramiek gedetermineerd. Het grootste gedeelte van de keramische inhoud van de beerput bestaat uit roodbakend aardewerk. De grootste functiegroepen zijn tafelwaar en keukengerei (ongeveer 50%/40%). Andere bakselsoorten die in dit vondstcomplex voorkomen zijn: witbakend aardewerk, faience, majolica, Aziatisch porselein en Italiaans tinglazuuraardewerk. De keramische inhoud van de beerput werd geïnterpreteerd als afkomstig van een welgesteld huishouden. De keramiek is vervolgens vergeleken met de deelonderzoeken over het glas en botmateriaal. De conclusie van deze onderzoeken was, dat het materiaal afkomstig moest zijn uit een rijk huishouden. Dit werd bepaald op basis van het voorkomen van rijkversierde glazen in het complex en de vondst van fragmenten van glazen borden. Daarnaast werden resten van wild, jong geslachte dieren en enkele bijzondere vogelsoorten aangetroffen. Op basis van de samenstelling van de inhoud van beerput HvdK-128, heeft de beerput waarschijnlijk in de buurt van de keuken(s) gelegen. De beerput was in gebruik vanaf ongeveer 1617 tot 1750.

Middels historisch onderzoek kon de beerput gekoppeld worden aan de familie Van Heeckeren. Deze familie had van 1617 tot 1822 de Hof van Heeckeren in haar bezit. Het huis is ondermeer eigendom geweest van: Walraven van Heeckeren (1576-1645), Evert van Heeckeren (1613-1680), Walraven van Heeckeren (1643-1701), Jacob Derk van Heeckeren van Enghuizen (1665-1749) en Frans Jan van Heeckeren van Enghuizen (1694-1767). Al deze personen speelden een prominente rol in het bestuur van het kwartier Zutphen, Gelre en soms zelfs in het nationale bestuur van de Republiek. Naast de Hof van Heeckeren bezaten zij in Gelre verschillende landgoederen.

Uit de resultaten van het onderzoek bleek dat alleen de keramiekvondsten niet voldoende zijn om de sociaaleconomische status van een huishouden te bepalen. De statusbepaling op basis van de keramiek moet getoetst worden door onderzoek van andere uit de beerput afkomstige vondstcategorieën en historisch onderzoek. Deze resultaten onderbouwen het onderzoek van

Roos van Oosten. Zij stelt dat beerputten van rijke huishoudens, juist een arme inhoud hebben wat keramiek betreft.¹

De inhoud van beerput HvdK-128 werd vergeleken met andere beerputten in Oost- en West-Nederland met als doel de verschillen te onderzoeken tussen adellijke en niet-adellijke beerputten uit twee heel verschillende regio's. Het uiteindelijke doel hiervan was om te kunnen vaststellen of HvdK-128 wel of niet een 'rijk' complex is. De beerput werd vergeleken met beerputcomplexen die aangetroffen werden in Zutphen, Deventer, Zwolle, Den Haag, Alkmaar en Maarssen. Over het algemeen bleek dat de keramische inhoud van de andere beerputten rijker was dan die van de beerput van de Hof van Heeckeren. Zodra echter de andere vondstcategorieën in de vergelijking werden betrokken, bleek op basis van de glasvondsten en het botmateriaal dat de Hof van Heeckeren een hoge sociale status moet hebben gehad. In Oost-Nederland was alleen de beerkelder van havezate Werkeren in Zwolle rijker. Over de status van de overige gepubliceerde beerputten uit Zutphen kan geen duidelijke uitspraak worden gedaan doordat nauwelijks glasvondsten en archeozoologisch materiaal zijn aangetroffen. In West-Nederland was de keramiek op het oog 'rijker' dan de keramiek uit HvdK-128. Dit kan worden verklaard door de grotere beschikbaarheid van de duurdere bakselgroepen. Daarnaast is in West-Nederland geen duidelijk verschil waar te nemen tussen adellijke- en niet-adellijke complexen. Juist het niet-adellijke complex uit Alkmaar kon geïdentificeerd worden als zeer rijk.

¹ Van Oosten 2005.

Hoofdstuk 1. Inleiding

1.1 Introductie van het onderzoek

Beerput HvdK-128 werd aangetroffen tijdens de opgraving bij Huize van de Kastele aan het 's Gravenhof te Zutphen (vandaar de afkorting HvdK voor het vondstnummer 128). Deze opgraving werd uitgevoerd naar aanleiding van restauratie- en verbouwingswerkzaamheden van het Museumhotel (nu Eden Hotel). De opgraving duurde, met onderbrekingen, van 1993 tot 1995. Opvallend genoeg werd de beerput pas aangetroffen na afloop van de oorspronkelijke opgraving bij het plaatsen van een aantal damwanden. De structuur werd onderzocht tussen 10 en 14 april 1995. Daarbij bleek dat de beerput werd doorsneden door een damwand en dat er 3 kleine heipaaltjes in waren geslagen. Als gevolg van het plaatsen van de damwand was slechts de helft van de beerputinventaris te bereiken; de andere helft is *in-situ* nog aanwezig achter de damwand. Daardoor is slechts de helft van de inhoud geborgen. Deze bestond uit keramiek, glas, botmateriaal, schoenen, enkele stelen van kleipijpen, kleine stukjes textiel en een tinnen lepel. Slechts een aantal van deze vondstcategorieën is na de opgraving bestudeerd en gepubliceerd, namelijk: het glas door Harold Henkes in 2003² en het botmateriaal door Thomas Spitzers in 1998³.

Bij archeologisch onderzoek vormt keramiek vanwege de daterende en informatieve waarde vaak de belangrijkste vondstgroep. Deze categorie is voor de beerput HvdK-128 tot dusverre echter nooit uitvoerig onderzocht en beschreven, waarmee de inventaris van deze beerput niet volledig is uitgewerkt. Dit vormt de aanleiding voor deze afstudeeropdracht. Het onderzoek richt zich op de keramiekvondsten uit het beerputcomplex en het toegankelijk maken van de archeologische informatie die hierin besloten ligt. Bovenal wordt, in combinatie met historisch onderzoek, getracht een zo volledig mogelijk beeld te schetsen van het huishouden dat dit afval in de beerput dumpte. Afval is in het kader van archeologisch onderzoek altijd als belangrijk beschouwd. Beerputinhouden worden beschouwd als een specifieke vondstcategorie van de stad. Typische aspecten van het stedelijk leven zijn hieruit te herleiden. Zulke aspecten kunnen bijvoorbeeld het reconstrueren van het dagelijks leven in het huishouden zijn, of wanneer verschillende complexen met elkaar vergeleken worden, de sociale diversificatie in verschillende delen van de stad. Analyse van diverse beerputcomplexen kan een beeld geven van de handel.

De belangstelling in beerputonderzoek was lange tijd 'voorwerpgericht'. Doordat de beerput langere tijd in gebruik was zijn ontwikkelingen in aardewerkvormen soms traceerbaar en de mate van compleetheit leent zich ervoor om aardewerk typechronologieën op te bouwen. In het verleden werd vaak vooral aandacht geschonken aan de keramische inhoud van een beerput. Tegenwoordig worden steeds vaker ook de andere vondstcategorieën onderzocht en historisch onderzoek gedaan.⁴

² Henkes 2003.

³ Spitzers 1998.

⁴ Bartels 1999, 17-18.

Het onderzoek naar de keramische inhoud van de beerput wordt aangevuld met een historisch onderzoek naar de mogelijke eigenaren van het afval. Dit waren vermoedelijk niet de bewoners van het direct aangrenzende Huize van de Kastele (hier woonde tussen 1674 en 1685 burgermeester Enno Matthias den Broeck en daarna zijn dochter met haar man Andriaan Valck), maar de bewoners van de aangrenzende Hof van Heeckeren. Tijdens het onderzoek kon de beerput al aan deze Hof gekoppeld worden. De beerput ligt op een kavel dat vroeger bij de Hof van Heeckeren hoorde. Een deel van de stortkoker is aangetroffen, deze was vermoedelijk verbonden met een bijgebouw. Tot de inhoud behoorde een steengoed kan met een medaillon, waarop de Zweedse koning is afgebeeld. Eén van de bekendste bewoners van de hof van Heeckeren was Walraven van Heeckeren, een lid van de Gelderse adel en gezant aan verschillende hoven in Duitsland en het Koninklijke hof te Zweden. De vondst van het fragment van de steengoed kan versterkte derhalve het vermoeden dat het afval uit de beerput uit het huishouden van de Van Heeckerens kwam.

Op basis van de bovenstaande gegevens is de koppeling van het beerputafval aan een welvarend huishouden zeker. Het doel van dit beerputonderzoek is dan ook niet alleen te bepalen wat de sociaaleconomische status van de bewoners was, maar ook of dit terug te zien is in het afval dat in de beerput terecht is gekomen. Om dit te kunnen bepalen wordt de beerputinhoud vergeleken met beerputten uit Oost- en West-Nederland uit zowel adellijke- als niet-adellijke contexten.

Deze publicatie kan zodoende gebruikt worden in verder onderzoek van de gemeente Zutphen of andere archeologische instellingen, die zich richten op het herkennen van welvaart of sociaaleconomische status in vondstcomplexen. Er zijn maar weinig gepubliceerde onderzoeken van beerputten van een adellijk huishouden uit de 17^e en 18^e eeuw beschikbaar. Een bijkomend voordeel is dat er voor adellijke contexten meer historische bronnen beschikbaar zijn, waardoor archeologische resten gemakkelijker te koppelen zijn aan historische personen en gebeurtenissen en een vollediger beeld geschetst kan worden van de situatie in die tijd. Dit onderzoek vormt derhalve een zinvolle bijdrage aan archeologisch onderzoek binnen Nederland.

1.1.1 Relatie van het onderwerp met relevante archeologische theorieën

De kijk op beerputten is niet te koppelen aan een theoretische stroming binnen de archeologie. De algemene opvatting is dat de opkomst van beerputten werd veroorzaakt door (bijvoorbeeld) bevolkingsdruk en de behoefte aan hygiëne.⁵ De beerput werd primair gebruikt als latrine, maar incidenteel werd er ook afval ingegooid. Theorievorming rond beerputonderzoek komt pas net op gang. Bij het uitwerken van een beerputinventaris heb je altijd te maken met incompleetheid, waardoor interpretaties moeilijk zijn. Peter Bitter heeft in zijn artikel veel geschreven over de incompleetheid van beerputcomplexen.⁶ De interpretatie en het waardeoordeel worden gebouwd op alle gegevens die beschikbaar zijn.

Recentelijk is discussie ontstaan rond beerputonderzoek en vooral over het belangrijkste onderzoeksthema; namelijk het bepalen van een sociaaleconomische status. Over het algemeen wordt aangenomen dat uit een beerput van een rijk huishouden meer luxe keramiek komt en bij een arm huishouden juist niet. Het bepalen van sociaaleconomische status gebeurt over het algemeen op basis van ervaring en de bovenstaande aanname. In verschillende relevante

⁵ Hoogsteyns 2008, 139-140.

⁶ Bitter 2011.

artikelen wordt de vraag gesteld of de keramiek uit een beerput wel geschikt is voor het bepalen van de economische status van een huishouden.⁷

Voor het ontstaan van deze discussie zijn vele redenen. Eén van de redenen van het ontstaan van de discussie is dat de periode waarin een beerput is gebruikt vaak zo lang is, dat meerdere huishoudens de beerput gebruikt moeten hebben. Als men kijkt naar de gebruiksperiode van een beerput en het aantal objecten dat in de beerput terecht is gekomen, blijkt dat in de meeste gevallen op jaarbasis maar enkele voorwerpen weggegooid werden (tenzij er bijv. een ongeluk gebeurde in de keuken). Daarmee is de beerputinventaris dus geen momentopname en niet per definitie afkomstig uit één inboedel. Daarnaast is het mogelijk dat een huishouden beschikte over meerdere beerputten (dit waren meestal de rijkere huishoudens) of dat juist meerdere huishoudens gebruik maakten van één beerput. Huizen van de elite bestonden vaak uit meerdere woonvertrekken, een beerput zal dus vooral het afval bevatten van een nabijgelegen vertrek.⁸ Studie naar één enkele beerputcomplex afkomstig uit een rijker huishouden kan zorgen voor een eenzijdig beeld. Bovendien is het vergelijken van beerputten moeilijk, omdat beerputinventarissen niet onder gelijke omstandigheden gevormd zijn (niet alleen het soort serviesgoed had invloed op dit proces, maar ook het wegwerppatroon). Dit verschilde per periode, regio en economische klasse.⁹ Van Oosten stelt dat een arme beerput vaak juist een rijk huishouden representeert (wanneer de sociaaleconomische status alleen op keramiek is gebaseerd). Zij haalt daarbij de bovenstaande problematiek aan en redeneert verder dat de elite al vrij vroeg beschikte over meerdere (in pandige) toiletten die niet loosden op de beerput.¹⁰ Zij stelt voor dat niet alleen de inhoud van de beerput onderzocht moet worden, maar ook het wegwerppatroon. Daarnaast vindt zij dat ook een archeologisch vergelijkend onderzoek, in combinatie met archiefonderzoek is aan te bevelen. De beerput van een rijk huishouden werd vooral gebruikt om keukenafval in te gooien, terwijl beerputten van arme huishoudens juist meer en gevarieerder afval bevatten. De traditionele definitie van 'rijk' en 'arm' is dus niet zo eenvoudig toe te passen en ligt veel genuanceerder als voorheen gedacht werd.¹¹ De rijkdom van een huishouden wordt bepaald door de optelsom van alle beschikbare informatie (zo veel mogelijk vondstcategorieën en historisch onderzoek).

Waar de theorievorming in Nederland en België zich vooral focust op problematiek van beerputonderzoek en hoe materiële cultuur zich heeft ontwikkeld, zijn archeologen in Engeland en de Verenigde Staten al veel verder met theorieën over historische archeologie in het algemeen. De debatten over consumptiepatronen en materiële cultuur worden gekoppeld aan denkbeelden over de ontwikkeling van de 'moderne identiteit', emoties en veranderingen in sociale en politieke ideologie.¹² Over beerputproblematiek in het buitenland zijn, voor zover bekend, geen publicaties of vergelijkbare analyses van dit soort vondstcomplexen.

1.1.2 Relatie met andere nationale en internationale onderzoeken

Zoals bij paragraaf 1.3 is aangegeven, draagt dit onderzoek bij aan de beantwoording van een aantal onderzoeksvragen zoals die in de NoaA zijn gesteld.

⁷ Hoogsteyns 2008 138-186 & Van Oosten 2005, 157-166.

⁸ Van Oosten 2005, 164.

⁹ *ibidem*, 163.

¹⁰ *ibidem*, 164.

¹¹ *ibidem*, 166.

¹² Tarlow & West 1999.

Door het gebruik van het Classificatiesysteem voor laat- en postmiddeleeuws keramiek en glas (Deventer-systeem) kan dit onderzoek, wanneer er nieuwe types worden aangetroffen, bijdragen aan de ontwikkeling van een regionale typologie, waarmee in de toekomst de regionale keramiekontwikkeling onderzocht kan worden. Wanneer de regionale typologie bekend is kunnen regionale vormenspectra met elkaar vergeleken worden, waarna een uniforme typologie van Nederland ontwikkeld kan worden. Met het ontwikkelen van een regionale typologie is voor sommige regio's al een begin gemaakt.¹³ Hierdoor wordt het bepalen van een sociaaleconomische status minder subjectief. Wanneer bekend is welke keramieksoorten in welke regio algemeen voorkomen, wordt duidelijk wat afwijkt en dus bijzonder is.

Op internationale schaal kan dit onderzoek de kennis uitbreiden over handelsrelaties en verschillen in consumptiepatronen. Voor zover bekend is in het buitenland geen vergelijkbare analyses van vondstcomplexen zoals beerputten.

1.2 Onderzoeksvragen

In het onderzoek staat de volgende vraag centraal:

Welke keramiek is in de beerput aangetroffen, en is het mogelijk daarin de sociale status of welvaart van de eigenaar of eigenaren te herkennen?

Deze vraag wordt beantwoord met behulp van de volgende deelvragen:

- Welke keramiek werd aangetroffen in de beerput, welk vormenspectrum en welke functionele groepen zijn aanwezig? Zijn er ook ontbrekende vormen, die wel mogen worden verwacht in een algemeen/adellijk 17^e- of 18^e-eeuws beerputcomplex?
- In hoeverre komt het beeld, dat gevormd is tijdens het archeozoologisch- en glasonderzoek, overeen met dat van de keramiek?
- Wat is de relatieve locatie van de beerput op het erf (bijv. bij de keuken)? Is dit op enige wijze terug te zien in het soort afval dat in de beerput terecht is gekomen?
- Kan het beerputcomplex via opgravinggegevens en historische bronnen worden gekoppeld aan een specifiek historisch huishouden en zo ja, wat is er over dit huishouden bekend?
- Wat zegt het afval over het gebruik door en de status van de gebruikers van de beerput? Welke informatie over gebruik en eventuele versterking van het beerputcomplex is af te lezen aan de stratigrafie, de bouw van de put en het vondstcomplex?
- Van wie in het huishouden is het afval uit de beerput (de heer, personeel, beiden etc.)? Is het afval toe te schrijven aan 1 of meerdere generaties?
- Wat zijn de verschillen en overeenkomsten tussen beerput HvdK-128 en de adellijke burens, niet-adellijke burens, adellijke beerputcomplexen in andere steden en/of kastelen? Wat maakt de beerput bijzonder?

1.3 Relevantie

Dit beerputonderzoek kan gebruikt worden voor vergelijkend beerputonderzoek op lokaal (micro), regionaal (meso) en nationaal (macro) niveau en kan dan helpen om de sociale gelaagdheid van de samenleving te reconstrueren. Daarnaast kan dit onderzoek bijdragen aan

¹³ Berends & Thijssen 2011, Van Oosten 2011.

het onderzoek naar de ontwikkeling van de materiële cultuur in de 17^e en 18^e eeuw. Er zijn weinig vergelijkbare onderzoeken van adellijke beerputten in een stedelijke context gepubliceerd.

Het onderzoek kan bijdragen aan het beantwoorden van een aantal vragen zoals die gesteld zijn in de NOaA (*Nationale Onderzoeksagenda Archeologie*), hoofdstuk 20:

- Waarin uit zich, wat betreft de materiële cultuur, de sociale stratigrafie van de stedelijke bevolking en de plattelandsbevolking in de Middeleeuwen en Nieuwe tijd?
- Wat is de toegevoegde waarde van gesloten vondstcomplexen (zoals beerputten en afvalkuilen) ten opzichte van boedelinventarissen en andere informatiebronnen over de materiële cultuur voor de kennis van het dagelijkse leven in de Middeleeuwen en Nieuwe tijd?¹⁴
- En eventueel: wat is de typologie, vormontwikkeling en morfologische en functionele verscheidenheid van het (post)middeleeuwse gebruiksvoorwerp?

¹⁴ NoaA, 20.3.8.3.

Hoofdstuk 2. Onderzoeksmethoden

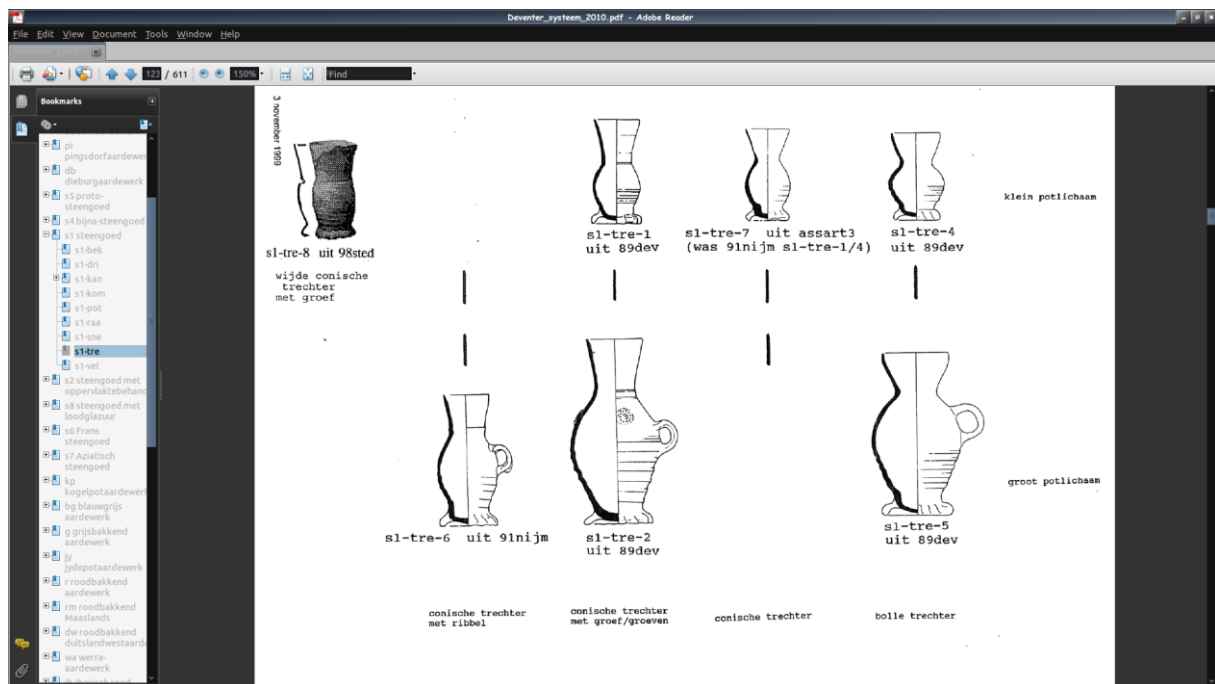
Een beerputonderzoek komt tot stand door het gebruik van verschillende onderzoeksmethoden. Het onderzoek naar de beerput HvdK-128 bestaat uit twee delen: een materiaalstudie en historisch onderzoek. De eerste omvat een beschrijving van de keramiekvondsten, het vaststellen van de datering, het bepalen van de gebruiksfunctie en herkomst en ook van bijzonderheden. Hierbij is gebruik gemaakt van het Classificatiesysteem voor Laat- en Post-Middeleeuws aardewerk en glas, in de wandelgangen ook wel het 'Deventer Systeem' genoemd. Het tweede deel, het historisch onderzoek, bestaat uit uitgebreid literatuuronderzoek en het gebruik van het historisch kadaster. In de onderstaande tekst worden beide deelonderzoeken nader besproken.

2.1 Classificatiesysteem voor Laat- en Post-Middeleeuws aardewerk en glas (Deventer systeem)

Bij archeologisch onderzoek wordt veel waarde gehecht aan het 'determineren' van keramiekvondsten: ofwel het bepalen van het vormtype en de daaraan gekoppelde gebruikperiode. Hiervoor zijn binnen prehistorische en Romeinse archeologie al vroegtijdig verschillende vormoverzichten als catalogi en typologieën ontworpen (bijvoorbeeld voor Romeins Terra Sigillata¹⁵). Voor meer recente perioden bestond geen bruikbaar determinatie handvat. Het gemis hiervan werd duidelijk in de jaren '80, de periode waarin de belangstelling voor beerputonderzoek en de zoektocht naar de afdruk van sociaaleconomische status in dergelijk vondstcontexten toenam. Laat- en Post-Middeleeuwse archeologen hadden behoefte aan een systeem waarin eenduidige beschrijvingen werden gegeven van keramiek en glas. Door het gemis aan een dergelijke landelijke standaard en het bestaan van verschillende beschrijvingsmethodieken, waren vergelijkingen van vondstcomplexen tussen huishoudens, steden en regio's moeilijk uit te voeren. Op initiatief van een aantal vooraanstaande materiaalexperts (Hemmy Clevis, Jaap Kottman en Jan Thijssen) werd daarom gestart met de opzet van een landelijk determinatiesysteem: het Classificatiesysteem voor Laat- en Post-Middeleeuws aardewerk en glas). Dit verkreeg al snel de bijnaam "Deventer systeem", aangezien de eerste publicatie in dit systeem uit Deventer kwam en diverse betrokken specialisten in deze stad werkzaam waren. Bij de verdere ontwikkeling en ook het onderhoud van dit Systeem werden spoedig meer collega's betrokken (Peter Bitter, Sebastiaan Ostkamp en Michiel Bartels).¹⁶

¹⁵ Dragendorff 1895.

¹⁶ Clevis *et al.* 2004, 7.

Afb. 1 Voorbeeld uit het opzoekschema van het Deventer Systeem.

2.1.1 Opbouw van het Deventer Systeem

Het Deventer Systeem tracht een overzicht te geven van alle gebruiksvoorwerpen van keramiek en glas uit Nederland. Daarom zijn al deze voorwerpen opgedeeld in bakselgroepen, waarbinnen elke specifieke gebruiksvorm is voorzien van een typenummer (en datering). Bij keramiekonderzoek is het de bedoeling, dat de archeoloog een nieuwe keramiekvondst opzoekt in het Deventer Systeem, en deze voorziet van het typenummer dat is toegekend aan een vergelijkbaar type uit het systeem.

De typenummers van het Deventer Systeem bestaan uit drie, eventueel vier onderdelen: de materiaal- of bakselsoort, de hoofdvorm (gebruiksvorm), het nummer van het specifieke type en eventueel een letter voor het soort additief (handvatvorm). Een voorbeeld van een typecode is "s2-kan-5". Deze code staat voor een kan van behandeld steengoed ('s2'), van het vormtype 5. In de codes van het Deventer Systeem wordt de bakselgroep namelijk afgekort tot twee letters (hier 's2'), en de hoofdvorm tot drie letters. Zo staat 'pis' voor pispot, 'r' voor roodbakkerend aardewerk en 'gl' voor glas.

Iedere auteur bepaalt zelf de manier waarop de keramiek in de tekst wordt beschreven. Wel is het in het classificatiesysteem standaard om een tellijst op te stellen. In dit onderzoek is gekozen om de verhouding tussen verschillende bakselgroepen in tabellen en grafieken weer te geven en de verhoudingen tussen vormtypes en functiegroepen in de tekst te beschrijven, alleen van HvdK-128 wordt dit ook in een tabel weergegeven. Alle beschikbare informatie wordt gebruikt, maar alleen het meest interessante wordt in de tekst uitgewerkt. Het opsommen van bakselgroepen maakt de tekst moeilijk leesbaar en is daarom in tabellen opgenomen.

Tabel. 1 Overzicht van bakselsoorten die in dit onderzoek van toepassing zijn.

Bakselsoort	Afkorting
Steengoed met oppervlaktebehandeling	S2
Industrieel steengoed	S3
Roodbakkend aardewerk	R
Witbakkend aardewerk	W
Roodbakkend aardewerk uit West-Duitsland	DW
Majolica	M
Faience	F
Italiaanse faience	I
Aziatisch porselein	P
Europees porselein	EP
Industrieel wit	IW

2.1.2 Catalogus & tellijst

Publicaties volgens het Deventer Systeem worden standaard uitgerust met een 'catalogus' en een 'tellijst'. De tellijst is een compleet overzicht van de aangetroffen vormtypes uit een beerputcomplex. In de catalogus wordt alleen een overzicht gegeven van de meest relevante en representatieve voorwerpen uit het onderzochte vondstcomplex of de opgraving. In de catalogus worden de objecten volgens een vaststaand stramien beschreven en afgebeeld (met een tekening of foto op schaal 1:4). De beschrijving is als volgt:

Catalogusnummer

1. Inventarisnummer
2. Code van het type
3. Complexdatering; objectdatering
- 4a. Afmetingen in centimeters: maximale diameter/hoogte/diameter bodem
- 4b. Beschrijving van het type
- 5a. Bakselsoort
- 5b. Oppervlaktebehandeling
- 5c. Decoratie
- 5d. Diversen
- 6a. Bodem
- 6b. Additieven
- 6c. Compleetheid
7. Naam/functie
8. Herkomst
9. Literatuur

2.1.3 Voordelen van het 'Deventer systeem'

Het 'Deventer systeem' heeft veel voordelen. De vaststaande terminologie en typologie vergemakkelijken allereerst uniforme beschrijvingen van objecten. Daarmee wordt het vergelijken van vondstcomplexen vereenvoudigd (wat bijvoorbeeld het bepalen van regionale vormspectra en ook sociaaleconomische status mogelijk maakt). Lange beschrijvingen zijn niet meer nodig, omdat de belangrijkste kenmerken van een vondst worden opgenomen in de hieraan toegekende typecode. Het relevante vondstmateriaal wordt overzichtelijk beschreven in een catalogus, die daarmee een overzicht geeft van het karakter van de vondsten. Vaste regel is dat tenminste elk 'nieuw type' – een type dat nog niet eerder in het systeem is opgenomen – tot de catalogus behoort en ook uitgebreid wordt beschreven in de publicatie van het complex waarin het werd aangetroffen. Bij opvolgende publicaties kan voor dit type worden volstaan met de (nieuw toegekende) typecode. Het classificatiesysteem biedt belangrijke onderzoeksmogelijkheden voor de toekomst. Zo wordt het in de toekomst, doordat het systeem door organisaties in heel Nederland en België wordt gebruikt, mogelijk om regionale ontwikkelingen van gebruikskeramiek en glas te onderzoeken.

2.1.4 Nadelen van het 'Deventer systeem'

Er zijn ook een aantal nadelen aan het 'Deventer systeem' verbonden. Zo is het toekennen van een typenummer een subjectieve bezigheid, en kan men doorslaan met het toeschrijven van nieuwe typenummers (want wanneer is een object een nieuw type, en wanneer niet?). Is het voorwerp al van een nieuw type als er in plaats van drie ribbels, tien ribbels op de buik zijn aangebracht? De scheiding is niet altijd even duidelijk, omdat keramiek per regio nogal kan verschillen. Het toekennen van nieuwe typenummers en de controle van catalogi en publicaties geschiedt door de oprichters en daarmee bewakers van het Deventer Systeem (Peter Bitter, Hemmy Clevis, Jan Thijssen en Jaap Kottman), wat betekent dat de publicatie van nieuw onderzoek soms onnodig wordt uitgesteld (zeker als nieuwe typenummers moeten worden uitgedeeld).

Er is verder geen duidelijke handleiding voor de terminologie, waardoor benamingen als 'manchetrand' en 'hamerrand' door elkaar worden gebruikt. Ook zijn decoraties hierdoor moeilijk te beschrijven. Een ander probleem met het systeem is het ontbreken van een algemeen beschikbare database waarin alle types zijn vermeld, en de soms minimale beschikbaarheid van alle publicaties volgens het Deventer Systeem. In de korte typecode kan verder de multifunctionaliteit van een object niet beschreven worden. Daarnaast is de indeling van sommige voorwerpen verwarrend. Zo is een schotel wel als een aparte functiegroep geclassificeerd, terwijl deze vorm is ingedeeld onder de noemer 'bord'.

Ondanks dat het 'Deventer systeem' veel kritiek krijgt, is dit het enige systeem waarin uniforme beschrijvingen worden gehanteerd en dus de beste methode om laat- en post-middeleeuwse keramiek te determineren.

Tabel. 2 Een aantal gebruikte termen in dit onderzoek (zie ook de verklarende woordenlijst p. 73).

	Hamerrand
	Kraagrand
	Manchetrand
	Rand met opstaande lip
	Lobvoet

2.2 MAE: Minimaal Aantal Exemplaren

Voor het bestuderen van verschillende aardewerkcomplexen dienen de verschillende types geteld te worden. Er zijn verschillende manieren om dit te doen. Binnen de commerciële archeologie wordt veel gewerkt met het *Minimaal Aantal Exemplaren (MAE)*. Bij deze methode wordt per bakselgroep het aantal individuen bepaald door de scherven aan de hand van kenmerken als kleur, decoratie en bakseigenschappen geheel uit te splitsen tot op het individu.¹⁷ Methodes als *Estimated Vessel Equivalent (EVE)* zeggen iets over de fragmentatie van het vondstcomplex, maar niet over de waarde en het gebruik van de keramiek, waarvoor MAE wel goed bruikbaar is.

2.3 AWQ: Aardewerk-Welstandsquotiënt

Een methode om welstand van gebruikers van aardewerk te bepalen, is het bepalen van de onderlinge verhoudingen van de keramieksoorten. Voor het gebruik van deze methode is gekozen, omdat deze voor een aantal vondstcomplexen, die gebruikt werden voor de vergelijking met HvdK-128, gebruikt was. De theorie is, dat een hoog percentage van 'duur' aardewerk daarbij op een hogere welstand wijst, terwijl een hoog percentage 'goedkoop' aardewerk wijst op een lage welstand. Om deze verhoudingen te berekenen, heeft Arnold Carmiggelt de aardewerk-welstandsquotiënt¹⁸ ontwikkeld. Hierbij worden de percentages van 'duur' en 'goedkoop' aardewerk door elkaar gedeeld, waarna de uitkomsten in een schema gegroepeerd worden en eenvoudig te vergelijken zijn. Aan de hand van deze groepering en percentages kan aan een complex een kwalitatieve toekenning gegeven worden: arm (A), doorsnee (B), welstand (C), rijk (D).

¹⁷ Carmiggelt 1993, 55.

¹⁸ Carmiggelt 1993, 60-61.

Tabel. 3 Schema AWQ.¹⁹

Tijdvak \ Quotiënt	1550-1650	1650-1750	1750-1850
0-0,02	A	A	A
0,02-0,04	A	A	A
0,04-0,1	A	A	A
0,1-0,2	B	A	A
0,2-0,4	B/C	B	A
0,4-1,0	C/D	B	A
1-3	D	B/C C/D	B
3-6		D	B/C
6-10			C
>10			D

Er geldt een aantal beperkingen voor deze methode. De scheiding tussen ‘duur’ en ‘goedkoop’ aardewerk is allereerst niet strikt en soms lastig te bepalen. Zo waren bepaalde bakselgroepen in sommige perioden luxegoed maar in andere goedkoop: de overgang vindt in verschillende regio’s in Nederland vaak op een ander moment plaats. Zo wijst majolica in de 15^e eeuw op welstand, maar wordt het in de 17^e eeuw steeds algemener en dus minder duur. Verder hebben we te maken met erfstukken, smaak van de gebruiker en de wijze waarop deze zijn geld besteedde (aan keramiek, of toch aan andere zaken als voedsel?). Over het algemeen geldt dat voorwerpen die beperkt beschikbaar zijn, duur zijn. De methode moet verder uitgewerkt worden en de uitkomsten moeten getoetst worden aan andere vondstcategorieën en historisch onderzoek. De AWQ vormt derhalve geen eindindicatie, maar een aanwijzing voor verder onderzoek die goed moet worden onderbouwd. Daarom moet onthouden worden dat deze methode niet dient als leidraad, maar als deelmethode.

In dit onderzoek zijn steengoed, faience, porselein en de functiegroep overig als ‘duur’ geclassificeerd. De bakselgroepen roodbakkend-, witbakkend aardewerk en majolica zijn als ‘goedkoop’ geclassificeerd. Hier is voor gekozen, deels op basis van het artikel van Arnold Carmiggelt en deels door literatuuronderzoek en vragen aan mijn begeleiders. De AWQ is, wanneer deze niet beschikbaar was, uitgerekend op basis van deze verhouding en vervolgens is gebruik gemaakt van het schema in tabel 3 om een kwalitatieve toekenning te geven.

2.4 Historisch onderzoek

Het historisch onderzoek zou volgens het Plan van Aanpak bestaan uit literatuur- en archiefonderzoek. Helaas werd in het archief duidelijk dat het lezen van 17^e- en 18^e-eeuwse teksten niet tot mijn vaardigheden behoorden. Ook het zoeken in documenten met als doel deze te laten transcriberen door een kennis was niet mogelijk in het geplande tijdsbestek. Wel was het historisch kadaster van Zutphen getranscribeerd beschikbaar, waardoor informatie over de eigenaren van de Hof van Heeckeren raadpleegbaar was. Het historische onderzoek dat uiteindelijk kon worden verricht, bestaat uit een uitgebreide literatuurstudie en het gebruik van het historisch kadaster van de gemeente Zutphen. Er ontbreken helaas dus belangrijke gegevens, door het niet kunnen uitvoeren van het archiefonderzoek. Zo zouden testamenten en

¹⁹ Carmiggelt 1993, 81.

boedelscheidingen wellicht kunnen bijdragen aan de interpretatie van de sociaaleconomische status van de familie. Wellicht kan in de toekomst alsnog aanvullend archiefonderzoek uitgevoerd worden.

Een meevaller is dat over de bewoners van de Hof van Heeckeren vrij veel bekend is. Hierdoor kan uit literatuuronderzoek al een beeld gevormd worden van de status van de familie, waardoor het gebrek aan documenten als boedelbeschrijvingen minder relevant is. In het digitaal toegankelijke *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* (NNBW) is door verschillende auteurs tussen 1911 en 1937 gepubliceerd over belangrijke Nederlandse figuren die overleden zijn vóór 1910. Hierin zijn familierelaties beschreven. Daarnaast is ook een omschrijving opgenomen van het leven van de betreffende persoon. De meeste informatie over de bewoners van de Hof van Heeckeren is afkomstig uit de “Heraldieke Bibliotheek” en het “Nederlandse Adelsboek”. Het voordeel van een adellijke familie is dat zij een genealogie bijhielden, omdat zij aan de hand van de stamboom (van hun ouders en grootouders) moesten kunnen aantonen dat zij van adel waren. Indien dit niet mogelijk was, werden zij niet toegelaten tot de Ridderschap. Op het NNBW moet wel enige bronnenkritiek worden toegepast: niet alle beschrijvingen zijn even betrouwbaar. In dit onderzoek is derhalve zoveel mogelijk geprobeerd om ook informatie uit (andere) publicaties te verzamelen.

Tevens werd getracht een historisch kader te schetsen om een beeld te vormen van de samenleving en de tijdsgeest waarin de bewoners leefden. Een ander middel om de rijkdom van de bewoners te bepalen was het literatuuronderzoek naar de verschillende buitenplaatsen die de familie in bezit had (zie Hoofdstuk 4).

2.5 Onderzoeksmethoden per deelvraag

In deze paragraaf worden de onderzoeksmethoden per deelvraag beschreven.

Welk keramiek werd aangetroffen in de beerput, welk vormenspectrum en welke functionele groepen zijn aanwezig?

Om deze deelvraag te beantwoorden moest eerst de keramiek gedetermineerd worden volgens het ‘Deventer systeem’ (zoals in 2.2 beschreven werd). Dit is gerealiseerd met behulp van de aanwezige publicaties waarbij het systeem is toegepast en een aantal ‘algemene’ keramiekpublicaties (zoals de publicatie over Bergen op Zooms keramiek²⁰). Door Epko Bult (docent aan de Faculteit Archeologie van Universiteit Leiden) was een lijst met typedateringen beschikbaar gesteld en Kim van Straten gaf mij het pdf bestand van de opzoekschema’s van Peter Bitter. Waar het zelfstandig niet lukte om een type te determineren schoot Annelies Berends te hulp. Zeer onduidelijke objecten zijn uiteindelijk in opdracht van Hemmy Clevis gedetermineerd door Nan van der Meer (stadsarcheologie Zwolle).

Voor determinatie zijn de scherven uit het beerputcomplex eerst op tafel uitgelegd, waarna nog werd gekeken of scherven van hetzelfde voorwerp aanwezig waren. Hierna werd alles per bakselgroep zo veel mogelijk op functie gesorteerd en werden waar mogelijk typenummers toegekend en deel-tellijsten opgesteld. Vervolgens werden de lijsten ingevoerd, en zijn representatieve exemplaren getekend en gefotografeerd. Deze voorwerpen zijn opgenomen in

²⁰ Groeneweg 1992.

de catalogus. Op basis van deze producten (database, tellijst, catalogus) konden interpretaties over het vondstcomplex gedaan worden.

Komt het beeld, dat gevormd is tijdens het zoölogisch en het glas onderzoek, overeen met de keramiek?

Het beantwoorden van deze deelvraag gebeurde op basis van een vergelijking tussen de drie onderzoeken (glas-, archeozoölogie- en keramiekonderzoek).

Wat is de locatie van de beerput op het erf (bijv. bij de keuken)? Is dit op enige wijze terug te zien in het soort afval dat in de beerput terecht is gekomen?

Om deze deelvraag te beantwoorden moest de locatie van de beerput op het erf bepaald worden, middels het vaststellen van coördinaten in AutoCAD. Om te bepalen welke invloed de locatie heeft gehad op de inhoud van de beerput, is literatuuronderzoek uitgevoerd en het vondstcomplex bestudeerd.

Kan het beerputcomplex via opgravinggegevens en historische bronnen worden gekoppeld aan een specifiek historisch huishouden en zo ja, wat is er over dit huishouden bekend?

Aan de hand van het historisch kadaster konden voor een groot gedeelte de eigenaren van de Hof van Heeckeren bepaald worden. Vervolgens is met literatuuronderzoek de geschiedenis en de status van deze familie onderzocht. Helaas was het niet mogelijk om een uitgebreid archiefonderzoek te doen, vanwege gebrek aan vaardigheden voor het lezen van oude handschriften. Idealiter wordt dit onderzoek in de toekomst nog verricht, waarna de eventueel nieuw verkregen gegevens aan dit onderzoek toegevoegd.

Wat zegt het afval over het gebruik en de status van de beerput?

Voor het beantwoorden van deze deelvraag is eerst de materiaalstudie is afgerond, zodat de vondsten geanalyseerd en geïnterpreteerd konden worden. Vervolgens is aan de hand van literatuurstudie achterhaald wat de huidige theorieën over het bepalen van sociaaleconomische status zijn (zie Hoofdstuk 1. Inleiding). Daarnaast is een vergelijking tussen verschillende beerputten nodig om een uitspraak te kunnen doen over de status van de beerput, hierbij hielp een andere deelvraag: "Wat zijn de verschillen en overeenkomsten tussen de beerput van Van Heeckeren en de adellijke burenen, de burenen uit de gegoede burgerij, adellijke beerputcomplexen in andere steden en/of kastelen? En wat maakt de beerput van Van Heeckeren bijzonder?".

Van wie in het huishouden is het afval uit de beerput?

Bij de beantwoording van deze deelvraag komt een methodische kwestie kijken, namelijk of er vertekening/foutieve interpretatie mogelijk is. Om deze deelvraag te beantwoorden is literatuurstudie, archiefonderzoek en onderzoek op internet nodig. Daarnaast speelt de samenstelling van het vondstcomplex een belangrijke rol.

Wat zijn de verschillen en overeenkomsten tussen de beerput van Van Heeckeren en de adellijke burenen, de burenen uit de gegoede burgerij, adellijke beerputcomplexen in andere steden en/of kastelen? En wat maakt de beerput van Van Heeckeren bijzonder?

Voor het beantwoorden van deze deelvraag zijn meerdere publicaties gelezen en met elkaar vergeleken worden. Vooraf moest de inhoud van HvdK-128 worden geanalyseerd en geïnterpreteerd. Hiermee kan worden bepaald of er uitzonderlijke vormen of verhoudingen van functiegroepen/keramieksoorten voorkomen of juist niet. Daarna konden vergelijkingen gemaakt worden met andere beerputcontexten.

Hoofdstuk 3. Beerput HvdK-128

3.1 Locatie van de beerput op het erf

De locatie van een beerput bepaalt welk afval er in terecht kwam. De meeste beerputten bevonden zich achter het huis, met de stortkoker in de keuken of op een binnenplaats. Vaak werd de voedselbereiding en het koken op de binnenplaats gedaan, in verband met de rookvorming. Ook werd de afwas op het binnenterrein gedaan.²¹ Er zijn verschillende schilderijen waarop dit is afgebeeld (zie afb. 2 voor een voorbeeld van Pieter de Hooch, waar de afwas op de binnenplaats wordt gedaan).

Afb. 2 Twee vrouwen op een binnenplaats die afwassen en kleding wassen, door Pieter de Hooch (1657).

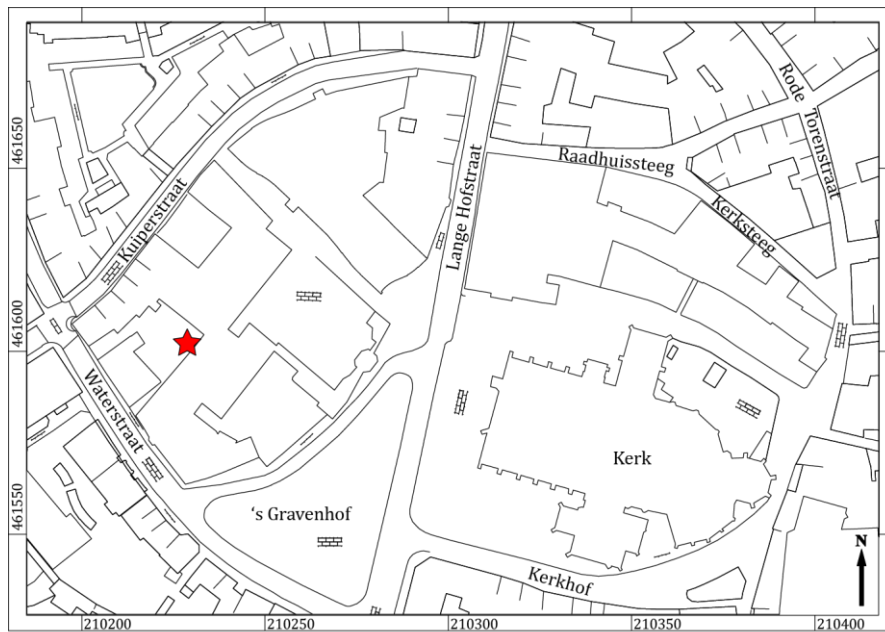
De beerput HvdK-128 bevindt zich op kavel 2615, aan de zuidkant van het perceel achter het huis op een binnenplaats. Het huis bevindt zich midden in een woonblok aan het 's Gravenhof in Zutphen. Vlak naast of boven de beerput zijn op de kaart van 1832 twee kleine gebouwtjes te zien. Mogelijk zijn dit zomerkeukens, vanwege de kooklucht werd bij voorkeur in aparte gebouwen, los van het hoofdgebouw, gekookt. De winterkeuken bevond zich meestal in de kelder, waardoor gelijk het huis werd verwarmd.²² Rijke huishoudens beschikten doorgaans over hun eigen beerput, doordat het vondstcomplex zich op de Hof van Heeckeren bevindt is de beerput hoogstwaarschijnlijk door dat huishouden gebruikt. In de put is een deel van de stortkoker teruggevonden waarmee de beerput vermoedelijk was aangesloten aan een bijgebouwtje.

²¹ Ostkamp 1998, 10.

²² Mededeling Michel Groothedde, 18-4-2012.

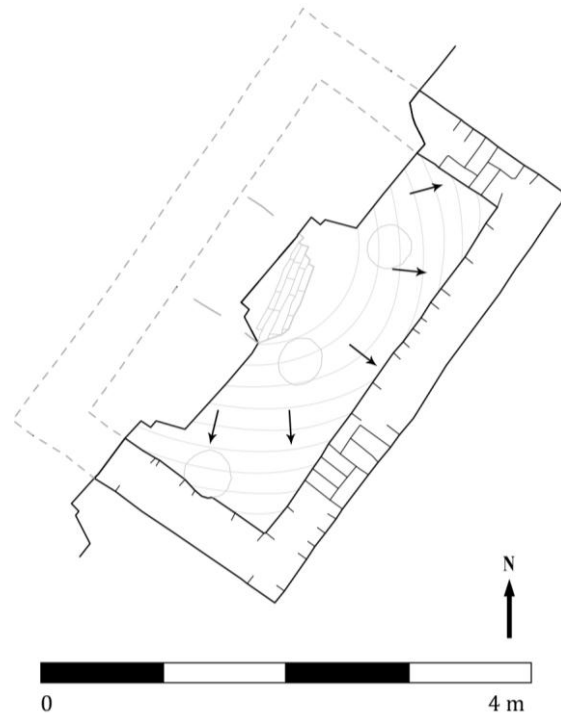
Afb. 3 Locatie van HvdK-128 op de Kadastrale Minuut van 1832.

Afb. 4 Locatie HvdK-128 op de GBKN.

3.2 Stratigrafie, bouwconstructie en locatie van de stortkoker

De beerput is tussen 10 en 14 april 1995 aangetroffen bij het plaatsen van een damwand, waarbij deze werd doorsneden. Ook waren er 3 heipalen in de beerput geslagen. De beerput is rechthoekig, en opgebouwd uit bakstenen van 25 bij 11,5 bij 5 centimeter, dat wijst op een datering in het begin van de 17^e eeuw. De put is 2,8 meter diep. De vondstrijke lagen beginnen op 7 meter +NAP. In de beerput bevindt zich een stuk muurwerk, wat vermoedelijk onderdeel was van de stortkoker. Het muurfragment is echter bij het plaatsen van de damwand weggedrukt. Waarschijnlijk heeft de stortkoker zich boven het midden van de beerput bevonden. Dit is ook terug te zien in de vondstverspreiding in de beerput, de meeste vondsten bevinden zich in het midden van de beerput, veel lichte vondsten bevinden zich bij de rand van de beerput. De zware, grote vondsten concentreren zich in de onderste stugge grijsgroene beerlaag.

Afb. 5 Vondstverspreiding.

Het gebruik van de beerput resulteerde oorspronkelijk in meerdere opeengestapelde afvallagen, waarvan de inhoud echter verzakt en vermengd is geraakt door de aanwezigheid van veel vocht.²³ De lagen waren daarom niet meer als afzonderlijke gebruikslagen met een eigen datering te zien. De conserveringsomstandigheden in de beerput waren gunstig. De vochtige, min of meer zuurstofloze omstandigheden zorgden ervoor dat veel organisch materiaal, zoals textiel, leer, botanische resten en bot, bewaard is gebleven.

3.3 Inhoud van de beerput

In deze paragraaf worden de vondsten die in de beerput bewaard zijn gebleven beschreven. Daarbij worden vondsten voor de overzichtelijkheid per functiegroep omschreven. Hierin worden drie functiegroepen onderscheiden, die weer onder te verdelen zijn in een aantal subgroepen. De functiegroepen die gehanteerd worden, zijn: keukengerei, tafelgerei en overige functies. Tot de functiegroep keukengerei kunnen voorwerpen voor de voedselbereiding en voor de opslag gerekend worden. De functiegroep tafelgerei bestaat uit eetgerei (borden, kommen), drinkgerei (koppen) en schenkgerei (kannen). Bij de overige functiegroepen worden voorwerpen gerekend die bijvoorbeeld te maken hebben met hygiëne. Het vondstcomplex bestaat uit een minimaal aantal exemplaren (MAE) (zie 2.2) van 239 voorwerpen. De samenstelling is aangegeven in tabel 4 en 5.

²³ Bartels 1999, 31-32.

Tabel. 4 Bakselgroepen uit HvdK-128.

	MAE	procent
steengoed 2	22	9,2%
steengoed 3*	1	0,4%
roodbakkend	98	41,0%
witbakkend	8	3,3%
West-Duits	31	13,0%
majolica	3	1,3%
faience	55	23,0%
Italiaanse faience	4	1,7%
Aziatisch porselein	11	4,6%
europes porselein*	1	0,4%
industrieel wit*	5	2,1%
	239	100%

*: Deze bakselgroepen kunnen gezien worden als verstoring en worden niet meegenomen in de beschrijving van het vondstcomplex.

Tabel. 5 Functiegroepen uit HvdK-128.

	S2	R	W	DW	M	F	I	P	TOTAAL	Procenten
keukengerei	4	84	2	1					91	42,33%
tafelgerei	12	6	2	30	2	49	4	11	116	53,95%
overige		4	2			2			8	3,72%
Aantal te determineren voorwerpen	16	94	6	31	2	51	4	11	215	100%

3.3.1 Keukengerei

Het grootste gedeelte van het vondstcomplex bestaat uit grappen (dit was een kookpot op drie of meer poten met één of twee oren) van roodbakkend aardewerk (49 exemplaren). Door de fragmentatie van het vondstmateriaal waren er veel incomplete exemplaren, waar geen typenummer aan kon worden toegekend. De meeste grappen dateren uit de 17e eeuw, een klein aantal uit de 18e eeuw. Van het type r-gra-52 (cat.nr. 5) zijn 12 exemplaren te identificeren. Dit is een wijde grappe met afgeronde buikknik en een naar buiten geknikte rand met opstaande lip. Op basis van de identieke vorm is het mogelijk dat deze partij in één keer is aangeschaft. Dit type kan gedateerd worden tussen 1625 en 1725.

Naast keukengerei zijn verder diverse voorraadpotten in het vondstcomplex aanwezig, namelijk vier potten van roodbakkend aardewerk en vier potten van steengoed. Aan twee van de roodbakkende potten kon een typenummer worden toegekend: r-pot-23 en de r-pot-40. De eerste is bijna compleet, maar helaas ontbreekt vrijwel de gehele rand. Het glazuur van de pot is aan de buitenzijde helemaal zwart en de pot heeft een worstoor met vingerindrukken. Het type kan gedateerd worden in 1600-1700. Van de r-pot-40 is slechts een klein deel van de rand aanwezig. Onder de rand is een baan van overlappende vingerafdrukken aangebracht. Deze pot kan gedateerd worden in de tweede helft van de 17^e eeuw. In het complex bevindt zich verder een pot van roodbakkend aardewerk die qua vorm nogal opvalt. Helaas kan het niet tot de bekende types worden gerekend, vanwege incompleetheid. De pot heeft een gesloten zeshoekige

vorm met een verdikte opstaande rand. Tussen de twee buikknikken zijn horizontale ribbels aangebracht en twee lintoren (cat.nr. 8). Aan de steengoed potten kan geen typenummer worden toegekend. Twee potten zijn afkomstig uit Stadtlöhn/Vreden, van de andere twee kan geen herkomst worden bepaald. De potten uit Stadtlöhn/Vreden zijn hoog en bol van vorm met een uitstaande rand.

Er zijn ook kleine fragmenten van verschillende vergieten aangetroffen, waaronder twee exemplaren van het type r-ver-5. Dit type is lang geproduceerd en kan gedateerd worden tussen 1575 en 1725.

Kookpotten als geschenk

Op twee grapen is een jaartal weergegeven (zie cat.nr. 7: r-gra-91 en cat.nr. 3: r-gra-30). Voorwerpen met een jaartal waren vaak geschenken om bijvoorbeeld een geboorte of bruiloft te herdenken. Op de ene grape staat in slib (gedeeltelijk) het jaartal 1652. Kijken we de historische bronnen er op na, dan blijkt juist in dat jaar een zoon van Evert van Heeckeren (Gerrit) te zijn geboren.²⁴ Op de andere grape staat ANN[O] [1]66[?], mogelijk is dit 1665. In dat jaar is de laatste zoon van Evert van Heeckeren en Maria Torck, Jacob Derk, geboren. De geschenkfunctie van deze grapen wordt benadrukt door de afwezigheid van roetsporen: deze grapen zijn waarschijnlijk niet gebruikt om mee te koken, maar dienden vaak als net tafelgerei of als decoratief goed in het huis.

3.3.2 Tafelgerei

In de beerput zijn zes exemplaren van het type r-bor-50 aangetroffen (cat.nr. 2). Dit zijn onversierde, geglazuurde borden met lobvoeten, een brede vlag en een van buiten aangedrukte rand. De borden hebben een grote diameter. Meestal werden borden met een grote diameter gebruikt voor het opdienen van gerechten of het stoven van vis.²⁵ Op deze borden zijn bestekkrassen zichtbaar.

Een aantal borden van hetzelfde type (25 exemplaren) komt uit het West-Duitse plaatsje Ochtrup²⁶, niet ver van de Nederlandse grens bij Twente/Drenthe. Roodbakkend aardewerk uit Ochtrup en het Wesergebied is te herkennen aan de strak afgedraaide standring, de geometrische slibversiering en de vuurrode onderzijde.²⁷ In het classificatiesysteem krijgen deze borden de code dw-bor-1 (cat.nr. 10). Ze kunnen gedateerd worden in 1650-1675. De slibversieringen variëren, maar bestaan vooral uit een herhaling van concentrische cirkels, ruiten en stippellijnen. Ochtruper aardewerk is alleen aan de bovenzijde geglazuurd, waarbij soms deels koper is toegevoegd, zodat een groene kleur ontstaat. De borden hebben een diameter van ongeveer 35 centimeter. Er zijn geen besteksporen zichtbaar, waarschijnlijk zijn de borden gebruikt voor het opdienen van voedsel.

Ook in Nederland werd in grote oplagen met slib versierd tafelgoed gemaakt. Tot het beerputcomplex behoren bijvoorbeeld ook drie exemplaren van slibversierde, roodbakkende

²⁴ Hiddink 1991, 66.

²⁵ Bitter 1997, 78.

²⁶ Clevis 2001, 112.

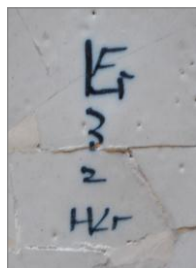
²⁷ Bartels 1999, 178.

borden uit Nederland (r-bor-3). Één hiervan is versierd met het wapen van Amsterdam. Vergelijkbare exemplaren zijn gedateerd in de 17e eeuw.²⁸

*Afb. 6 Fragment met wapen
Amsterdam.*

Tot het beerputcomplex behoren, naast de vele rode borden, ook veel eetborden van onversierde faience: 14 exemplaren van het type f-bor-2 (cat.nr. 14) en een aantal van de types f-bor-1, f-bor-11 en f-bor-19. Een aantal kleine fragmenten is verder (voor zover het te determineren is) afkomstig van onversierde ploischotels, zowel van Nederlandse als Italiaanse makelij. De laatste is herkenbaar aan een baksel dat over het algemeen rossig of crème van kleur is en vrij compact. Hierin zijn vaak kleine kwartskorrels te zien. Het glazuur is royaal aangebracht, wat zorgt voor een voller 'romiger' effect, en is doorgaans niet aangetast door de zure omstandigheden in de beerput (dit in tegenstelling tot Nederlandse faience, dat in veel gevallen is verkleurd).²⁹ Ploischotels werden gebruikt als fruitschaal. Deze meeste onversierde borden kunnen in de tweede helft van de 17^e eeuw gedateerd worden.

*Afb. 7 Schildersmerk van
Lambertus van Eenhoorn,
eigenaar van 'De Metaale
Pot', 1691-1721.*

In het huishouden van de 17^e eeuw waren onversierde faience borden enorm populair. Deze mode waaide over uit Italië.³⁰ Toch waren ook tenminste een aantal versierde faience borden in gebruik. Deze dienden als eetbord of sierobject. Een bord van het type f-bor-7 (cat.nr. 16) is op de spiegel voorzien van een blauwe beschildering met zogenaamde 'Lange Lijzen'. Aan de binnenzijde van de vlag zijn afwisselend rasters en medaillons aangebracht. Op de onderzijde

²⁸ De Kleyn 1986, 94.

²⁹ Bartels 1999, 226.

³⁰ Baart, Krook & Lagerweij 1990, 5-7.

van het bord staat een schildersmerk (zie afb. 6). Het betreft het merk van Lambertus van Eenhoorn, een pottenbakker die van 1691 tot zijn dood in 1721 eigenaar was van de Delftse aardewerkfabriek 'De Metaale Pot'.³¹ Vanaf 1625 werd in Delft op kleine schaal faience geproduceerd, maar na 1650 gingen steeds meer werkplaatsen zich op dit keramiek richten. In de tweede helft van de 17^e en het begin van de 18^e eeuw werd ongeveer 90% van alle faience in Delft geproduceerd. Deze groei in productie vond plaats doordat er tijdelijk geen porselein uit China werd geïmporteerd. Daar heersten burgeroorlogen van 1650 tot 1680³² waardoor er niet meer voor de Westerse markt geproduceerd werd en dus nauwelijks porselein verkrijgbaar was. Toen porselein weer beschikbaar kwam, was faience een goedkopere vervanger die veel werd gebruikt.³³

In de beerput is de helft van een faience bord aangetroffen met het typenummer f-bor-5 (cat.nr. 15). Dit bord is versierd met een geometrisch decor en dateert uit 1700- 1750. Ook zijn er nog twee bordes van faience aangetroffen die enkel op de spiegel versierd zijn met twee cirkels en een weergave van een man met een mand en een schip (type f-bor-2 en f-bor-3). Deze bordes kunnen gedateerd worden in de laatste kwart van de 17^e en de eerste kwart van de 18^e eeuw. Een ander faience bord van het type f-bor-7 (cat.nr. 17) is in blauw beschilderd met een jachtdecor. Bijzonder aan dit bord is de proenaafdruk op de spiegel: dit komt eigenlijk alleen voor bij majolica. Voorwerpen van majolica werden in de oven namelijk ondersteboven opeengestapeld en daarbij gescheiden door proenen, een soort driearmige sterren van aardewerk, met op het uiteinde van elke arm een opstaande punt. Die punten kwamen door het bakken vast te zitten aan het glazuur van de spiegel en werden er na afloop voorzichtig afgetikt. Faience bordes werden tijdens het bakken echter rechtop geplaatst in een koker, waarbij de onderzijde rustte op drie door de kokerwand heen gestoken pinnen. Deze veroorzaakten alleen kleine beschadigingen op de achterzijde van het bord.³⁴ Het faience bord met de proenaafdruk, dat werd aangetroffen in de beerput van Heeckeren, moet derhalve stammen uit de overgangperiode van majolica naar faience.

Afb. 8 Faience bord met proenaafdruk.

Er zijn tevens fragmenten van twee porseleinen eetbordes aangetroffen. In het classificatiesysteem wordt een type bepaald aan de hand van een combinatie van kenmerken. Als deze kenmerken ontbreken, zoals hier het geval is, is het toekennen van een type lastig of onmogelijk. Eetbordes werden in China niet gebruikt en zijn speciaal voor de Europese markt geproduceerd.³⁵

³¹ Helbig deel 1, 53.

³² Bartels 1999, 186.

³³ *ibidem*, 211-213.

³⁴ Bitter 1997, 86-87.

³⁵ Bitter 1997, 86.

Naast borden werd er in de 17^e eeuw (maar ook in latere perioden) ook gegeten uit kommen, daarnaast werden ze gebruikt bij de voedselbereiding. Meestal maken kommen maar een klein deel van het assemblage tafelgerei uit, dat is ook hier het geval: van de 108 borden en kommen bestaat 25% uit kommen en 75% uit borden. Van het type dw-kom-1 (cat.nr. 11) zijn vier exemplaren aangetroffen met verschillende diameters. Alle kommen zijn aan de binnenzijde met geel slib en ribbels versierd, en soms voorzien van groene stippen en lijnen. Deze kommen zijn afkomstig uit Ochtrup. Deze bolvormige kommen met verdikte rand, standring en twee horizontale lintoren dateren uit ca. 1675-1725.

Andere kommen waaraan een typenummer is toe te wijzen zijn: r-kom-16 (cat.nr. 9), r-kom-68, m-kom-6 en f-kom-3. De r-kom-16 is een bolle, wijde, lage kom met een manchetrans. De r-kom-68 is qua vorm dieper, heeft een naar buiten geknikte vlag met manchetrans, een standring en kan gedateerd worden tussen 1640 en 1680. De onversierde faience kom (1675-1700) en de twee kommen van majolica (cat.nr. 13) hebben een gelijksoortige bolle vorm. Alle zijn voorzien van een ver uitgebogen rand. Eén is versierd; op de spiegel van een majolica exemplaar is een zeilschip geschilderd en op de vlag zijn florale decoraties aangebracht. De versiering is slecht zichtbaar doordat de kom in de beerput is verkleurd door de zure omstandigheden. De datering van deze kom is bepaald op basis van de florale decoraties, die voorkwamen tussen 1620 en 1660.³⁶

Qua drink- en schenkgerei zijn er weinig voorwerpen aangetroffen. Er is een aantal steengoed kannen uit het Westerdal geborgen (s2-kan-5; cat.nr. 1 en s2-kan-57). Aan de meeste fragmenten kon geen typenummer worden toegekend. Bijzonder zijn fragmenten van een kan

*Afb. 9 fragment met medaillon
Zweedse koning.*

die is versierd met medaillons waarop de Zweedse koning staat afgebeeld (afb. 8). Op het medaillon staat de tekst "der cunnick aus schweten hochgeburer 1654", wat vrij vertaald het volgende betekent: "de hooggeboren koning van Zweden, 1654". Fascinerend is dat ook dit object (evenals de eerder genoemde graven met een jaartal) via de historische bronnen gekoppeld kan worden aan een specifieke gebeurtenis in het leven van de beerputgebruikers. In 1654 kwam namelijk koning Karel X Gustaaf aan de macht. Mogelijk is deze kan na 1693 in het bezit gekomen van Walraven van Heeckeren, aangezien dit het jaar is dat hij als gezant naar Zweden vertrok (zie Hoofdstuk 4). Mallen van appliques kunnen vele decennia gebruikt zijn, het is dus goed mogelijk dat de kan dateert in de periode dat Walraven in Zweden verbleef.³⁷

Er is een klein aantal koppen aangetroffen, waaronder drie koppen van Aziatisch porselein. Van twee koppen kon het typenummer bepaald worden (p-kop-1, cat.nr. 19). Deze twee kopjes zijn allebei fraai gedecoreerd. Het ene kopje is beschilderd in de Imari stijl. Dit was een beschildering

³⁶ Korf 1981, 57.

³⁷ Mededeling Michel Groothedde, 30 mei 2012.

in de kleuren blauw, rood en goud.³⁸ Het andere kopje is in blauw beschilderd. Waarschijnlijk werden de kopjes gebruikt om thee uit te drinken. De kopjes kunnen gedateerd worden tussen 1700 en 1750, toen thee, koffie en cacao drank nog duur waren.³⁹ Er zijn minimaal zes schoteltjes teruggevonden. In het classificatiesysteem komt deze functiegroep niet apart voor, maar wordt het ingedeeld bij de borden. Een schoteltje van faience (f-bor-27) springt eruit door de fijne beschildering van bloemen. Ook is er een aantal porseleinen schoteltjes gevonden, maar deze kunnen niet aan de kopjes gekoppeld worden.

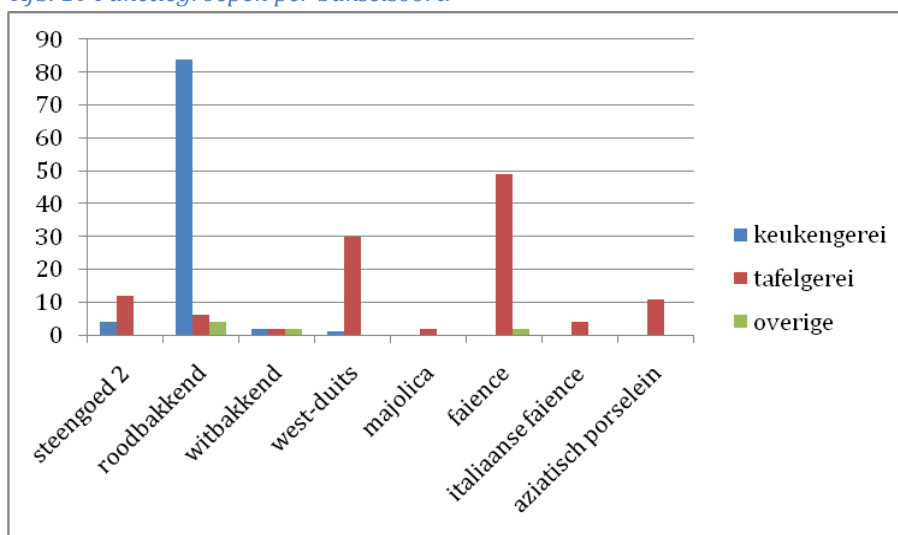
3.3.3 Overige functiegroepen

In de beerput zijn slechts zeven pispotten aangetroffen, waarvan van vier exemplaren het type bepaald kon worden. Er zijn twee pispotten van witbakkend aardewerk (w-pis-1) gevonden die gedateerd kunnen worden tussen 1650 en 1800. Ook is er een pispot van roodbakkend aardewerk aangetroffen uit 1575-1700 (r-pis-5). Een bijzonder exemplaar is cat.nr. 17 (f-pis-1). Dit is namelijk een miniatuur en kan dus gerekend worden tot de functiegroep speelgoed. Het miniatuur pispotje kan gedateerd worden tussen 1675 en 1750.⁴⁰

Uit de beerput kwam ook een zalfpot. Zalfpotten werden gebruikt om medicinale zalf in te verpakken en werden afgesloten met een dekseltje (van hout, leer of stof). De zalfpot is van het type f-zal-1 en kan gedateerd worden tussen 1650 en 1850 en is dus een type dat lang geproduceerd is.

Opvallend is dat er nauwelijks kleipijpen zijn aangetroffen. Er zijn slechts twee stelen gevonden, op één is een merk van Gouda te zien. In Zutphen worden alleen pijpen uit Gouda gevonden die van de betere kwaliteit zijn.⁴¹ Blijkbaar werd er niet of nauwelijks op de Hof van Heeckeren gerookt. Mogelijk werd op een andere wijze tabak gebruikt, door het bijvoorbeeld te snuiven. Het gebruik van snuiftabak wijst op welstand, de snuifdoos was lange tijd een teken van aanzien.⁴²

Afb. 10 Functiegroepen per bakselsoort.

³⁸ Bartels 1999, 189.

³⁹ Bartels 2005, 37.

⁴⁰ Baart, Krook en Lagerweij 1990, 40.

⁴¹ Van Oostveen 2008, 9.

⁴² Mededeling Michel Groothedde, 4 juni 2012.

3.4 Complexdatering

Hieronder volgt naast een analyse ook een interpretatie van het beerputcomplex. Daarbij moet met een aantal zaken rekening gehouden worden. Er zijn bijvoorbeeld factoren die kunnen zorgen voor een vertekend beeld. De beerput die in dit hoofdstuk wordt behandeld, is maar voor de helft opgegraven. Dit is onder andere terug te zien aan het sterk gefragmenteerde vondstenbestand, de meerderheid van de voorwerpen is incompleet. Hierdoor kunnen bepaalde vondstgroepen ondervertegenwoordigd zijn en anderen juist oververtegenwoordigd. Ook zal niet al het afval in de beerput terecht zijn gekomen. Metalen voorwerpen werden doorgaans omgesmolten of omgesmeed, hout werd in de haard gegooid en luxegoederen zorgvuldig bewaard en werden vaak aan de volgende generatie doorgegeven of verkocht. Een factor waar ook rekening mee gehouden moet worden is de omloopsnelheid en het wegwerppatroon van voorwerpen. Door de levensduur van voorwerpen ontstaat een vertekend beeld. Grapen, die dagelijks gebruikt werden bij het koken, zullen sneller breken dan een bord dat enkel als decoratie dient en dus doorgaans op dezelfde plek staat. De functiegroep grape kan hierdoor oververtegenwoordigd zijn in het vondstcomplex en soms zal een voorwerp dat lang meegaat terechtkomen in een veel jonger complex.⁴³

De verzamelwijze van de vondsten heeft invloed op de samenstelling van het vondstcomplex. In dit geval zijn de vondsten met de hand verzameld en zijn uit de beerput gegooide kluiten beer met de schep doorzocht op vondsten. De inhoud is niet gezeefd, waardoor kleine fragmenten en klein materiaal gemist kan zijn.⁴⁴ Echter is de vraag of dit invloed heeft op de keramiek, aangezien dit vooral zal lijden tot meer complete voorwerpen en niet tot het aantreffen van meer voorwerpen.

Bij het bepalen van de complexdatering speelt een aantal factoren mee; de stratigrafische opbouw van de beerput, historische gegevens en de gebruikperiode van de vondsten.⁴⁵

Doordat dit een beerput was met een natte inhoud, waardoor de zware vondsten naar beneden zijn gezakt, kunnen vondsten niet meer aan een bepaalde beerlaag of gebruiksfase worden gekoppeld. Hierdoor heeft de stratigrafie van de beerput geen waarde voor het bepalen van de complexdatering.

De Hof van Heeckeren werd in 1617 door Walraven van Heeckeren, heer van de Nettelhorst en Enghuizen (1576-1645) gekocht.⁴⁶ De keramiek in beschouwing genomen, lijkt dit jaartal aardig te kloppen als begindatering. De vroegste voorwerpen uit de beerput dateren rond 1600-1625. De periode waarin de beerput het meest intensief gebruikt lijkt te zijn, is van 1650 tot 1725. De jongste keramiek is te dateren in de tweede helft van de 18^e eeuw. Dit is echter maar een klein aantal voorwerpen en wordt gezien als verstoring. De Hof van Heeckeren is tot 1822 in het bezit geweest van de familie, maar de beerput lijkt al eerder buiten gebruik te zijn geraakt. Of dit komt door een verandering in de omgang met afval is niet bekend. Tijdens de rioolvervanging in de Waterstraat in 1984, werden gemetselde riolen waargenomen. De riolen liepen onder de Waterstraat door, vanaf Huize van de Kastele en de Hof van Heeckeren, richting de stadsmuur.

⁴³ Ostkamp 1998, 8.

⁴⁴ Spitzers 1998, 2.

⁴⁵ Bartels 1999, 38.

⁴⁶ Historisch kadaster, V1024.

Daar loosden ze in de stadsgracht. Het is goed mogelijk dat deze “privé-riolen” zijn aangelegd rond 1750/1800.⁴⁷

Alle bovenstaande constatering in acht genomen, kan de complexdatering vastgesteld worden op 1617-1750 met een periode van intensiever gebruik tussen 1650 en 1725. De complexdatering van het glaswerk is 1650-1700.⁴⁸

3.5 Analyse van de eigenaren van het afval

Een beerput werd primair gebruikt als latrine. Incidenteel kwam hier, waarschijnlijk om praktische redenen (bijv. omdat iets snel weggegooid moest worden⁴⁹), ook afval in terecht. De beerput was door een stortkoker verbonden met één van de bijgebouwen. Het afval in een beerput is vaak van personen uit verschillende sociale lagen, een adellijk huishouden zoals deze bestaat uit de familie zelf en hun personeel. De beerput is waarschijnlijk gelegen bij de keukens en latrines, op een binnenplaats, waar het personeel veel gewerkt heeft (bijv. afwas of voedselbereiding). In dit onderzoek wordt vooral gezocht naar de aanwezigheid van de adellijke bewoners op basis van het afval. Er was onvoldoende tijd om op zoek te gaan naar personeelslijsten, dus in deze analyse zijn alleen de eigenaren opgenomen.

Met behulp van het historisch kadaster van de Gemeente Zutphen kan grotendeels bepaald worden welke eigenaren de Hof van Heeckeren heeft gehad. De informatie die in deze lijst is verwerkt, is afkomstig uit het oud-rechterlijk archief van Zutphen.⁵⁰

Wat men in het achterhoofd moet houden bij het bepalen van de eigenaren van het afval, is dat het mogelijk is dat de eigenaren van het pand niet per se de bewoners zijn. Zeker als zij in het bezit zijn van meerdere panden kan het zo zijn dat het pand verhuurd was. Hier is vaak geen informatie over terug te vinden, omdat het verhuren van huizen vaak mondeling overeengekomen werd.⁵¹ Tevens kan het zo zijn dat eigenaren vaak van huis zijn, zoals Walraven van Heeckeren (1643-1701), die als gezant voor lange periodes in het buitenland verbleef.

⁴⁷ Mededeling Michel Groothedde, 30 mei 2012.

⁴⁸ Henkes 1995, 3.

⁴⁹ Bitter 2010, 48.

⁵⁰ <http://www.regionaalarchiefzutphen.nl/informatiebladen/40-oud-rechterlijke-archieven>.

⁵¹ Bitter 1997, 10.

Afb. 11 de Hof van Heeckeren.

De eerste vermelding van een Van Heeckeren op verponding 1024 (zie Verklarende Woordenlijst, p. 73) (kadastrummer 2614, 2615, 2616, 2617) is in 1617, wanneer Walraven van Heeckeren op 24 december de huizen, de schuur en de hof koopt van Burchardt van Westerholdt tot Hackfurt en zijn vrouw Hadewich Droste.⁵² Op verponding 1024 is de volgende melding pas in 1794, wanneer Evert Frederik van Heeckeren het huis erft van zijn ouders Jacob Adolph van Heeckeren en Charlotte Alexandrine van Westerholt.⁵³

Doordat vroeger nog geen kadastrumnummers gebruikt werden, werden bij een akte van de (ver)koop van een huis altijd de burens vermeld, om te kunnen achterhalen waar het pand precies lag. Door in de aktes van de aangrenzende huizen van de Hof van Heeckeren te kijken, kon bepaald worden wie de bewoners van de Hof van Heeckeren waren tijdens de gebruiksperiode van de beerput. Wanneer alleen gekeken wordt naar verponding 1024 is er namelijk een gat tussen 1617 en 1794. De belendingen van de Hof van Heeckeren zijn verponding 1023 en 1025. Op 4 mei 1627 wordt de landdrost van Zutphen, Walraven van Heeckeren, genoteerd als belendende eigenaar op verponding 1025.⁵⁴ Op 3 juni 1682 en op 30 september 1686 wordt op deze verponding wederom de landdrost van Zutphen vermeld als belendende eigenaar. Dit is Walraven van Heeckeren, de kleinzoon van Walraven van Heeckeren

⁵² Historisch kadaster, verponding 1024 volgnr. 14944.

⁵³ Historisch kadaster, verponding 1024 volgnr. 14943.

⁵⁴ Historisch kadaster, verponding 1025 volgnr. 14966.

hierboven.⁵⁵ In het *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* (NNBW) kan men lezen dat hij dit ambt heeft geërfd van zijn vader Evert, die later nog aan bod komt, die het ambt weer heeft geërfd van zijn vader Walraven.⁵⁶

Op verponding 1023 (kadasternummer 2612) wordt op 12 juni 1657 als belendende eigenaar landdrost Everhardt (Evert) van Heeckeren genoemd.⁵⁷ Dit was de zoon van Walraven van Heeckeren, die het huis in 1617 kocht, en de vader van Walraven van Heeckeren, die na hem landdrost werd. Op 4 februari 1744 en 11 augustus 1747 wordt als belendende eigenaar de landdrost van Zutphen vermeld.⁵⁸ Niet helemaal zeker is of hiermee Jacob Derk of Frans Jan van Heeckeren bedoeld wordt. Jacob Derk, een zoon van Evert van Heeckeren, droeg het ambt van landdrost officieel in 1740 over aan zijn zoon Frans Jan van Heeckeren, maar bleef tot 1747 zijn rang in de vergaderingen behouden.⁵⁹ Zeker is in ieder geval dat Frans Jan er op 25 januari 1748 woonde, dan wordt hij vermeld als belendende eigenaar (en koper) op verponding 1025.⁶⁰ Wellicht is de beerput buiten gebruik geraakt en de riolen aangelegd na deze aankoop. Het is zeker dat Frans Jan hier blijft wonen, want later zijn er nog vermeldingen van zijn zoon en kleinzoon op dit adres (zie Hoofdstuk 4.1.2.1 voor een stamboom).

3.6 Sociaaleconomische interpretatie van het beerputcomplex

Op het eerste gezicht is de keramische inhoud niet bijzonder rijk. Enkel de porseleinen en Italiaanse faience fragmenten zijn een indicatie voor een rijker huishouden. De versierde Nederlandse faience is van goede kwaliteit, met fijne beschilderingen. Wanneer naar de aantallen gekeken wordt, kan al een beter beeld gevormd worden. Het lijkt namelijk of sommige voorwerpen in grotere aantallen zijn aangeschaft. Dit zal een gemiddeld huishouden zich niet veroorloofd kunnen hebben en waarschijnlijk hadden ze het ook niet nodig, omdat zij geen uitgebreide gastmalen organiseerden.⁶¹ Dan nog blijkt uit de keramiek geen bijzonder rijke status. De status die de keramiek (en de AWQ, deze bedraagt 1,1) weergeeft is dat het afval afkomstig is uit een welgesteld huishouden.

Door het beeld van de keramiek te toetsen aan de overige vondstcategorieën kan de representativiteit hiervan bepaald worden en kan een volledig beeld worden geschetst.

Glasvondsten uit de beerput zijn onder andere een met diamant gegraveerd kelkglas, een vergulde mascaroon met leeuwenkop op een fragment van een ijsglasbeker en vijf glazen borden. Deze vondsten wijzen op een rijk uitgerust huishouden.⁶² De resten van grootwild (edelhert, ree en wild zwijn) zijn een indicator van hoge status. De samenstelling is bovendien verre van eenzijdig en wijst op een zeer hoge welstand. Uit de beerput kwam een hoog percentage schapen- en varkensbotten. Schapen waren in de 17^e eeuw duur. Varkens werden vooral gehouden voor het vlees, in tegenstelling tot runderen en schapen. Runderen en schapen waren in de eerste plaats voor het produceren van melk, wol en trekkracht. Varkens werden dus vaker op jonge leeftijd geslacht, wanneer het vlees het meest mals was. Bovendien was de omgeving

⁵⁵ Historisch kadaster, verponding 1025 volgnummer. 14967, 14969.

⁵⁶ NNBW, deel 8 kol. 712, 718, 719.

⁵⁷ Historisch kadaster, verponding 1023 volgnummer. 14916.

⁵⁸ Historisch kadaster, verponding 1023 volgnummer. 14912, 14913.

⁵⁹ NNBW, deel 8 kol. 724.

⁶⁰ Historisch kadaster, verponding 1025 volgnummer. 14996.

⁶¹ Mededeling Michel Groothedde, 30 mei 2012.

⁶² Henkes 2003, 3.

vrij bosrijk en varkens werden in kudden in bossen gehouden. Ook blijkt uit de oververtegenwoordiging van dijbeenfragmenten (hammen), dat alleen de goede stukken vlees bij de slager werden uitgezocht. Bij de al dure schapen is dit niet het geval. Jong geslachte dieren waren waarschijnlijk duurder dan dieren die op latere leeftijd werden geslacht, het dier kon niet meer gebruikt worden voor bijvoorbeeld trekkracht of reproductie. Bovendien bracht het dier minder vlees en leer op, omdat het nog niet was uitgegroeid. Ook het grote aantal vogelbotten (waaronder een paar bijzondere soorten zoals de blauwe reiger) wijst op een zeer rijke levensstijl.⁶³ In totaal konden 31 vissen gedetermineerd worden. Het grootste gedeelte bestond uit zoetwatervis (48,4%), 29% bestond uit zeevis en de overige 22,6% bestond uit zoet/zoutwatervis. Door de verzamelwijze en de conserveringsomstandigheden kunnen bepaalde vissoorten ontbreken of ondervertegenwoordigd zijn. In de beerput zijn resten van schelvis, kabeljauw, paling, zalm, schol/bot, snoek, baars, winde, karper en brasem aangetroffen. De vondst van resten van zalm, snoek en grotere vissen kan gezien worden als aanwijzing voor luxe maaltijden.⁶⁴ De schelpresten uit de beerputten zijn voornamelijk afkomstig van zoutwatermosselen, daarnaast zijn drie schelphelften van oesters aangetroffen. De mosselen zijn waarschijnlijk aangevoerd vanuit zee (mogelijk de toenmalige Zuiderzee). Ze bedorven echter snel en moesten desnoods voor een lagere prijs verkocht worden, waardoor de vondst niet perse een teken is van welstand.⁶⁵

Uit het onderzoek van het glas en het dierlijk bot kan dus geconcludeerd worden dat we te maken hebben met een rijk huishouden. Een mogelijke verklaring voor het gegeven dat de keramiek hiervan afwijkt, is dat het luxegoed niet in deze beerput terecht kwam, of dat het luxe servies niet van keramiek was maar bijvoorbeeld van koper, tin of zilver (wat zal zijn omgesmolten, verkocht of vererfd en misschien terug te vinden zal zijn in een boedelinventaris).

⁶³ Spitzers 1998, 42.

⁶⁴ *ibidem*, 40-41.

⁶⁵ *ibidem*, 41-42.

Hoofdstuk 4. Historisch onderzoek

Na de analyse van de keramiek uit de beerput in hoofdstuk 3 wordt in dit hoofdstuk een beeld geschetst van het leven van de eigenaren van de Hof van Heeckeren tijdens de gebruiksperiode van beerput HvdK-128. Tevens wordt geprobeerd een kort overzicht te geven van gebeurtenissen die de familie mogelijk hebben beïnvloed.

4.1 De familie Van Heeckeren

4.1.1 Voorgeschiedenis van de Van Heeckerens

De familie Van Heeckeren is een oud adellijk riddergeslacht uit Overijssel en Gelderland. De stamvader van de familie is een zekere Jacob van Heker, zijn naam wordt in 1380 voor het eerst vermeld.⁶⁶ Jacob van Heker was gehuwd met Bertha van Ampsen en met haar woonde hij waarschijnlijk op huis Ruurlo (ook wel Roderlo). Het tweede huwelijk van Jacob was met Elisabeth van Keppel. Uit dit huwelijk kwam zoon Evert van Heeckeren voort. Deze werd na de dood van zijn vader in 1440 met Ruurlo beleend.⁶⁷

Evert van Heeckeren was een man van groot aanzien. Hij trad in 1449 toe tot het verbond van edelen en steden van Gelre en Zutphen en werd drost en richter van Borculo. Ook was hij aanhanger van het huis van de Gelderse hertogen en speelde een rol in de twisten tussen hertog Arnold en diens zoon Adolf, waarbij hij partij koos voor de laatstgenoemde. Hij was tegen de Bourgondische en Oostenrijkse annexatieplannen en speelde een grote rol bij het verzet hiertegen. Tevens was hij de eerste die in verband kan worden gebracht met de Nettelhorst, een belangrijk bezit van de Van Heeckerens in Lochem. Doordat Evert in 1458 met de vrouwe van Nettelhorst (Eilarda) trouwde, kwam de Nettelhorst in de familie Van Heeckeren.⁶⁸

Evert en zijn zoon Jacob overleden beide vóór de vrouwe van de Nettelhorst. Om deze reden werd de zoon van Jacob (ook Evert) na het overlijden van Eilarda in 1509 met de Nettelhorst en Ruurlo beleend.⁶⁹ Hij was – net als zijn voorgangers – een aanhanger van de ‘nationale zaak’ en dus tegen annexatieplannen van buitenlandse heren.⁷⁰ Evert huwde in 1534 met Agnes van Hackfort, wier familie dezelfde zaak aanhing. Evert en Agnes kregen 13 kinderen: 10 dochters en 3 zonen.⁷¹

Na zijn dood werd zijn tweede zoon, wederom Evert geheten, in 1569 heer van de Nettelhorst, terwijl zijn oudere broer Jacob zijn vader opvolgde als heer van Roderlo. 'Deze' Evert was in 1559 raad in het Hof van Gelderland. Hij huwde op 15 mei 1564 met Johanna van Erp. De huidige familie Van Heeckeren stamt af van dit echtpaar.⁷²

Evert overleed in 1575, waarna zijn zoon (ook Evert geheten) met de Nettelhorst werd beleend. Deze overleed echter al in 1594, zodat zijn jongere broer Walraven al spoedig heer van de

⁶⁶ Gelders Archief nr. 0418, 98 e.v.

⁶⁷ Hiddink 1991, 30.

⁶⁸ Hiddink 1991, 30-32.

⁶⁹ Hiddink 1991, 32.

⁷⁰ *ibidem*, 34.

⁷¹ *ibidem*, 37.

⁷² Hiddink 1991, 39.

Nettelhorst werd.⁷³ Walraven kocht in 1617 tevens het hof aan de Kuiperstraat in Zutphen, één van de straten die in Zutphen in hoog aanzien stond (samen met de Waterstraat, de Zaadmarkt, de Oude Wand en de Lange Hofstraat) en dus een gewild plekje bij de elite.⁷⁴ De Hof van Heeckeren aan de Kuiperstraat is vervolgens tot 1822 in het bezit geweest van de familie Van Heeckeren. Evert Frederik van Heeckeren van Enghuizen heeft het huis op 4 november 1822 verkocht aan Christoffel Remy.⁷⁵

4.1.2 Bewoners van de Hof van Heeckeren

In de bovenstaande tekst is een overzicht geschetst van de geschiedenis van de familie Van Heeckeren, die de Hof ruim twee eeuwen in bezit had. In dit beerputonderzoek gaat de aandacht echter uit naar een specifieke periode: de periode waarin het afvalcomplex in deze beerput tot stand kwam. Het vondstcomplex zou een grote meerwaarde krijgen, als het gekoppeld kon worden aan specifieke bewoners die in de historische bronnen terug te vinden zijn. In de onderstaande tekst volgt derhalve een overzicht van de familieleden die woonachtig waren op de Hof ten tijde van de vorming van het beerputcomplex – en van wie het afval in de beerput dus afkomstig zou kunnen zijn.

⁷³ Hiddink 1991, 44.

⁷⁴ Frijhoff *et al.* 1989, 125.

⁷⁵ Historisch kadaster, V1024 volgnr. 14942.

Tabel. 6 Stamboom familie Van Heeckeren.⁷⁶

1	<p>Evert †1575 x Johanna van Erp †1601 3 kinderen</p>		
2	<p>Evert Ongehuwd †1594</p>	<p>Walraven (1576-1645) x (1) Agnes van Aesewijn (†1609): 2 dochters (2) Walburg van Lynden (†1617): 1 zoon Kocht de Hof van Heeckeren in 1617 (zie 3)</p>	<p>Agnes †1620</p>
3	<p>Evert (*1613-†1680) x Maria Torck (†1690) 11 kinderen (zie 4)</p>		
4	<p>Walraven (1643-1701) Ongehuwd</p>	<p>Jacob Derk (1665-1749) x Heilwich Charlotte van Lynden (1661-1728) 6 kinderen (zie 5)</p>	<p>+ 9 kinderen</p>
5	<p>Frans Jan (1694-1767) x Transisalana Charlotta Juliana Agnes Adelheid des H.R.R gravin van Rechteren (1704-1757) 16 kinderen (zie 6)</p>	<p>Asueer (1699-1767) x Henrietta A.E.A.W. van Laer (1711-1756) 5 kinderen</p>	<p>Walraven Robbert (1704-1758) x (1) Johanna Sophia von dem Bussche (1705-1736) 3 kinderen (2) Barbara Elisabeth de la Fontaine (1716-1772) 4 kinderen</p> <p>+ 3 kinderen</p>
6	<p>Jacob Adolph (1724-1792) x Charlotte Alexandrine van Westerholt (1723-1778) 13 kinderen (zie 7)</p>	<p>Mr. August Robbert (1743-1811) x Aleida Jacoba van Westrenen (1748-1813) 1 dochter</p>	<p>+ 14 kinderen</p>
7	<p>Evert Frederik (1755-1831) x Henriëtte Johanna Susanna Maria des H.R.R. gravin van Nassua-la Lecq (1764-1810) 9 kinderen Verkocht de Hof van Heeckeren in 1822 aan Christoffel Remy</p>	<p>Lodewijk (1768-1831) x Jacoba Catharina Petronella du Tour (1774-1846) 4 kinderen</p>	<p>+ 11 kinderen</p>

⁷⁶ In het blauw de bewoners van de Hof van Heeckeren. Bron: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*.

4.1.2.2 Walraven van Heeckeren (1576-1645)

Walraven van Heeckeren werd geboren in 1576. Hij ging in 1588, op twaalfjarige leeftijd, letteren studeren in Leiden. In 1594 volgde hij zijn broer op als heer van de Nettelhorst⁷⁷, daarnaast was hij heer van Enghuizen.⁷⁸ Hij werd in 1597 lid van de Ridderschap Zutphen. Dit bleef hij tot aan zijn dood in 1645. In 1599 werd Walraven kapitein in het leger van de Spaanse koning, hij was lange tijd in Vlaanderen gelegerd. In 1603 ondertekende hij samen met zijn oom Jacob (en nog vele anderen) een document waarin ze de koning van Spanje afzwoeren. In 1606 werd Walraven tot rekenmeester benoemd en in 1613 promoveerde hij tot luitenant-kolonel. In 1625 verliet hij het leger. Walraven was van 1626 tot zijn dood landdrost van Zutphen.⁷⁹ Op 14 december 1629 diende Walraven een verzoek in dat ervoor zou zorgen dat hij het ambt tot zijn dood zou houden en dat hij opgevolgd zou worden door zijn zoon Evert. Door zijn goede staat van dienst werd zijn verzoek ingewilligd. Walraven zou heerszuchtig zijn geweest: in zijn laatste jaren keerde de Ridderschap zich tegen hem, waardoor verschillende conflicten ontstonden.⁸⁰

Walraven trouwde in 1601 met Agnes van Aeswijn. Met haar kreeg hij twee dochters, Johanna en Agnes. Zijn vrouw overleed al in 1609. Hij hertrouwde drie jaar later, in 1612, met Walburg van Lynden. Met haar kreeg hij een zoon, Evert (paragraaf 4.1.2.3). Zijn tweede vrouw overleed in 1617.⁸¹

Walraven kocht op 24 december 1617, na het overlijden van zijn tweede vrouw Walburg, de huizen, schuur en hof aan de Kuiperstraat (kadasternummer 2614, 2615, 2616 en 2617) van Burchardt van Westerholdt tot Hackfurt.⁸² Hij nam daar beerput HvdK-128 in gebruik, die zich aan de zuidkant van perceel 2615 bevindt.

4.1.2.3 Evert van Heeckeren (1613-1680)

Evert van Heeckeren werd in 1613 geboren en op 14 februari van dat jaar te Lochem gedoopt. Hij was heer van de Nettelhorst (vanaf 1646), van Enghuizen en ook van Barlham. Enghuizen werd door zijn vader Walraven voor hem gekocht in 1636. Een jaar later werd Evert niet alleen lid van de Ridderschap van Zutphen (op 14 juni), maar ook namens Gelderland gecommitteerde ter Admiraliteit van Amsterdam en (in 1638) ter generaliteits-rekenkamer. Na de dood van zijn vader Walraven in 1645, volgde hij hem op als landdrost van Zutphen. Hij wilde ook het voorzitterschap van de ridderschap, maar dit werd verhinderd door de schout binnen en buiten Lochem, die vond dat dit recht hem toekwam. De zaak kwam voor het Hof van Gelderland, die besliste dat Evert vanwege zijn ambt als landdrost ook de voorzitter van de ridderschap moest zijn. Omstreeks dezelfde tijd was er ook al een geschil over de vraag wie de gedeputeerde zou opvolgen. Om eveneens deze functie te krijgen, gebruikte Evert de invloed van de oom van zijn vrouw, Lubbert Adolf Torck van Rosendael.⁸³ In 1658 trad hij toe als extra-ordinaris raad tot het

⁷⁷ Hiddink 1991, 49.

⁷⁸ NNBW, deel 8, kol. 718.

⁷⁹ Hiddink 1991, 49.

⁸⁰ NNBW, deel 8, kol. 718.

⁸¹ Hiddink 1991, 49.

⁸² Historisch kadaster, V1024 volgnr. 14944.

⁸³ Hiddink 1991, 54-55.

Hof van Gelderland en in 1671 trad hij als extra-ordinaris gecommiteerde toe tot de Staten-Generaal.⁸⁴

Op 16 januari 1642 trouwde Evert van Heeckeren met Maria Torck, zij kregen elf kinderen.⁸⁵ Alle kinderen werden geboren in Zutphen, waarschijnlijk op de Hof van Heeckeren.⁸⁶ Vier zoons kwamen om tijdens hun militaire dienst, twee zoons stierven jong, één zoon stierf ongehuwd op 23-jarige leeftijd, drie zoons werden belangrijke figuren in de politiek en ten slotte had het stel nog een dochter. De oudste zoon, Walraven (zie paragraaf 4.1.2.4), erfde de Hof van Heeckeren aan de Kuiperstraat en de Nettelhorst. Zijn jongere zoon Robbert erfde Enghuizen en de jongste zoon Jacob Derk (paragraaf 4.1.2.5) erfde Barlham.⁸⁷

In de Sint Walburgiskerk te Zutphen staat het grafmonument van Evert van Heeckeren en zijn vrouw Maria Torck. Het grafmoment werd in 1706 opgericht door hun jongste zoon Jacob Derk en zijn zus Walburg en bevindt zich boven de grafkelder van de familie Van Heeckeren. Het grafmoment is gebouwd in de stijl van de barok. De maker is niet bekend. Op het wandgraf is in een dubbel medaillon het echtpaar geportretteerd. Onder deze beelden zijn twee kinderen en in het midden een feniks uitgehouwen, hieronder zijn doodshoofden en zandlopers weergegeven. Deze versiering symboliseert de kortheid en kwetsbaarheid van het leven. Aan de zijkanten zijn de zestien adellijke kwartieren van het echtpaar weergegeven. Grafmonumenten met de portretten van een echtpaar zijn zeldzaam in deze tijd. Meestal werden grafmonumenten opgericht door de echtgeno(o)t(e) van de overledene die zichzelf niet liet afbeelden. Als het grafmonument door de kinderen opgericht werd, werd de vrouw ook vaak niet afgebeeld.⁸⁸

Afb. 12 Grafmonument Evert van Heeckeren en Maria Torck.

⁸⁴ NNBW, deel 8 kol. 712.

⁸⁵ Hiddink 1991, 66-69.

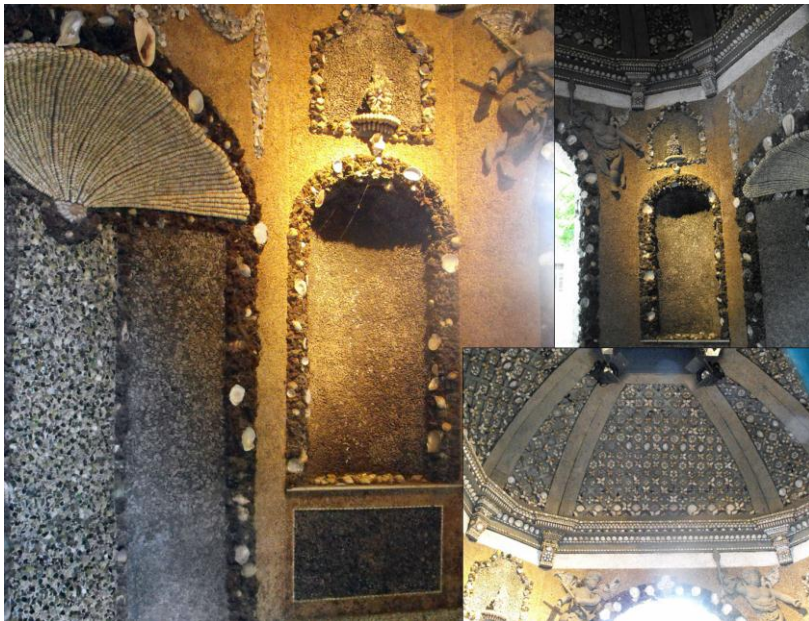
⁸⁶ *ibidem*, 84.

⁸⁷ *ibidem*, 66-69.

⁸⁸ Coppée 2007, 87-94.

4.1.2.4 Walraven van Heeckeren (1643-1701)

Walraven van Heeckeren werd geboren te Zutphen in 1643. In 1664 werd de Nettelhorst door zijn vader Evert van Heeckeren aan hem overgedragen. Walraven werd in 1665 opgenomen in de Ridderschap van Zutphen. In 1670 zorgde zijn vader ervoor dat Walraven hem als landdrost van Zutphen kon opvolgen. Walraven ging op dertigjarige leeftijd rechten studeren in Leiden. Op 16 maart 1675 werd hij namens het gewest Gelderland lid van de Staten-Generaal, en een jaar later als extra-ordinaris afgevaardigd naar het keizerlijke leger.⁸⁹ Vanaf 1677 was hij namens de Staten-Generaal gezant bij verschillende hoven: aan het hof van de hertog van Brunswijk-Lüneburg (George Willem, van 22 maart 1677 tot 4 mei 1678),⁹⁰ na een tussenstop aan het hof te Celle (maart 1689 tot 1690), aan het hof van de landgraaf van Hessen-Kassel, Karel I,⁹¹ en aan het hof van de keurvorst van Brandenburg (7 tot 20 juli 1690). Op 19 februari 1691 keert hij terug naar het hof te Celle, waar hij in opeenvolgende jaren meerdere perioden verblijft tussen zijn bezoeken aan verschillende andere hoven door (19 februari tot 17 april 1691, 27 november 1692 tot maart 1693). Zo was hij ook nog gezant bij de bisschop van Münster, aan het hof van de keurvorst van Saksen (Johan George IV, van 30 oktober 1691-29 oktober het volgende jaar).⁹² Verder was Walraven hoogschout der stad en meijerij van 's-Hertogenbosch (vanaf februari 1694),⁹³ en zelfs voor lange tijd gezant in Zweden (vanaf april 1693). Na een korte terugkeer naar de Republiek tussen juli en november 1694, zou hij zijn gezantschap nog vervolgen tot 1698.⁹⁴ In 1694 is er een tijd sprake geweest van een voorgenomen huwelijk met een Zweedse gravin⁹⁵, waar blijkbaar niks van terecht is gekomen, Walraven bleef namelijk zijn hele leven ongehuwd.

Afb. 13 Binnenzijde Schelpenkoepel.

⁸⁹ Hiddink 1991, 71-72.

⁹⁰ Hiddink 1994, 36-39.

⁹¹ *ibidem*, 49-69.

⁹² *ibidem*, 70-99.

⁹³ *ibidem*, 127.

⁹⁴ *ibidem*, 100-110, 130-182.

⁹⁵ *ibidem*, 128.

Walraven was door zijn functie als gezant vaak in het buitenland. Als hij in het land was, zal hij vooral op de Hof van Heeckeren zijn verbleven. Hij liet in 1697 bij dit huis de “Schelpengrot” bouwen (zie afb. 13). Dit toegangspaviljoen werd ontworpen door de Zweedse architect J. Horleman.⁹⁶ Na zijn terugkeer uit Zweden hield Walraven zich bezig met zijn functies als landdrost van Zutphen en hoogschout van 's-Hertogenbosch. Ook zette hij zich in voor de benoeming van vrienden en familie op belangrijke ambten en was hij nog altijd geïnteresseerd in de buitenlandse politiek. Walraven stierf in Osnabrück, tijdens een reis in Duitsland. Na zijn dood ontstond er een conflict over zijn erfenis. Uiteindelijk werd in 1702 door een speciaal aangestelde commissie bepaald, dat de oudste zoon van Walravens broer Robbert de Nettelhorst zou erven.⁹⁷ De Hof van Heeckeren ging waarschijnlijk naar zijn jongere broer Jacob Derk, hij of zijn zoon woont er in 1744.⁹⁸

4.1.2.5 Jacob Derk van Heeckeren van Enghuizen (1665-1749)

Afb. 14 Jacob Derk van Heeckeren van Enghuizen door P. de la Croix, 1752 (postuum portret of kopie).

Jacob Derk van Heeckeren werd gedoopt op 16 juli 1665 en was het jongste kind van Evert van Heeckeren en Maria Torck. Na de dood van zijn vader erfde Jacob Derk in 1688 de havezate Barlham bij Doetinchem. Na de dood van zijn broer Walraven erfde hij in eerste instantie de Nettelhorst.⁹⁹ Echter, deze ging na de schikking over de erfopvolging van Walraven op 2 februari 1702 over naar de oudste zoon van broer Robbert. Jacob Derk erfde dankzij deze schikking Enghuizen.¹⁰⁰ In 1722 kocht Jacob Derk de havezate Brantsenburg en in 1727 kocht hij kasteel Ruurlo, dat tot 1620 al in het bezit was geweest van de familie Van Heeckeren.¹⁰¹

In 1686 werd Jacob Derk door prins Willem III benoemd tot burgemeester van Zutphen. Hij zou dit tot 1699¹⁰² of 1700¹⁰³ blijven. In 1690 werd hij lid van de Ridderschap van Zutphen en op 25 februari 1691 werd hij raad en rekenmeester van het gewest Gelre. Op 20 februari 1706 volgde hij Johan van Lintelo op als landdrost van Zutphen. Hij droeg het ambt in 1740 over aan zijn oudste zoon Frans Jan, maar behield zijn rang in de vergaderingen tot eind 1747. Namens Gelre was Jacob Derk tevens gecommiteerde in de admiraliteit van Friesland en de Maze.¹⁰⁴

⁹⁶ Hiddink 1994, 186.

⁹⁷ *ibidem*, 184-187.

⁹⁸ Historisch kadaster, V1023 volgnr. 14913 belending 1.

⁹⁹ Hiddink 1991, 68-69.

¹⁰⁰ Hiddink 1994, 80-81.

¹⁰¹ Harenberg 2009, 66, 72.

¹⁰² NNBW, deel 8 kol. 724.

¹⁰³ Cleverens 1988, 9.

¹⁰⁴ NNBW, deel 8 kol. 724.

Jacob Derk huwde in september 1691 met Heilwich Charlotta van Lynden. Zij kregen zes kinderen, waaronder Frans Jan (4.1.2.6), Assueer en Walraven Robbert. Jacob Derk overleed in Zutphen op 20 februari 1749, zijn vrouw was al in 1728 overleden.¹⁰⁵

4.1.2.6 Frans Jan van Heeckeren van Enghuizen (1694-1767)

De laatste persoon, die in verband kan worden gebracht met het afval in de beerput, is Frans Jan. Hij werd geboren te Arnhem, en gedoopt op 12 september 1694. Frans Jan was de zoon van Jacob Derk en Heilwich Charlotte van Lynden. Op 16 december 1711 ging hij rechten studeren in Leiden. Op 16 oktober 1716 werd hij lid van de ridderschap en op 25 oktober werd hij landrentmeester-generaal van Gelderland en gecommiteerde ter admiraliteit van Friesland en later ook van de Maze. In 1740 volgde hij zijn vader op als landdrost van Zutphen. In 1747 werd hij president der gecommiteerde staten en was hij gecommiteerde tot beneficiering van de Neder-Rijn en de IJssel. Dit ambt droeg hij al in 1750 over aan zijn zoon Jacob Adolph. Hij was tevens burgemeester van Doetinchem en vanaf 1753 curator van de hogeschool in Harderwijk namens de graafschap Zutphen. Volgens het *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* (NNBW) was hij “een verstandig, voornaam en voorzichtig regent, die de hem opgedragen commissies met veel tact volvoerde”.¹⁰⁶ Van zijn vader erfde Frans Jan het goed Enghuizen. Later werd hij ook heer van Beurse, De Cloese en Langen. Van Beurse bezat hij enkel het ‘recht van havenzathe’. De Cloese kocht hij in 1745, Langen was hier al onderdeel van.¹⁰⁷ Frans Jan erfde ook de Hof van Heeckeren.¹⁰⁸

Frans Jan huwde op 24 februari 1722 te Almelo met Transisalana Charlotta Juliana Agnes Adelheid des H.R.R. gravin van Rechteren (haar voornaam betekent Overijssel). Met haar kreeg hij zestien kinderen; zes zoons en tien dochters.¹⁰⁹ Frans Jan overleed op 10 mei 1767.

4.1.3 Bezit van de familie Van Heeckeren

De personen die ten tijde van de gebruiksperiode van de beerput de Hof van Heeckeren bewoonden, speelden allen een prominente rol in het bestuur van Zutphen, Gelre en soms ook op nationaal en internationaal niveau. De familie Van Heeckeren bezat veel verschillende havezaten en landgoederen. Om lid te worden van de Ridderschap van Zutphen moest men minstens één havezate bezitten, en hoe meer havezaten men bezat, hoe meer macht men had in de Staten. Willen we de sociaaleconomische status van de familie nader bepalen, dan is het noodzakelijk ook hun rijkdom in grond verder na te lopen. Hieronder volgt derhalve een overzicht van havezaten en landgoederen, die de bewoners van de Hof van Heeckeren in bezit hadden.

4.1.3.1 Ruurlo

Kasteel Ruurlo (of Roderlo) ligt ten zuiden van het gelijknamige dorp in Gelderland. Stamvader van het Van Heeckeren geslacht, Jacob Heker, woonde al in 1380 op dit kasteel.¹¹⁰ In 1620 ging het kasteel echter over naar de familie De Rode van Heeckeren en daarna naar de familie

¹⁰⁵ NNBW, deel 8 kol. 724.

¹⁰⁶ NNBW, deel 8 kol. 724.

¹⁰⁷ Harenberg 2009, 11-12.

¹⁰⁸ Historisch kadaster, V1023 volgnr. 14912 (belending), V1025 volgnr. 14996.

¹⁰⁹ Harenberg 2009, 11-12.

¹¹⁰ Hiddink 1991, 30.

Schimmelpenninck van der Oye.¹¹¹ Jacob Derk van Heeckeren kocht Ruurlo in 1727 van Assueer Schimmelpenninck van der Oye, en moest dit goed een jaar later overdragen aan zijn zoon Assueer van Heeckeren.¹¹² Zijn vrouw, Heilwich Charlotte van Lynden, overleed namelijk al in 1728 en hun laatste gezamenlijke testament was in 1725 opgesteld (vóór de koop van het huis). Hierdoor moest er een boedelscheiding opgemaakt worden. Jacob Derk bleef er wel wonen en gaf het huis grotendeels zijn huidige uiterlijk.¹¹³

Afb. 15 Kasteel Ruurlo.

4.1.3.2 Nettelhorst

De Nettelhorst is een landgoed bij het Gelderse Lochem. De Nettelhorst wordt voor het eerst genoemd in 1133.¹¹⁴ Evert van Heeckeren werd in 1510 beleend met de Nettelhorst in Lochem, en jaar nadat hij al met Ruurlo was beleend.¹¹⁵ Het huis werd in 1875 voor afbraak verkocht, het landgoed was toen al toegevoegd aan het bezit van de heer van Twickel¹¹⁶, een nazaat van Assueer van Heeckeren (de tweede zoon van Jacob Derk van Heeckeren)¹¹⁷. Walraven, Evert en diens zoon Walraven waren de enige heren van Nettelhorst die ook eigenaar waren van de Hof van Heeckeren, die na Walraven overging naar de lijn van Heeckeren van Enghuizen (de oudste zoon van Jacob Derk en zijn nakomelingen).

Voor 1760 was de Nettelhorst een L-vormig gebouw met een traptoren in de hoek. Het huis werd in 1760 verbouwd en uitgebreid tot een rechthoekig huis, waarna de traptoren in het

¹¹¹ Harenberg 2009, 72.
¹¹² Hiddink 1991, 10.
¹¹³ Cleverens 1988, 9.
¹¹⁴ Hiddink 1991, 20.
¹¹⁵ *ibidem*, 30.
¹¹⁶ *ibidem*, 201.
¹¹⁷ Cleverens 1988, 5.

midden van het huis lag. In 1875 werd het huis gesloopt, men spaarde de traptoren. Deze woei echter in 1884 tijdens een storm om.¹¹⁸

Afb. 16 Ruïne toren Nettelhorst.

4.1.3.3 Enghuizen

Enghuizen ligt bij het Gelderse dorp Hummelo. Voordat Enghuizen werd gekocht door Walraven van Heeckeren in 1636 voor zijn zoon Evert¹¹⁹, was het al in het bezit geweest van verschillende families. De eerste vermelding van Enghuizen komt uit 1326. Het goed bleef tot 1923 in het bezit van de nakomelingen van Evert en werd meerdere keren verbouwd.¹²⁰ Evert droeg Enghuizen in 1667 over aan zijn zoon Lubbert Frederick, die echter al een jaar later overleed, waarna Enghuizen terugviel aan Evert. Na de dood van Evert erfde diens zoon Robbert het goed. Robbert werd in 1682 beleend met Enghuizen. Na Robberts dood in 1699 beleende zijn zoon Evert zich in 1702 met Enghuizen. Echter na de dood van Walraven van Heeckeren, de oudste broer van Robbert, werd bepaald dat de Nettelhorst, Campherbeek en Molecaten (de laatste twee waren door Robbert's huwelijk met Anna Wilhelmina Ceacilia van Keppel in de familie gekomen) overgingen naar de kinderen van Robbert. Enghuizen en Barlham werden geërfd door zijn jongere broer Jacob Derk¹²¹, die tevens het huis in de Kuiperstraat te Zutphen erfde¹²². Enghuizen bleef tot 1923 in de familie Van Heeckeren van Enghuizen. Daarna ging het door huwelijk over naar de familie Van Rechteren-Limpurg.¹²³

Het is onbekend hoe Enghuizen er voor 1650 uitzag. Op verschillende tekeningen uit de 17^e eeuw is een middeleeuws kasteel met torens en een dubbele voorpoort te zien. Op de gravure van Jan de Beijer (afb. 17) is een andere situatie zichtbaar. Waarschijnlijk is dit huis aan het

¹¹⁸ Harenberg 1999, 13.

¹¹⁹ Hiddink 1991, 53.

¹²⁰ Harenberg 1999, 50.

¹²¹ Harenberg 2009, 10.

¹²² Historisch kadaster, V1023 volgnr. 14913.

¹²³ Harenberg 2009, 18.

begin van de 18^e eeuw op een andere plaats dan het middeleeuwse kasteel gebouwd. Aan weerszijden van het huis stond een bijgebouw die door een kwartronde vleugel was verbonden met het hoofdgebouw. De bouwstijl is sterk beïnvloed door paleis 't Loo bij Apeldoorn en de Voorst bij Zutphen (ontwerpen van fransman Daniel Marot, eind 17^e eeuw). In 1835 werd dit huis gesloopt om een nieuw huis in Italiaanse palazzostijl te bouwen. In de Tweede Wereldoorlog raakte Enghuizen ernstig beschadigd, het werd in 1948 afgebroken.¹²⁴

Afb. 17 Enghuizen op een tekening van Jan de Beijer uit 1743.

4.1.3.4 Barlham

De havezate Barlham is gelegen in de huidige gemeente Doetinchem. Evert van Heeckeren kocht Barlham in 1665 van Hendrick Frederick Bentinck.¹²⁵ Destijds bestond het nog uit een poortgebouw en een boerderij. Deze havezate was in vroegere tijden een mottekasteel: een omgrachte voorburcht met daarachter een omgrachte heuvel.¹²⁶

4.1.3.5 Brantsenburg

Van Judith en Lucretia van der Hoeven kocht Jacob Derk van Heeckeren in 1722 Brantsenburg. Na zijn overlijden in 1749 erfde zijn zoon Walraven Robbert Brantsenburg.¹²⁷ Bij aankoop stond er op Brantsenburg enkel een poortgebouw en een boerderij. Brantsenburg had het recht van havezate, waar het Jacob Derk om te doen was. Ook kon hij het land verpachten en hier de opbrengsten van innen.¹²⁸

4.1.3.6 Beurse en Klevenhorst

Havezate Beurse of Buurse ligt vlakbij Winterswijk in het buurtschap Meddo. Ook op Beurse was alleen een boerderij en de gracht van het oude huis aanwezig. In 1740 viel de havezate bij een openbare veiling volledig uit elkaar. Aan Frans Jan van Heeckeren werd het 'recht van havezate'

¹²⁴ Harenberg 2009, 19-24.

¹²⁵ Harenberg 2009, 10.

¹²⁶ *ibidem*, 66.

¹²⁷ Harenberg 2009, 10.

¹²⁸ *ibidem*, 67-68.

verkocht. Van het kwartier Zutphen kreeg hij toestemming om dit recht te verleggen naar het goed Klevenhorst te Hummelo, hoewel het kwartier normaal geen havezaten in de Heerlijkheid Bredevoort erkende. De Klevenhorst is waarschijnlijk altijd een boerderij geweest. Strikt genomen is de Klevenhorst geen havenzate, officieel moesten havezaten namelijk omgeven zijn door een gracht.¹²⁹

4.1.3.7 De Cloese en Langen

De Cloese is gelegen ten oosten van Lochem. De Cloese werd gesticht in 1520 door de Lochemse pastoor Sweder van Kervenheim, later proost van Zutphen en vertrouweling van hertog Karel van Gelre. Het goed waarop het huis werd gebouwd was de Reyering. Karel van Gelre was vanaf 1536 eigenaar, maar hij ruilde het goed met Derck van Keppel. In 1602 overleed de laatste telg uit die familie, en pas in 1637 kwam er een nieuwe eigenaar, Herman Schimmelpenninck van der Oye. In 1745 werd het goed verkocht aan Frans Jan van Heeckeren van Enghuizen, waarna het tot 1828 in de familie bleef toen Lodewijk van Heeckeren het huis verkocht. Het huidige huis werd in 1886 verbouwd en uitgebreid in neorenaissancestijl.¹³⁰

Havezate Langen was in 1648 door Jacob Schimmelpenninck van der Oye aan het goed de Cloese toegevoegd. Op Langen stond alleen nog een bijgebouw en een klein gebouwtje. In 1764 deed Frans Jan van Heeckeren dit goed over aan zijn zoon August Robbert die het goed al een jaar later verkocht. In 1786 kwam het weer in de familie toen Jacob Dirk Borchard van Heeckeren de havezate terugkocht.¹³¹

4.2 Tijds kader: ca. 1617 – 1750

In onderstaande paragrafen wordt kort een historisch kader geschetst. De gebeurtenissen zullen ongetwijfeld een belangrijke rol hebben gespeeld in het leven van de bewoners van de Hof van Heeckeren tussen 1617 en 1750. De meeste leden van de familie hadden bestuurlijke taken en zullen wellicht meegewerkt hebben aan een besluitvorming die de gebeurtenissen heeft beïnvloed. Ook zullen de (economische) omstandigheden invloed hebben gehad op de aanschaf van en de omgang met voorwerpen.

4.2.1 Historisch kader

De bewoners van de Hof van Heeckeren (Walraven (1), Evert, Walraven (2), Jacob Derk en Frans Jan) leefden tijdens de Gouden Eeuw en in de tijd van het verval daarna. Voorafgaand en gedurende deze periode vonden verschillende belangrijke gebeurtenissen plaats, die ook van invloed waren op hun leven en daarmee mogelijk ook op hun omgang met de Hof.

Onrust tijdens de tachtigjarige oorlog (1568-1648)

In 1579 werd de Unie van Utrecht ondertekend. Dit legde de grondslag voor de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Zutphen had zich in 1580 bij de Unie aangesloten (waar ook de familie Van Heeckeren zich voor in had gezet¹³²), maar was tot 1591 nog bezet door de Spaanse troepen.¹³³ De Republiek kreeg de kans om één van de machtigste naties van Europa te worden, mede doordat de aandacht van Filips II gericht was op de Franse burgeroorlog. Het leger en de

¹²⁹ Harenberg 2009, 68-70.

¹³⁰ Harenberg 1999, 18.

¹³¹ Harenberg 2009, 71.

¹³² Hiddink 1991, 38.

¹³³ Frijhoff *et al* 1989, 84.

zeemacht van de Republiek werden verbeterd en uitgebreid en de handel nam exponentieel toe.¹³⁴ In de jaren '90 van de 16^e eeuw werden veel militaire successen geboekt, maar rond 1605 verloor de Republiek veel grond en bevond ze zich in een verdedigende positie tegenover Spanje. De kosten voor het gegroeide leger en het versterken van vestingen waren erg hoog en de nieuwgevormde vrede tussen Spanje en Engeland was een flinke tegenslag voor de handel. De financiële positie van de Republiek was hierdoor onhoudbaar geworden en er werd aangestuurd op onderhandelingen met Spanje over een wapenstilstand. Deze onderhandelingen verliepen uiterst moeizaam, maar uiteindelijk tekende men het Twaalfjarig bestand op 9 april 1609 te Antwerpen.¹³⁵ In april 1621 eindigde het Twaalfjarig bestand.¹³⁶ Hierdoor raakten de Nederlanden weer verzeild in de oorlog met Spanje: pas in de jaren '30 en '40 van de 17e eeuw verbeterde de situatie en uiteindelijk werd in 1648 vrede gesloten, waarmee de Tachtigjarige oorlog eindigde. De Republiek werd als vrije, zelfstandige staat erkend.¹³⁷

Nieuwe onrust door de Engelse oorlogen (ca. 1652-1667)

De periode na de Tachtigjarige oorlog was er echter niet één van vrede. In 1652 brak namelijk de Eerste Engelse Oorlog uit. Door hervormingen van de Nederlandse overzeese handel en de veranderingen in het politieke klimaat in de jaren '40 van de 17e eeuw, kwam de relatie met Engeland op scherp te staan. Gedurende de oorlog had de Engeland de overhand en de Republiek wilde al gauw vrede sluiten; het verdrag werd getekend op 22 april 1654 in Westminster.¹³⁸ Echter, vanaf 1660 liepen de spanningen tussen de Republiek en Engeland wederom hoog op. Officieel brak de Tweede Engelse Oorlog in 1665 uit. Feitelijk was het conflict al in 1664 begonnen. Vooral Holland werd bedreigd door de oorlog, maar ook het oosten van de Republiek lag onder vuur. De prins-bisschop van Munster viel Overijssel, Gelderland en later ook Drenthe binnen met steun van de Engelsen. De Republiek kreeg steun van Franse troepen (de Republiek sloot in 1662 een verbond met Frankrijk) en de geldstromen van de Engelsen aan de prins-bisschop droogden op. In april 1666 werd de Kleefse vrede tussen de Republiek en de prins-bisschop gesloten. De Engelse marine en de Nederlandse marine waren zeer aan elkaar gewaagd, wat zorgde voor veel verliezen aan beide kanten. Maar de Republiek won de belangrijkste zeeslagen. De tocht naar Chatham, waarbij de Republiek de Engelse vloot in de havens verwoestte, gaf de doorslag voor een vrede die gunstig was voor de Republiek. In juli 1667 werd de vrede van Breda getekend.¹³⁹

Koning-Stadhouder Willem III

In het Rampjaar 1672 werd duidelijk dat Lodewijk XIV, koning van Frankrijk, plannen had om de Republiek binnen te vallen. Hij had een verbond gesloten met Karel II, koning van Engeland, met de prins-bisschop van Munster en met de aartsbisschop van Keulen. De Republiek werd dus van alle kanten bedreigd. Door deze oorlog brak een grote politieke crisis uit, de regenten lagen zwaar onder vuur. Zo werd bijvoorbeeld onder druk van het volk het ambt van de Stadhouder hersteld (vanaf 1650 Eerste Stadhouderloze Tijdperk), waardoor Willem III op 2 juli 1672 Stadhouder werd. De orde in de Republiek was redelijk hersteld na de moord op de gebroeders

¹³⁴ Israel 1995, 241.

¹³⁵ Israel 1995, 399-405.

¹³⁶ *ibidem*, 478.

¹³⁷ *ibidem*, 506-546, 596.

¹³⁸ Israel 1995, 713-722.

¹³⁹ *ibidem*, 766-774.

de Witt (dit waren belangrijke regenten tijdens de Eerste Stadhouderloze periode) en na het vervangen van onpopulaire regenten door de Stadhouder. Ondertussen ging de oorlog met Frankrijk, Engeland, Munster en Keulen door. Op zee werd Engeland verslagen en in februari 1674 werd vrede gesloten. De Republiek werd geholpen door Spanje en het Heilige Roomse Rijk, die Frankrijk aanvielen. De Franse troepen begonnen zich vanaf eind 1673 terug te trekken. Ook vielen de troepen van de keizer en de Republiek Keulen binnen, waardoor de aartsbisschop gedwongen werd om zich terug te trekken. In april 1674 sloot de prins-bisschop van Munster vrede met de Republiek. Met bemiddeling van de Engelse koning (Willem III was inmiddels getrouwd met Mary, het nichtje van Karel II), werd in 1678 ook vrede met Lodewijk XIV gesloten.¹⁴⁰

In 1688 vond de 'Glorious Revolution' plaats, waardoor de Engelse katholieke koning Jacobus II werd afgezet en de Stadhouder Willem III koning werd en zijn vrouw Mary II (dochter van Jacobus II) koningin. Mary II was tot de geboorte van haar katholieke halfbroertje in 1688 de troonopvolgster en Willems moeder was een zus van de Engelse koning Karel II en Jacobus II. Tijdens de regering van Willem III waren de Republiek en het Verenigd Koninkrijk belangrijke bondgenoten van elkaar.¹⁴¹ In 1688 brak ook de Negenjarige Oorlog uit, de Franse koning wilde zijn grondgebied naar het noorden uitbreiden.¹⁴² De Vrede van Rijswijk in 1697 betekende het einde van deze oorlog.¹⁴³

Tweede Stadhouderloze tijdperk

Na de dood van Willem III in 1702 begon het Tweede Stadhouderloze tijdperk. De Spaanse successieoorlog (1702-1713) was de laatste oorlog waarin de Republiek zich kon laten gelden als Europese grootmacht.¹⁴⁴ Na het overlijden van Karel II van Spanje kwam in Spanje de kleinzoon van Lodewijk XIV van Frankrijk, Filips V, aan de macht. De opvolging van Filips zorgde voor ernstige onrust in Europa, men was bang dat Frankrijk en Spanje onder één vorst zouden komen en dit zou het machtsevenwicht ernstig verstoren. De oorlog was een grote uitputtingslag, vooral voor Frankrijk en de Republiek. Tot 1710 probeerde Lodewijk XIV de geallieerde coalitie te breken door de Republiek een voordelige vrede aan te bieden. Er was geen vertrouwen in Lodewijk XIV, waardoor de onderhandelingen op niks uitliepen. Bij het vredescongres in 1712 in Utrecht werd duidelijk dat Frankrijk een verdrag had gesloten met Engeland en de rest van de partijen in de oorlog werden gedwongen tot een vrede in 1713.¹⁴⁵

Tijd van Willem IV en het einde van de Tweede Stadhouderloze periode

In 1729 kwam er in Gelderland, Friesland, Groningen en Drenthe een einde aan het Tweede Stadhouderloze tijdperk, toen Willem IV (zoon van de Friese stadhouder Johan Willem Friso en erfgenaam van Willem III) meerderjarig werd (in de overige gewesten zou de Tweede Stadhouderloze periode nog tot 1747 duren). Gelderland had hem in 1722 benoemd tot hun toekomstige Stadhouder, ook al protesteerden Holland, Zeeland en Overijssel. Gelre zorgde er

¹⁴⁰ Israel 1995, 824-825.

¹⁴¹ Israel 1995, 841-854.

¹⁴² *ibidem*, 844.

¹⁴³ *ibidem*, 859-860.

¹⁴⁴ Israel 1995, 960.

¹⁴⁵ *ibidem*, 968-975.

wel voor dat Willem IV veel minder macht zou hebben dan zijn voorganger Willem III.¹⁴⁶ In 1732 beëindigde Willem IV het al dertig jaar durende geschil met Pruisen, door afstand te doen van zijn Duitse bezittingen, Lingen en Moers. Ook mochten Pruisische vorsten zich voortaan 'Prins van Oranje' noemen. In ruil hiervoor zou Pruisen zijn claims op het bezit van Oranje-Nassau en de Oostenrijkse Nederlanden opgeven.¹⁴⁷

Sinds de jaren twintig van de 18^e eeuw nam de handel fors af, de Republiek ging onder grote schulden gebukt en had steeds minder macht in de internationale politiek.¹⁴⁸ Tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748), was het de wens van de Republiek om neutraal te blijven. De Republiek was echter nog verbonden aan een aantal verdragen. Toen in 1744 ook het Verenigd Koninkrijk deel ging nemen aan de oorlog, waren alle buurlanden van de Republiek met elkaar in gevecht. De Republiek stond onder grote diplomatieke druk. Dit zorgde ervoor dat de Republiek haar in voorgaande jaren sterk gereduceerde leger ging uitbreiden en dat men toch verwickeld raakte in de oorlog. Frankrijk nam het grootste deel van de Oostenrijkse Nederlanden in en in april 1747 ook verschillende steden in Zeeuws-Vlaanderen. Terwijl er getracht werd een effectieve verdediging op te zetten, ontstond er een negatieve houding tegenover de regenten bij de bevolking.¹⁴⁹ Dit resulteerde in de Orangistische Revolutie in 1747, welke tot 1751 zou duren.

Op 3 mei 1747 werd Willem IV uitgeroepen tot Stadhouder van Holland, op 28 april was Zeeland al voorgegaan. Utrecht en Overijssel herstelden het ambt niet veel later.¹⁵⁰ Door onrust onder de bevolking werden de Staten gedwongen om Willem IV net zoveel macht te geven als zijn voorganger Willem III. In sommige provincies werd deze macht zelfs groter dan die van Willem III, zoals in Gelderland, waar Willem IV de eerste stem kreeg in de Ridderschap van elk kwartier. Ook werd het ambt erfelijk. De revolutie kon nooit volledig worden uitgebuit: Willem IV overleed namelijk onverwacht op veertigjarige leeftijd op 22 oktober 1751.¹⁵¹

4.2.2 Organisatie van het bestuur in Gelre en Zutphen

Hieronder zal de organisatie van het bestuur in Gelre en Zutphen beschreven worden. De leden van de familie Van Heeckeren, die woonden op de Hof van Heeckeren, waren allen verbonden aan het bestuur van het kwartier van Zutphen, Gelre en in sommige gevallen, aan het landelijke bestuur van de Republiek.

Zutphen was de hoofdstad van het kwartier (of graafschap) Zutphen, één van de drie kwartieren van Gelre (voor 1579 hoorde hier ook Roermond bij, maar die viel later onder de Zuidelijke Nederlanden). Andere steden die deel uitmaakten van het kwartier waren Doesburg, Doetinchem, Lochem en Groenlo. Het gewest Gelre bestond verder uit de kwartieren Nijmegen en Arnhem. Het was niet mogelijk om deze kwartieren samen te voegen, omdat de kwartieren een sterke soevereiniteit kenden.

In Gelre had elk kwartier zijn eigen bestuur, in tegenstelling tot de rest van de Republiek waar er één bestuur (Gedeputeerde Staten) voor het hele gewest was. In deze "Staten van de Graafschap"

¹⁴⁶ Israel 1995, 989-990.

¹⁴⁷ Israel 1995, 991-992.

¹⁴⁸ Israel 1995, 993-995.

¹⁴⁹ *ibidem*, 995-997.

¹⁵⁰ Israel 1995, 1067-1069.

¹⁵¹ *ibidem*, 1071-1078.

namen de steden en de ridderschap plaats. De voorzitter van de Staten was de landdrost.¹⁵² Veel zonen van de familie Van Heeckeren werden lid van de Ridderschap van Zutphen en enkele leden waren zelfs landdrost van Zutphen. Om lid te worden van de Ridderschap moest men aan een aantal eisen voldoen:

- Men moest in het bezit zijn van een landgoed dat jaarlijks tenminste vierhonderd gulden opbracht.
- De ridder moest minimaal 22 jaar oud en christelijk gereformeerd zijn.
- Hij moest de onroerende goederen, die hij inbracht, minimaal één jaar en zes weken in het bezit hebben.
- Hij moest zijn adellijke afkomst bewijzen door vier kwartieren van zijn vader- en vier van zijn moederszijde te overleggen.¹⁵³

Formeel hadden de steden en de ridderschap evenveel zeggenschap, maar in de praktijk had de ridderschap vaak het overwicht. Belangrijke beslissingen over bijvoorbeeld het bemiddelen tussen de verschillende kwartieren werden genomen door de “landschapstafel”. Deze commissie bestond uit achttien gedeputeerden, drie leden van de ridderschap en drie gedeputeerden van de steden uit elk kwartier. Deze “landschapstafel” had alleen plaats wanneer alle staten in sessie waren. Dit betekende dat het Hof van Gelderland Gelre representeerde wanneer de “Staten” geen zitting hadden. Hiermee was Gelre het enige gewest waar het Hof nog enige politieke betekenis had. Deze hoven waren ingesteld door de Habsburgse landheren en werden na de opstand in de meeste gewesten afgeschaft.¹⁵⁴

4.3 Conclusie

Geconcludeerd kan worden dat de 17^e- en 18^e-eeuwse bewoners van de Hof van Heeckeren afkomstig waren uit een voor Zutphen zeer belangrijke adellijke familie. Ze speelden in de 17^e en 18^e eeuw een belangrijke rol in vooral de regionale besluitvorming en hebben zo hun stempel gedrukt op Zutphen en omgeving. De vermoedelijke bewoners, die gebruik zouden hebben kunnen gemaakt van de beerput op het terrein, waren Walraven van Heeckeren, Evert van Heeckeren, zijn zoon Walraven van Heeckeren, Jacob Derk van Heeckeren van Enghuizen en Frans Jan van Heeckeren van Enghuizen (en hun families en personeel). Allen hadden zij een rol in de politiek op regionaal, nationaal of zelfs op internationaal niveau, en moeten derhalve hoog in aanzien hebben gestaan. Dit zou zonder hun vele bezittingen niet mogelijk zijn geweest (aangezien het bezit van een havezate een eis was om deel te kunnen nemen in de Ridderschap). Zeker Walraven van Heeckeren (1643-1701) heeft zich bezig gehouden met internationale politiek als gezant aan verschillende buitenlandse hoven.

Waarschijnlijk stond de familie op goede voet met de Stadhouders (de Prinsen van Oranje). Tijdens de verschillende oorlogen verloor de familie meerdere zonen, tevens werden een aantal leden door de Prins benoemd in belangrijke functies. De familie bekleedde van 1626 tot 1701 en van 1706 tot 1767 het ambt van landdrost van Zutphen.

De bewoners leefden ten slotte in een zeer roerige periode. Het was de periode van de Tachtigjarige oorlog, de Gouden Eeuw en vele andere oorlogen gedurende de 17^e en de eerste

¹⁵² Israel 1995, 282-284.

¹⁵³ Hiddink 1991, 45.

¹⁵⁴ Israel 1995, 282-284.

helft van de 18^e eeuw. Het gevolg van deze oorlogen was dat de Republiek financieel uitgeput raakte en de Republiek als grootmacht verdween.

Hoofdstuk 5. Vergelijking met andere beerputcomplexen binnen en buiten Zutphen

Nu in hoofdstuk 3 en 4 een uitgebreid beeld is gevormd van het beerputcomplex en de eigenaren hiervan, kan een vergelijking worden gemaakt met andere beerputcomplexen van adellijke en niet-adellijke context uit zowel West- als Oost-Nederland. Het doel is de verschillen te onderzoeken tussen adellijke en niet-adellijke beerputten uit twee heel verschillende regio's om te kunnen onderzoeken of HvdK-128 wel of niet een 'rijk' complex is. Helaas is het aanbod van bruikbare publicaties over beerputten uit een adellijke context gering, waardoor de keuze hierin beperkt is. Over niet-adellijke beerputcomplexen zijn meer publicaties verschenen. De voor dit onderzoek gebruikte vondstcomplexen zijn geselecteerd, omdat naast keramiek, in ieder geval glas en soms ook botmateriaal is onderzocht. Bovendien zijn veelal de eigenaren van de besproken beerputten achterhaald.

Na iedere vergelijking worden de aantallen en percentages van verschillende bakselsoorten die zijn aangetroffen in de beerput in een tabel vergeleken met de aantallen en percentages bakselsoorten uit HvdK-128.

5.1 Vergelijking met andere beerputten in Zutphen

5.1.1 Beerputten van adellijke huishoudens

5.1.1.1 Hof van Bronckhorst

De Oude Hof van Bronckhorst was het belendende huis aan de oostelijke kant van de Hof van Heeckeren (kadasternummer 2612, verponding 1023). In 1997 werd de beerput van Herman Otto van Bronckhorst, graaf van Limburg-Stirum, opgegraven (Zu-St 1544). De datering van het vondstcomplex dat hierin bewaard bleef, is 1650-1657. Het grootste gedeelte bestaat uit keukengoed: grappen, lekschalen, borden en steelpannen van roodbakkend aardewerk en potten van steengoed. Bijzonder was de vondst van acht plooischotels en twee kommen van Italiaanse faience. In de beerput is geen porselein en nauwelijks glas aangetroffen. In tegenstelling tot de beerput van de Hof van Heeckeren waren de meeste objecten uit de beerput (archeologisch) vrijwel compleet. Waarschijnlijk was deze beerput niet verbonden met de woonvertrekken van de familie van Limburg-Stirum, omdat er vooral keukengerei in de beerput is gegooid. De partij plooischotels is waarschijnlijk bij een ongeluk in de keuken gesneuveld en vervolgens in de beerput gedeponerd.¹⁵⁵

De beerput van de Oude Hof van Bronckhorst heeft een veel kortere gebruiksperiode dan de beerput van de Hof van Heeckeren. In verhouding is er vrij veel afval in gedeponerd. In zeven jaar tijd zijn maar liefst 58 voorwerpen weggegooid, terwijl er tussen 1617 en 1750 239 voorwerpen in HvdK-128 terecht zijn gekomen. In de beerput op de Hof van Bronckhorst zijn dus gemiddeld 8,3 voorwerpen per jaar weggegooid, in de beerput op de Hof van Heeckeren kwamen jaarlijks gemiddeld 1,8 voorwerpen terecht.

Van de beerputinventaris van de Hof van Bronckhorst is alleen de keramiek onderzocht. Het beerputcomplex van de Hof van Bronckhorst wijkt voornamelijk af door de grotere partij

¹⁵⁵ Groothedde & Van Helbergen 2006, 15-16.

ploischotels van zowel Italiaans- als Nederlands faience (acht exemplaren). In de beerput van de Hof van Heeckeren zijn alleen enkele fragmenten van Italiaanse en één Nederlandse ploischotel aangetroffen. Verder is een aantal typen grappen in allebei de beerputten terug te vinden. In de beerput van de Hof van Bronckhorst is geen Aziatisch porselein aangetroffen, in de beerput van de Hof van Heeckeren is dit wel het geval. Een mogelijke verklaring hiervoor is de hoge prijs van porselein medio 17e eeuw, waardoor er voorzichtig mee werd omgegaan en het tijdens de korte gebruiksduur van de beerput niet brak en hierin terecht kwam. In de beerput zijn 3 kannen en 3 potten van steengoed aangetroffen. Twee kannen zijn afkomstig uit het Westerwald (waarvan één vergelijkbaar is met de s2-kan-5 uit HvdK-128) en een andere kan is afkomstig uit Frechen. Twee voorraadpotten uit Stadlohn/Vreden zijn vergelijkbaar met een voorraadpot uit HvdK-128 (s2-pot-2) en ander klein potje is afkomstig uit Siegburg.

Buiten de Italiaanse keramiek is in de beerput van Bronckhorst verder nauwelijks importkeramiek aangetroffen. In beerput HvdK-128 is juist een grote partij borden uit West-Duitsland aanwezig. Waarschijnlijk werd deze bakselsoort in Ochtrup geproduceerd¹⁵⁶, vergelijkbare bakfels komen uit Dwoberg en Wildeshausen. Ochtrup ligt in de regio Bentheim-Steinfurt. In de 17^e eeuw werd onder andere vanuit Zutphen en Zwolle veel handel gedreven met deze regio. Zo komt het Bentheimer zandsteen veel voor in Oost-Nederland.¹⁵⁷ De verspreiding van aardewerk uit Ochtrup is buiten Nederland zeer ruim (onder andere Noord-Duitsland en Scandinavië, de meest ver weg gelegen vindplaats is een VOC fort in Zuid-Afrika), in Nederland wordt dit aardewerk vooral in (Noord-)Oost-Nederland aangetroffen.¹⁵⁸

Voorwerpen die de beerput van de Hof van Bronckhorst rijk maken, zijn in de beerput van de Hof van Heeckeren in mindere mate aanwezig. De rijkdom van HvdK-128 wordt vooral bepaald door de glasvondsten en het botmateriaal. In de beerput van de Hof van Bronckhorst zijn deze vondstcategorieën nauwelijks aangetroffen en dus niet onderzocht. Bovendien zijn er in de beerput van de Hof van Heeckeren meer grote aantallen van hetzelfde type serviesgoed aangetroffen, hetgeen kan wijzen op een rijke status. Relatief zijn de percentages Nederlandse en Italiaanse faience in beide beerputten ongeveer hetzelfde (HvdK-128: 24,7%, Hof van Bronckhorst: 25,9%)¹⁵⁹, al is de verhouding Italiaanse en Nederlandse faience andersom (Hof van Bronckhorst vooral het duurere Italiaanse faience, Hof van Heeckeren vooral Nederlandse faience). Wellicht is de oververtegenwoordiging van keukengerei in de beerput van de Hof van Bronckhorst te verklaren door de korte gebruiksperiode; keukengerei werd dagelijks gebruikt en sneuvelde sneller dan tafelgerei, ook omdat het aan meer agressieve omgevingsfactoren werd blootgesteld (hitte) en dagelijks meer werd verplaatst. De percentages van verschillende soorten keramiek komen redelijk overeen, in de Hof van Bronckhorst is relatief meer witbakkend aardewerk aanwezig en iets meer roodbakkend en steengoed. Het lijkt erop dat de Bronckhorsten hun geld (ook) aan serviesgoed uitgaven en het is daarnaast veel meer een momentopname. Bij de Hof van Heeckeren is dit niet het geval, zij gaven hun geld vooral uit aan voedsel en glas en de beerput is veel langer in gebruik geweest. Volgens de AWQ is de beerput van de Hof van Bronckhorst te classificeren als afkomstig uit een doorsnee huishouden.

¹⁵⁶ Clevis 2001, 112.

¹⁵⁷ Mededeling M. Groothedde, 14 mei 2012.

¹⁵⁸ Bartels 1999, 178-179.

¹⁵⁹ Wanneer percentages van baksel- en functiegroepen niet beschikbaar waren, zijn deze voor de vergelijking uitgerekend aan de hand van de tellijsten in de publicaties.

Tabel. 7 Keramieksoorten in HvdK-128 tegenover Hof van Bronckhorst.

	MAE HvdK-128	Procent HvdK-128	MAE Bronckhorst	Procent Bronckhorst
Steengoed 2	22	9,2%	6	10,3%
Roodbakkend	98	41%	31	53,4%
Witbakkend	8	3,3%	6	10,3%
Nederlandse faience	55	23%	5	8,6%
Italiaanse faience	4	1,7%	10	17,2%

5.1.2 Beerputten van niet-adellijke huishoudens

5.1.2.1 Lange Hofstraat 5

Tijdens opgravingen in de bouwput van het nieuwe stadhuis van Zutphen (Zu-St) tussen november 1996 en oktober 1997 werd, op het perceel naast de Hof van Bronckhorst, een zeer diepe beerput aangetroffen. In de beerput waren meerdere vondstcomplexen aanwezig; daterend vanaf het midden van de 15^e eeuw tot circa 1900. Voor de vergelijking is alleen vondstnummer Zu-St 1369 van belang. Dit vondstcomplex is te dateren vanaf de 17^e tot het begin van de 18^e eeuw. Mogelijk is de beerput in deze tijd een keer gedeeltelijk geleegd, het vondstcomplex lijkt te klein om deze hele periode te vertegenwoordigen. Ten tijde van de depositie van dit vondstcomplex woonden in dit pand opeenvolgend drie gezinnen: de familie van Ludolphus Sylvius (licentiaat en secretaris, woonde hier van 1628 tot na 1660), de familie Cremer (voor 1680-1702) en de familie Altetus (na 1702). Dit waren welgestelde gegoede burgerfamilies.¹⁶⁰

In dit vondstcomplex is vooral tafel- (54,2%) en keukengerei (33,3%) aangetroffen. Het grootste gedeelte van het aardewerk is roodbakkend (41,7%), een vergelijkbaar percentage is aangetroffen in de onderzochte beerput van de Hof van Heeckeren (41%). In de beerput is veel meer witbakkend aardewerk aanwezig (25% tegenover 3,3% uit HvdK-128). Porselein ontbreekt in dit vondstcomplex, wel zijn er twee fragmenten van steengoed kannen aangetroffen. Er zijn geen partijen van één type aangetroffen, er zijn dus geen serviezen in één keer aangeschaft. Het vondstcomplex is een klein complex en het glas- en botmateriaal is niet onderzocht, hierdoor kan een vertekend beeld ontstaan. De algemene indruk is dat het complex redelijk vergelijkbaar is met HvdK-128, alleen van witbakkend aardewerk is veel meer aangetroffen en bakselgroepen als porselein ontbreken. Volgens de AWQ is het afval afkomstig uit een doorsnee tot welgesteld huishouden.

¹⁶⁰ Groothedde 2008, 128.

Tabel. 8 Keramieksoorten in HvdK-128 tegenover vondstcomplex Zu-St 1369.

	MAE HvdK-128	Procent HvdK-128	MAE Zu-St 1369	Procent Zu- St 1369
Steengoed 2	22	9,2%	2	8,3%
Roodbakkend	98	41%	10	41,7%
Witbakkend	8	3,3%	6	25%
Nederlandse faience	55	23%	6	25%

5.2 Vergelijking met beerputcomplexen in Oost-Nederland

5.2.1 Beerputten van adellijke huishoudens

Helaas was er maar één publicatie beschikbaar van een beerput uit een adellijk huishouden die dateerde in de juiste periode (havezate Werkeren te Zwolle). Een andere publicatie gaat over de beerput van de Hof van Batenburg te Nijmegen, maar hierin ontbreken de vondsten uit de juiste periode doordat de beerput een keer is geleegd.

5.2.1.1 Havezate Werkeren bij Zwolle

Bij de opgravingen van havezate Werkeren werden meerdere beerkelders aangetroffen. De oudste was gelegen aan de westhoek van de zaalburcht van de havezate. De beerkelder kende twee gebruiksfases. Voor een complexvergelijking is alleen de jongste periode relevant (1600-1750).

Het merendeel van het steengoed uit de beerkelder is afkomstig uit het Westerwald (D), wat ook het geval is bij het steengoed uit de beerput op de Hof van Heeckeren. Ook in dit vondstcomplex is relatief veel roodbakkend aardewerk aangetroffen (bijna de helft van het aangetroffen aardewerk uit de jongste periode). Onder het roodbakkende aardewerk vallen acht testen, in HvdK-128 is slechts een fragment van een test (r-tes-2) aangetroffen. Ruim 10,4% van de aangetroffen keramiek bestaat uit witbakkend aardewerk, dit is ruim 3 keer meer dan in HvdK-128. In de beerkelder zijn zowel versierde als onversierde voorwerpen van faience aangetroffen. Een groot deel van de versierde faience kan gezien worden als vervangers van het vroegste porselein dat in het vondstcomplex ontbreekt. Van porselein werden fragmenten van kopjes en schotels gevonden, waaronder een aantal dat waarschijnlijk tot het Japanse Imari behoort. In beerputcomplex HvdK-128 werd ook een kopje in diezelfde stijl aangetroffen.

Net zoals bij HvdK-128 geeft de keramiek geen duidelijk beeld van de economische status, maar kan de status vooral afgelezen worden aan de glasvondsten. Het grootste gedeelte hiervan bestond uit tafelgerei. Er werden bekers, kelkglazen, stangglazen, fluitglazen, roemers, schalen, borden en tazza's (schalen op een hoge voet) aangetroffen. Ook was er verpakkingsmateriaal aanwezig en was er een aantal voorwerpen voor medicinaal gebruik in de beerkelder terecht gekomen. Vooral de schalen, borden en tazza's komen voornamelijk voor bij de sociale bovenlaag. Ook wijst een aantal rijkversierde kelkglazen op een elitaire context.¹⁶¹ De glasvondsten uit HvdK-128 kunnen tot de functiegroep tafelwaar en opslag gerekend worden. Voorwerpen voor medicinaal gebruik ontbreken. Net zoals in de beerkelder van Havezate Werkeren werden er schalen, kelkglazen, bekers en roemers aangetroffen. De glasvondsten van Havezate Werkeren zijn rijker dan die van de Hof van Heeckeren. Er werd meer glas

¹⁶¹ Clevis 2006, 7-15.

aangetroffen, het merendeel is rijk versierd en er zitten een aantal uitzonderlijke voorwerpen in die wijzen op een rijk huishouden. De AWQ wijst op een doorsnee tot welgesteld huishouden.

Tabel. 9 Keramieksoorten in HvdK-128 tegenover keramiek uit de beerkelder van Werkeren.

	MAE HvdK-128	Procent HvdK-128	MAE Werkeren	Procent Werkeren
Steengoed 2	22	9,2%	13	8,3%
Roodbakkend	98	41%	69	47,9%
Witbakkend	8	3,3%	15	10,4%
Majolica	3	1,3%	1	0,7%
Nederlandse faience	55	23%	28	19,4%
Porselein	11	4,6%	15	10,4%

5.2.2 Beerputten van niet-adellijke huishoudens

5.2.2.1 Beerkelder 50-10 aan de Polstraat te Deventer

Tijdens opgravingen in de Polstraat in 1980 en 1981 werd onder andere beerkelder 50-10 aangetroffen. Deze beerkelder hoorde waarschijnlijk bij het pand op kadastraal perceel 1440. De beerkelder werd in gebruik genomen in het vierde kwart van de 17^e eeuw en raakte rond 1750 buiten gebruik. Vanaf 1578 bevond zich een bakkerij in dit pand. In 1682 wordt met betrekking tot dit kavel ene Jan Mensen Bakker genoemd.¹⁶²

Roodbakkend aardewerk komt het meest voor in beerkelder 50-10 (38,5%). Hieronder bevonden zich fragmenten van elf testen, zes kleine kannen, zalfpotjes, bloempotten en borden. Een bijzonder voorwerp van witbakkend aardewerk was een lekschaal voor fruit. Het water uit de bovenste schaal kon weglekken naar de onderste schaal. Het steengoed is afkomstig uit het Westerwald en bestaat uit versierde pispotten en kannen. Van majolica zijn zeven borden aangetroffen, twee kommen en enkele zalfpotten. De aardewerksoort, die na roodbakkend aardewerk het meest werd gevonden, was faience (29,6%). Deze groep bestond uit 48 borden van verschillende types. Partijen van identieke types waren aanwezig, men heeft dus de borden in een serie aangeschaft. Een aantal borden heeft een kleine diameter, deze werden waarschijnlijk gebruikt als schoteltjes voor theekopjes. Slechts drie kopjes en een schoteltje waren van Aziatisch porselein. In de beerkelder zijn minimaal 78 voorwerpen van glas gevonden. Het merendeel van de fragmenten was afkomstig van kelkglazen (30,8%), verder kwamen er bekers, roemers en flessen uit de beerkelder. De gebruikers hadden geen voorkeur voor wijn of bier, er zijn ongeveer even veel bier- en wijnglazen. De wijnglazen zijn eenvoudig. Er waren weinig voorwerpen van porselein in de beerput aanwezig. De steengoedkannen duiden niet op een arm huishouden. De faience diende niet als decoratie maar als servies. Door incomplete gegevens is het toekennen van een status aan de beerkelder moeilijk. Waarschijnlijk behoorde de beerput toe aan een bovengemiddeld huishouden (wonen in de Polstraat wijst op redelijk gegoede burgerij¹⁶³). De aanwezigheid van botmateriaal van een groot aantal vogelsoorten wijst op een zekere welstand.¹⁶⁴ Volgens de AWQ is de keramiek afkomstig uit een doorsnee huishouden. Dit wijkt af van de opvatting dat wonen in de Polstraat wijst op een

¹⁶² Clevis 1989, 11 & 19-20.

¹⁶³ Mededeling Michel Groothedde, 30 mei 2012.

¹⁶⁴ Clevis 1989, 47-49 & 56-59 & 64-65.

zekere welvaart. Bij deze methode wordt namelijk alleen gekeken naar de keramiek. De eigenaar kan er voor gekozen hebben om geen dure keramiek te kopen, maar om zijn geld aan andere zaken te spenderen.

In beerput HvdK-128 zijn de percentages van roodbakkend aardewerk (rond 40%) en faience (23%) bijna gelijk aan de percentages van beerkelder 50-10. Het witbakkende aardewerk en majolica zijn in beerkelder 50-10 beter vertegenwoordigd (witbakkend: 11,2% tegenover 3,3%, majolica: 8,3% tegenover 1,3%). In beerput HvdK-128 komt echter meer steengoed voor (22% tegenover 10,1% in beerkelder 50-11). Door de vondst van de vele borden bestaat het vondstcomplex voor het grootste deel uit tafelgerei. Het keukengerei en de functiegroep overig (medicinaal en hygiëne artikelen) zijn gelijk vertegenwoordigd. Hiermee verschilt de beerkelder van HvdK-128, waarin vooral keukengerei en tafelgerei voorkomen en maar een hele kleine groep voor medische of hygiënische doeleinden werd gebruikt. Qua keramiek zijn de twee vondstcomplexen redelijk vergelijkbaar, uit het glas en het botmateriaal blijkt een lagere status dan die van de beerput op de Hof van Heeckeren.

Tabel. 10 Keramieksoorten in HvdK-128 tegenover beerput 50-10.

	MAE HvdK-128	Procent HvdK-128	MAE Polstraat	Procent Polstraat
Steengoed 2	22	9,2%	17	22%
Roodbakkend	98	41%	65	38,5%
Witbakkend	8	3,3%	19	11,2%
Majolica	3	1,3%	10	8,3%
Nederlandse faience	55	23%	54	29,6%
Porselein	11	4,6%	4	2,4%

5.3 Vergelijking met beerputten in West-Nederland

5.3.1 Beerputten van adellijke huishoudens

De beerputten die in dit deel behandeld worden, horen beiden bij een gebouw dat op een gegeven moment door een persoon van adel is bewoond. Helaas waren geen publicaties beschikbaar van beerputcomplexen die toebehoren aan huizen die voortdurend door adel werden bewoond. De keuze is daarom gemaakt om beerputcomplexen, van gemengde adellijke/niet adellijke herkomst, te behandelen.

5.3.1.1 Cruydenborch te Maarssen

In het huis Cruydenborch werd tijdens de opgravingen in 1991 door de Historische Kring Maarssen en de Archeologische Werkgroep Nederland (AWN) een beerkelder aangetroffen, die zich bevond naast de ruimte waar oorspronkelijk de keuken zat (sporen van de stookplaats waren nog aanwezig).¹⁶⁵ De kelder is in gebruik geweest tussen 1645 en 1730. In deze periode was het huis in het bezit van Johan Huydecoper (heer van Maarsseveen), Gideon Cruydenier en daarna zijn zoon, Anna Jans en Henrick Haacx. Henrick Haacx verhuurde Cruydenborch vanaf 1722 aan Abraham Pereira.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Blaauw *et al.* 1997, 11 & 28.

¹⁶⁶ *ibidem*, 14-28.

Uit de beerkelder kwamen fragmenten van verschillende soorten keramiek. Het grootste deel bestond uit faience (35,4%), roodbakkend aardewerk (29,2%) en porselein (21,5%). Verder werd nog steengoed (7,7%) en witbakkend aardewerk (6,2%) aangetroffen. Van faience zijn zeven borden aangetroffen. Eén bord was beschilderd met een imitatie van een Chinees motief, een aantal borden is niet versierd. Uit de kelder kwamen ook twee ploischotels, acht kopjes en vier schoteltjes. Een aantal kopjes is versierd met een motief van zwevende engeltjes en een aantal heeft een polychrome beschildering. De meeste kopjes zijn gebruikt voor het drinken van thee, één kopje heeft een hoger model en is waarschijnlijk gebruikt voor koffie of chocola. Van roodbakkend aardewerk werden enkele borden, testen en een steelkommetje gevonden. Er zijn 7 kopjes (waaronder een achthoekig exemplaar) en 5 schotels van porselein in de beerkelder terecht gekomen. Deze zijn van Chinese en Japanse makelij. Een aantal behoort tot het zogenaamde ‘capucijner waar’. De meeste hebben een blauwe beschildering. Er werd ook een ploischotel uit Japan aangetroffen; deze is versierd met een geometrisch motief en is voorzien van een merk. Van steengoed werd onder andere een vergelijkbaar exemplaar van een uit HvdK-128 afkomstige kan met ronde appliques op een kobaltblauwe buik (s2-kan-5) uit het Westerwald aangetroffen. Van witbakkend aardewerk is het enige keukengerei uit de beerput, namelijk een grape, deksel en een vergiet.¹⁶⁷

Bijna de helft van het vondstmateriaal uit de beerkelder bestaat uit glas. Fragmenten van 57 voorwerpen werden geborgen, waarvan 18 bekers, 11 (voorraad-)flessen, 7 kelkglazen en 15 roemers. Bijzonder was de vondst van een vogeldrinkbakje. Het glas geeft vooral een indruk van het drinkgebruik van de bewoners. Duidelijk wordt, door de vondst van de roemers, dat men witte wijn bij de maaltijd dronk. De kelkglazen werden gebruikt voor rode wijn. De bekers werden gebruikt voor de betere biersoorten.¹⁶⁸

Tot 1750 was het drinken van thee, koffie en chocola nog voorbehouden aan de hogere sociale klasse.¹⁶⁹ De vondst van de kopjes en schotels van faience en porselein wijzen dus op een zekere rijkdom. Wat opvalt, is het gebrek aan keukengerei in de beerkelder, wellicht maakten de bewoners gebruik van metalen kookgerei. Hier is dus een duidelijk verschil met HvdK-128 te zien, waar wel veel keukengerei uit kwam. Het aardewerk in deze beerkelder wijst op een hogere status dan HvdK-128. Het glas van HvdK-128 is rijker dan het glas uit de Cruydenborch, hier missen de rijkversierde glazen, borden en schalen die in HvdK-128 wel aanwezig zijn. Voor de beerkelder werd ook archeozoologisch onderzoek verricht. Er zijn geen botjes van zangvogels of wild aangetroffen, alleen de gevonden vissoorten wijzen op luxe (die moesten immers worden aangevoerd). Hierin is deze beerkelder dus minder rijk dan HvdK-128.¹⁷⁰ Volgens de AWQ (zie 2.3) behoort de keramiek tot een welgesteld huishouden.

Tabel. 11 Keramieksoorten in HvdK-128 tegenover beerkelder Cruydenborch.

	MAE HvdK-128	Procent HvdK-128	MAE Cruydenborch	Procent Cruydenborch
Steengoed 2	22	9,2%	5	7,7%
Rodbakkend	98	41%	19	29,2%

¹⁶⁷ Blaauw *et al.* 1997, 36-39 & 76.

¹⁶⁸ Blaauw *et al.* 1997, 40-42.

¹⁶⁹ Blaauw *et al.* 1997, 39.

¹⁷⁰ *ibidem*, 52 & 53.

Witbakkend	8	3,3%	4	6,2%
Nederlandse faience	55	23%	23	35,4%
Porselein	11	4,6%	14	21,5%

5.3.1.2 Beerput 14 aan het Lange Voorhout 8 te Den Haag

In 1994 en 1995 werden verschillende vondstcomplexen opgegraven aan het Lange Voorhout in Den Haag.¹⁷¹ Vondstcomplex 14A is een beerput en werd aangetroffen tegen de achtergevel van het hoofdgebouw van het pand Lange Voorhout 8. Het vondstcomplex bestond uit twee delen; A en B. Relevant voor de vergelijking is vondstcomplex 14A, die dateert uit 1625-1725.

Vondstcomplex 14B dateert uit de 1750-1825 en dateert dus buiten de gebruiksperiode van HvdK-128.¹⁷²

Tot 1629 was het pand eigendom van de raadspensionaris der Staten-Generaal, Anthonie Duyck. Na hem erfde zijn oudste dochter het pand, die het al snel verkocht aan raadsheer Doubleth. Raadsheer Doubleth, en daarna zijn dochter Cornelia verhuurden het pand. De dochter van Cornelia, Maria Duyst, betrok het huis na 1685 met haar tweede echtgenoot Frederik Adriaan, baron van Reede, vrijheer van Renswoude, heer van Emmikhuisen en Bornewal. Tot 1712 was er dus sprake van adellijke bewoning. Na 1712 verhuisden de echtelieden naar de Lange Vijverberg, zij hielden het huis aan en het werd deels verhuurd. Hierna is de inhoud van de beerput niet meer toe te schrijven aan een specifiek persoon, omdat niet bekend is wie welk deel van het huis bewoonde.¹⁷³

De faience in vondstcomplex 14A is opvallend vertegenwoordigd met 57,9%. Dit zijn voornamelijk borden van onversierde faience die te dateren zijn in 1623 tot 1725. Verder zijn kopjes, schotels, ploischotels, kommen en zalfpotten in de beerput terechtgekomen. Andere bakselgroepen die in de beerput voorkomen zijn roodbakkend aardewerk, witbakkend aardewerk en porselein. Van het roodbakkende aardewerk springt een rijkversierde Italiaans kom er uit. Het porselein bestaat uit enkele kopjes en schotels. Slechts 5,3% van het aangetroffen keramiek behoort tot de functiegroep voedselbereiding. De grootste functiegroep is het tafelgerei (69,5%) gevolgd door medicinaal goed (13,5%). Het afval in de beerput is waarschijnlijk afkomstig uit een woonvertrek en niet uit de keuken. Uit de beerput kwamen namelijk ook fragmenten van minimaal 136 glazen voorwerpen, bestaande uit onder andere rijkversierde kelkglazen, bekers, roemers, schalen en flessen. Schalen wijzen op een rijke context. In de beerput is verder een groot aantal vogelbotten van wilde- en zangvogels aangetroffen. Er werden in het huis kennelijk veel wilde- en zangvogels gegeten, dit is vergelijkbaar met HvdK-128 waar ook botjes van zangvogels werden aangetroffen. De jacht was meestal voor de rijkere bevolking, voor wie het een sport was. De jachtbuit werd dan meegenomen en geconsumeerd.

Van vondstcomplex 14A is de aardewerk-welstandsquotiënt (AWQ)¹⁷⁴ beschikbaar. De inhoud van de beerput kan op basis daarvan als rijk worden geclassificeerd. De glasvondsten en het botmateriaal ondersteunen deze interpretatie. Als bij de beerput van de Hof van Heeckeren de AWQ wordt uitgerekend, kan de keramische inhoud worden geclassificeerd als welgesteld. In

¹⁷¹ Jacobs & van Veen 1996a, 4.

¹⁷² *ibidem*, 37.

¹⁷³ Jacobs & van Veen 1996b, 33.

¹⁷⁴ Carmiggelt 1993, 61.

tegenstelling tot vondstcomplex 14A moet daar de rijkdom blijken uit de glasvondsten en het botmateriaal. We hebben te maken met twee beerputten die waarschijnlijk verschillende afvalstromen hebben opgevangen. In de beerput van de Hof van Heeckeren kwam hoogstwaarschijnlijk het afval van de keuken terecht, in beerput 14 kwam afval uit de woonvertrekken terecht. Dit wordt ondersteund door het verschil in de hoeveelheid sanitaire/medicinale vondsten uit de beerputten. In complex 14A is 13,7% van de keramiek medicinale aard en 2,1% van sanitaire aard. In beerput HvdK-128 kan slechts 3,6% tot deze functiegroepen gerekend worden. Een andere verklaring van het ontbreken van keukengoed in vondstcomplex 14A is de toename van het gebruik van (half)edelmetalen keukengerei in rijke huishoudens.

De inhoud van beerputcomplex 14A is, vooral qua keramiek, veel rijker dan beerput HvdK-128. Mogelijk heeft dit ook te maken met het verschil in aanbod van duurdere keramiek in Oost- en West-Nederland. In West-Nederland, vlakbij de handelscentra, kon men gemakkelijker aan porselein komen en Delft was niet ver weg. Om de luxegoederen naar Zutphen te krijgen, moest men rekenen met extra transportkosten, waardoor het product duurder werd. Dit zorgde er wellicht voor dat bepaalde voorwerpen niet verkrijgbaar waren of dat met sommige voorwerpen voorzichtiger werd omgegaan, waardoor ze niet in de beerput terecht kwamen.

Tabel. 12 Keramieksoorten in HvdK-128 tegenover vondstcomplex Den Haag Lange Voorhout.

	MAE HvdK-128	Procent HvdK-128	MAE Lange Voorhout	Procent Lange Voorhout
Steengoed 2	22	9,2%	1	1,1%
Roodbakkend	98	41%	10	10,5%
Witbakkend	8	3,3%	14	14,7%
Nederlandse faience	55	23%	55	57,9%
Porselein	11	4,6%	15	15,8%

5.3.2 Beerputten van niet-adellijke huishoudens

5.3.2.1 Beerkelder aan de Boekhorststraat 16 te Den Haag

In 1991 vond een opgraving plaats aan de Boekhorststraat 16 in Den Haag.¹⁷⁵ Tijdens de opgraving werd, naast een waterkelder, een beerkelder opgegraven. Op basis van het vondstmateriaal kan het gebruik van de beerkelder gedateerd worden in de tweede helft van de 17^e eeuw, met een nadruk op het laatste kwart.

Het vondstcomplex bestaat voor 54,3% uit roodbakkend aardewerk. In totaal werden er minimaal 136 voorwerpen aangetroffen. Het grootste deel bestaat uit grappen, terrines, deksels, bakpannen en steelkommen. Uit de beerkelder kwamen ook 15 testen tevoorschijn, verder werden er twee sluitpannen en zes slibversierde borden gevonden. Witbakkend aardewerk is door slechts 25 exemplaren vertegenwoordigd. Van steengoed werden onder meer zes kruiken gevonden. Drie daarvan zijn baardmankruiken uit Frechen. De groep faience is vertegenwoordigd door 71 exemplaren. Deze voorwerpen zijn voor het grootste deel niet versierd. Deze groep bestaat uit ploischotels, borden, zalfpotten, een deksel en een pispot. Ook de objecten die gemaakt zijn van majolica zijn onbeschilderd. Slechts tien voorwerpen van faience zijn versierd, waaronder twee ploischotels, twee koppen, een sierflesje en twee

¹⁷⁵ Carmiggelt & van Veen 1995, 4.

sierpotten. In het vondstcomplex werd één porseleinen kom gevonden. Van glas werden karaffen, beker- en kelkglazen, Spa-, medicijn- en kelderflessen aangetroffen.

De sociaaleconomische status van de beerkelder is berekend aan de hand van het AWQ (zie 2.3). De beerkelder hoorde waarschijnlijk bij een doorsnee tot welgesteld huishouden. De inhoud bestaat voor bijna de helft uit keukengerei (44,4%), verder bestaat het grootste deel uit tafelgerei (40,7%). De beerput op de Hof van Heeckeren bestaat ook voor het grootste deel uit keukengerei (42,3%) en tafelgerei (54%). In de beerkelder in Den Haag is maar één product van porselein aangetroffen, in HvdK-128 bevinden zich elf exemplaren. Faience maakt voor 29,2% deel uit van het vondstcomplex. Dit is een vergelijkbaar percentage in HvdK-128, namelijk 23%, wat ook voor het grootste gedeelte uit onversierd materiaal bestaat. In de beerput van de Hof van Heeckeren zijn echter ook Italiaanse importen aanwezig en dit ontbreekt in de beerkelder aan de Boekhorststraat. Afgezien van de importen in HvdK-128 (in deze beerkelder enkel het steengoed en het porseleinen kommetje, in beerput HvdK-128 ook roodbakkende bordes uit West-Duitsland, faience uit Italië en meer Aziatisch porselein) is de keramische inhoud vergelijkbaar met deze beerkelder. Het glas van HvdK-128 geeft wel een veel rijker beeld.

Het botmateriaal wat in dit vondstcomplex is aangetroffen bestaat voor meer dan de helft uit rund, gevolgd door resten van schaap/geit. In mindere mate was het botmateriaal afkomstig van vogels (o.a. kip), vis, een hond, een haas en een konijn. Er wordt helaas geen uitspraak gedaan over de leeftijd van de dieren.

Tabel. 13 Keramieksoorten in HvdK-128 tegenover beerput Boekhorststraat.

	MAE HvdK-128	Procent HvdK-128	MAE Boekhorststr.	Procent Boekhorststr.
Steengoed 2	22	9,2%	7	2,9%
Roodbakkend	98	41%	137	54,3%
Witbakkend	8	3,3%	25	10,3%
Majolica	3	1,3%	7	2,9%
Nederlandse faience	55	23%	71	29,2%
Porselein	11	4,6%	1	0,4%

5.3.2.2 Beerput 13C aan de Langestraat te Alkmaar

Tijdens archeologische opgravingen bij twee panden aan de Langestraat te Alkmaar in 1992 werden meerdere beerputten aangetroffen.¹⁷⁶ De twee panden waren volledig verwoest door een brand. Achter nr. 115/117 werd beerput 13C aangetroffen. Dit pand werd in 1611 gekocht door Willem van der Meer, waarschijnlijk was hij een jurist. Willem van der Meer was een zeer vermogende man. Hij had meerdere bezittingen in Alkmaar en Amsterdam en voegde tussen 1611 en 1632 buurpand 119 aan 115/117 toe. Hij overleed kinderloos in 1643 en had tot zijn overlijden in dit pand gewoond. Van de eigenaren na Willem van der Meer is niet met zekerheid te zeggen of ze zelf in het huis woonden, of dat ze het huis verhuurden. Het huis ging na zijn dood over naar de familie van Willems vrouw. In 1657 wordt mr. Hilbrant van Rinnegom vermeld als eigenaar. Hilbrant overleed in 1685 kinderloos en het pand werd geërfd door zijn neef Willem Gaeff, deze overleed in 1707 ook kinderloos waarna het huis overging naar de familie van zijn vrouw. De nieuwe eigenaren waren Caspar de Bloys van Treslong en Geertruy

¹⁷⁶ Bitter 1997, 7.

van der Hem. Zij verbleven echter voornamelijk op Caspars kasteel Loenersloot en hebben hier dus zelf niet permanent gewoond (wellicht in de winter). Hun zoon Johan de Bloys van Treslong verkocht het huis in 1729 aan Petrus 't Zull. In 1744 werd het pand door diens erfgenamen verkocht aan Jan Brederoe, een wijnkoper.¹⁷⁷

De beerput werd in gebruik genomen in het tweede kwart van de 17^e eeuw en raakte in de tweede kwart van de 19^e eeuw buiten gebruik. Er kunnen drie vondstcomplexen onderscheiden worden; de onderlaag, en een bovenlaag met een 17^e- en 18^e-eeuws deel. In de onderlaag werden vooral glasvondsten aangetroffen en een aantal bijna complete voorwerpen. Onder het aardewerk was een witbakkend vergiet aanwezig en enkele onversierde faience borden, een kan, een kop en een plooschotel. Het enige versierde object van faience was een wijwaterbakje. Deze onderlaag dateert in de tweede helft van de 17e eeuw. Bij de 17e-eeuwse vondsten in de bovenlaag werd slechts één, zeer versleten, roodbakkende grape aangetroffen. Er werden enkele faience borden met een grote diameter aangetroffen, andere borden hadden meer het formaat van een schoteltje. Eén exemplaar van de grote borden is versierd met een imitatie van een Chinees motief. Ook een aantal schoteltjes is beschilderd met een imitatie van een Chinees motief. Uit de beerput kwam één exemplaar van porselein, een kopje van kraakporselein. In dit vondstcomplex werden ook objecten gevonden die gebruikt werden voor het verlichten van het huis.

Het vondstcomplex dat gedateerd kon worden in de 18e eeuw, bestaat, net zoals het 17e-eeuwse vondstcomplex, voornamelijk uit tafelgerei. Slechts 2 grappen van roodbakkend aardewerk werden geborgen. Er zijn drie grote borden en vier schoteltjes van faience aangetroffen. Ze zijn allen beschilderd met een Chinese voorstelling en maakten deel uit van een theeservies. Uit de beerput kwam één eetbord en negentien schoteltjes van porselein. Het eetbord is een voorbeeld van porselein dat op bestelling werd gemaakt ("Chine de Commande"). Het bord is een keer gerepareerd met krammen. Van een versierd theekopje van faience zijn drie identieke exemplaren gevonden. In de beerput zijn zestien kopjes van porselein aangetroffen. Ook werden twee plooschotels geborgen die versierd waren met een drukke bloemdecoratie. Eén van de schotels is gemaakt bij 'De Drie Vergulde Astonekens', die van 1700 tot 1705 werd gerund door Pieter Gerritsz Kam te Delft. Een potje van porselein diende vermoedelijk als mosterdpotje.

De glasvondsten in de onderste laag zijn vermoedelijk in één keer weggegooid. Dit vermoeden is ontstaan doordat het lijkt alsof de scherven zijn verzameld in een grote ijsglasbeker en vervolgens in de beerput zijn gegooid (De bovenkant van de beker werd bovenin aangetroffen en de bodem onderin). Het glaswerk uit dit vondstcomplex was dus tegelijkertijd in gebruik. In het complex zijn minimaal 66 voorwerpen aanwezig, waarvan het grootste deel uit bekers bestaat (36 stuks). De grote ijsglasbeker is versierd met leeuwenmaskers en braamnoppen, de voering was afgewerkt met goudfolie. Waarschijnlijk ging het om een pronkstuk of vaas.

In het vondstcomplex waren enkele rijkversierde fluitglazen aanwezig. De kelkglazen die uit de beerput afkomstig zijn, zijn geproduceerd volgens de 'façon de Venise' techniek (imitaties van Venetiaans glas). Naast de ijsglasbeker werd een compleet glazen bord aangetroffen, mogelijk was dit bord beschilderd en had het slechts een sierfunctie. Dit vondstcomplex is waarschijnlijk rond 1625/1640 in de beerput terechtgekomen. Mogelijk hebben we hier te maken met objecten

¹⁷⁷ Bitter 1997, 17-21.

uit het huishouden van Willem van der Meer. De 18^e-eeuwse glasvondsten bestonden vooral uit flessen, waarvan het merendeel werd gebruikt voor medicinale doeleinden en uit kelkglazen.

De glasvondsten uit de 17^e eeuw zijn afkomstig uit een zeer welgesteld huishouden en zijn vergelijkbaar met de glasvondsten uit HvdK-128. Ook deze beerput verschilt van HvdK-128, omdat keukengoed grotendeels ontbreekt. Het beeld komt daardoor niet overeen, ook omdat er veel kopjes en schoteltjes aanwezig zijn in tegenstelling tot de enkele exemplaren uit HvdK-128. Waarschijnlijk verschillen de afvalstromen die in deze twee beerputten terecht kwamen. Er is geen archeozoologisch onderzoek verricht. Na het berekenen van de AWQ kon het afval uit dit huishouden geclassificeerd worden als rijk.

Tabel. 14 Keramieksoorten in HvdK-128 tegenover beerput Langestraat.

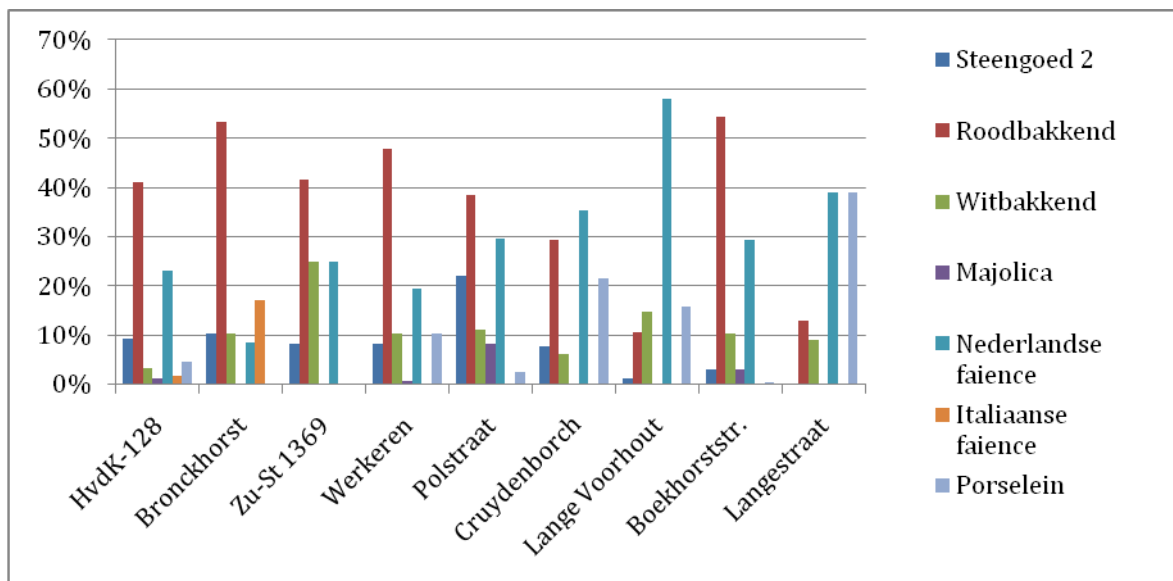
	MAE HvdK-128	Procent HvdK-128	MAE Langestraat	Procent Langestraat
Roodbakkend	98	41%	10	13%
Witbakkend	8	3,3%	7	9%
Nederlandse faience	55	23%	30	39%
Porselein	11	4,6%	30	39%

5.4 Conclusie

Nu de vondstcomplexen met elkaar zijn vergeleken, is een beeld ontstaan over de overeenkomsten en verschillen tussen de beerputten en de beide regio's. Er is altijd een zekere vertekening wanneer beerputcomplexen met elkaar worden vergeleken. Het gebruik en de omstandigheden zijn per complex verschillend en de looptijden zijn vrijwel nooit helemaal gelijk.

De verhoudingen tussen de verschillende bakselgroepen die zijn aangetroffen in de beerputten, zijn weergegeven in afb. 18. Hierin is duidelijk te zien dat in de West-Nederlandse huishoudens meer faience en porselein voorkomt dan in de Oost-Nederlandse huishoudens, terwijl in de Oost-Nederlandse huishoudens steengoed algemener voorkomt. Daarnaast is ook te zien dat als men alleen naar de keramiek kijkt, dat er in Oost-Nederland weinig verschil is tussen de adellijke (HvdK-128, Bronckhorst, Werkeren) en niet-adellijke (Zu-St 1369, Polstraat) complexen.

Afb. 18 Overzicht verdeling bakselgroepen op basis van het MAE.

In tabel 15 is de AWQ van de verschillende complexen naast elkaar gezet. Men moet onthouden dat dit slechts een hulpmiddel is voor het bepalen van de sociaaleconomische status en vaak een vertekend beeld geeft, doordat alleen de keramiek is meegenomen in deze vergelijking. Op basis hiervan kan al wel gesproken worden van een verschil tussen West- en Oost-Nederland. De AWQ ligt in het westen vaak hoger dan in het oosten. Hier zijn keramieksorten die in Oost-Nederland exclusief zijn, algemener beschikbaar en dus vaker aanwezig in de beerputten.

Tabel. 15 Overzicht AWQ.

Vondstcomplex	Datering	AWQ	Waardetoekenning (zie 2.3)
<i>HvdK-128</i>	1617-1750	1,1	C
<i>Bronckhorst</i>	1650-1657	0,71	B
<i>Lange Hofstraat</i>	1600-1700	0,5	B/C
<i>Werkeren</i>	1600-1750	0,78	B/C
<i>Polstraat</i>	1675-1750	0,97	B
<i>Cruydenborch</i>	1645-1730	1,96	C
<i>Lange Voorhout</i>	1625-1725	7,6	D
<i>Boekhorststraat</i>	1650-1700	0,75	B
<i>Langestraat</i>	1625-1825	4,4	D

5.4.1 Beerputcomplexen in Zutphen

De beerput op de Hof van Bronckhorst heeft een veel kortere gebruikperiode en het glas en botmateriaal zijn niet onderzocht. Dit zorgt mogelijk voor een vertekend beeld. De keramiekvondsten zijn voor een groot deel vergelijkbaar met de vondsten uit de beerput op de Hof van Heeckeren. Het verschil zit hem in de aantallen. In het vondstcomplex van de Hof van Bronckhorst zijn in de korte tijd van 7 jaar maar liefst 58 voorwerpen weggegooid, dit zorgt voor een gemiddelde van 8,3 weggegooiden objecten per jaar. In beerput HvdK-128 zijn in de 133 jaar lange gebruikperiode jaarlijks gemiddeld 1,8 voorwerpen gegooid (totaal 239 objecten). De inhoud van de beerput van de Hof van Bronckhorst is veel meer een momentopname dan de beerput van de Hof van Heeckeren.

De keramische inhoud uit de beerput aan de Lange Hofstraat is vergelijkbaar met HvdK-128, porselein of overige importen zijn er niet in aangetroffen. De put lijkt toebehoord te hebben aan een wat minder vermogend huishouden dan de Hof van Heeckeren. De rijkdom van het vondstcomplex van de familie Van Heeckeren uit zich echter vooral in de glasvondsten en het botmateriaal. Deze vondstgroepen van de Lange Hofstraat zijn nauwelijks of niet aangetroffen.

De bakselgroepen uit de verschillende beerputten uit Zutphen komen grotendeels overeen. Ook zijn veel vondsttypes uit de beerput van de Hof van Bronckhorst ook in de beerput van de Hof van Heeckeren aanwezig. Hier is echter wel sprake van vertekening, omdat van deze twee vondstcomplexen geen glas- en archeozoologisch onderzoek beschikbaar was voor de vergelijking.

5.4.2 Beerputcomplexen in Oost-Nederland

De glasvondsten van Havezate Werkeren te Zwolle zijn wel onderzocht. De keramiek uit de beerkelder geeft evenals HvdK-128 geen duidelijk beeld van een arm of rijk huishouden. De rijkdom blijkt uit de glasvondsten. Er werden een aantal bijzondere voorwerpen aangetroffen waaronder tazza's. De functiegroepen zijn gevarieerd, er zijn voorwerpen die dienden voor medicinaal gebruik, tafelmanieren en opslag. In HvdK-128 werd vooral tafelwaar aangetroffen. De kwaliteit van de aangetroffen borden, kelkglazen, roemers en bekers is vergelijkbaar met de soortgelijke vondsten uit het beerputcomplex van de Hof van Heeckeren. De gebruiksperiode van de beide complexen is bijna gelijk. Uit de beerkelder van de havezate komen echter veel meer voorwerpen van glas (150 stuks tegenover 59 uit HvdK-128). De bewoners van de havezate gingen dus anders met hun afval om dan de bewoners van de Hof van Heeckeren.

Beerput 50-10 aan de Polstraat in Deventer heeft een veel meer gevarieerde inhoud dan HvdK-128. Mogelijk wijst dit er op dat bij dit huishouden één beerput in gebruik was en daar het meeste afval in terecht kwam. Het afval uit de Hof van Heeckeren is waarschijnlijk op verschillende plekken terecht gekomen en niet alleen in HvdK-128, omdat er voornamelijk keukenafval in de beerput aanwezig was. Er komt vrij veel glas uit beerput 50-10 (minimaal 78 voorwerpen). Deze objecten zijn van een eenvoudigere kwaliteit dan de glasvondsten in beerput HvdK-128. Waarschijnlijk zijn de vondsten uit beerput 50-10 afkomstig uit een welgesteld huishouden, dat echter minder rijk was dan het huishouden van de familie Van Heeckeren (op basis van de glasvondsten en het botcomplex).

De samenstelling van het adellijke beerputcomplex uit Oost-Nederland lijkt vrijwel hetzelfde, de rijkdom moet blijken uit de glasvondsten. In de niet-adellijke beerputten is een ander wegwerppatroon te herkennen. De inhoud van de beerput uit Deventer is gevarieerd, hierdoor ontstaat het vermoeden dat hier niet alleen afval uit de keuken terecht kwam, maar uit het hele huis.

5.4.3 Beerputcomplexen in West-Nederland

In de beerkelder onder de Cruydenborch te Maarsssen werd nauwelijks keukengerei aangetroffen (een witbakkende grape, deksel en een vergiet). De functie van de ruimte boven deze beerput verschilt van de functie van HvdK-128, waardoor er sprake is van een vertekend beeld. De status van dit huishouden uit zich meer in de keramiek. De keramische inhoud is rijker dan die van HvdK-128. Echter is het glas van de familie Van Heeckeren rijker dan het glas wat uit de Cruydenborch afkomstig is. Ook werd er blijkbaar niet zoveel geld uitgegeven aan voedsel, terwijl dit op de Hof van Heeckeren wel gebeurde.

Ruim de helft van het vondstcomplex uit beerput 14 aan het Lange Voorhout 8 in Den Haag bestaat uit faïence. De grootste functiegroep is tafelwaar, gevolgd door medicinaal goed. In deze beerput kwamen andere afvalstromen terecht dan in HvdK-128. Het grootste gedeelte van dit vondstcomplex bestaat uit glas. De glasvondsten zijn vergelijkbaar met de glasvondsten uit de beerput op de Hof van Heeckeren en ook het botmateriaal komt overeen. De keramiekvondsten wijzen op een rijker beeld. Doordat in deze beerputten andere afvalstromen terecht kwamen, is hier waarschijnlijk sprake van een vertekend beeld. De inhoud wijst op een even rijke of rijkere status dan de inhoud van HvdK-128.

Het grootste gedeelte van de inhoud van de beerkelder aan de Boekhorststraat in Den Haag bestaat uit roodbakkerd aardewerk. Deze bakselgroep bestaat voornamelijk uit grappen, deksels, bakpannen en steelkommen. De groep faïence is vertegenwoordigd door 71 voorwerpen, dit zijn voornamelijk onversierde objecten. Porselein is slechts door één kom vertegenwoordigd. De samenstelling van de keramische inhoud komt redelijk overeen. Het West-Duitse aardewerk, dat typisch is voor (Noord-)Oost-Nederland ontbreekt hier. Bakpannen en steelkommen ontbreken in HvdK-128. Het glas bestaat uit karaffen, beker- en kelkgladen, Spa-, medicijn en kelderflessen. Borden en schalen ontbreken en het grootste gedeelte werd gebruikt voor opslag. De glasvondsten uit het complex van de Hof van Heeckeren geven dus een rijker beeld weer dan de glasvondsten uit deze kelder.

De inhoud van beerput 13C, die werd aangetroffen aan de Langestraat in Alkmaar, bestaat voornamelijk uit tafelwaar. In de 17^e eeuw werd er in dit huishouden vooral gegeten van onversierde faïence, porselein werd nog niet zoveel gebruikt. In de 18^e eeuw beschikt het huishouden over een porseleinen bord, dat waarschijnlijk werd beschouwd als een kostbaar bezit. Toen het bord brak is de moeite genomen om het te repareren met zilveren krammen. Daarnaast beschikten de bewoners over een theeservies, waarvan een aantal exemplaren werd teruggevonden. In de beerput is een grote groep glasvondsten aangetroffen, die vermoedelijk in een keer in de beerput terecht is gekomen. Maar liefst 66 voorwerpen waren gesneuveld en werden verzameld in een grote ijsglasbeker, waarna het geheel in de beerput werd gegooit. Daarnaast werd ook een compleet glazen bord aangetroffen. De vondsten zijn afkomstig uit een rijk huishouden. De glasvondsten zijn vergelijkbaar met die uit HvdK-128, de keramiek is rijker, maar vooral tafelwaar.

De keramiek uit de vondstcomplexen uit West-Nederland is over het algemeen 'rijker' dan de keramiek die afkomstig is uit het huishouden van de familie Van Heeckeren. Het verschil tussen adel en niet-adel is nauwelijks zichtbaar. Hoogstwaarschijnlijk heeft dit te maken met de grotere beschikbaarheid van bepaalde bakselsoorten, zoals faïence en porselein. Het verschil blijkt over het algemeen uit de glasvondsten en, wanneer het beschikbaar is, het botmateriaal. Overigens kwamen in de meeste beerputten die voor de vergelijking zijn gebruikt andere afvalstromen terecht dan in beerput HvdK-128, wat kan zorgen voor een vertekend beeld.

Hoofdstuk 6. Conclusie en discussie

In dit hoofdstuk worden de onderzoeksvragen beantwoord.

6.1 Beantwoording van de onderzoeksvragen

6.1.2 Beantwoording van de deelvragen

Welke keramiek werd aangetroffen in de beerput, welk vormenspectrum en welke functionele groepen zijn aanwezig? Zijn er ook ontbrekende vormen, die wel mogen worden verwacht in een algemeen/adellijk 17^e-of 18^e-eeuws beerputcomplex?

In het vondstcomplex is voornamelijk tafelgoed en keukengoed aanwezig (ongeveer 50%/40%). De meest voorkomende bakselgroepen zijn: roodbakkend aardewerk uit Nederland en West-Duitsland (Ochtrup), faience, en steengoed. Kleinere aantallen scherven behoren tot de bakselsoorten witbakkend aardewerk, Aziatisch porselein, Italiaans en Nederlandse faience en Nederlandse majolica.

Het keukengoed bestaat vooral uit grappen (49 exemplaren). Ook werd een klein aantal voorraadpotten van steengoed aangetroffen en een aantal fragmenten van een vergiet. Het tafelgoed is vertegenwoordigd door onder andere een groot aantal borden van onder andere faience, West-Duits aardewerk en roodbakkend goed. Borden van de twee laatstgenoemde bakselgroepen hebben een grote diameter en werden waarschijnlijk gebruikt voor het opdienen of snijden van eten (op de roodbakkende borden zijn snijsporen aanwezig). Het grote aantal onversierde faience borden werd waarschijnlijk gebruikt als eetbord. Mogelijk hadden de versierde faience borden dezelfde functie, een andere mogelijkheid is dat ze dienden als sierobject. In het vondstcomplex waren een aantal kommen aanwezig van roodbakkend Nederlands en West-Duits aardewerk, faience en van majolica. Deze kommen werden waarschijnlijk als papkom gebruikt of mogelijk voor het bereiden of opdienen van voedsel. Het Aziatisch porselein werd vertegenwoordigd door een aantal kopjes en schotels van een thee- of koffieservies. Uit de beerput kwamen fragmenten van een aantal steengoed kannen uit het Westerwald. Deze kannen met hun kenmerkende kobaltblauwe versiering waren verder voorzien van appliques en medaillons en functioneerden waarschijnlijk als schenkgerei. Doordat het afval vooral uit de keuken afkomstig lijkt te zijn, ontbreken er vormen die wel verwacht mogen worden in een 17^e-/18^e-eeuwse beerput. Zo ontbreekt de functiegroep verlichting volledig, evenals (grotendeels) voorwerpen die werden gebruikt voor de persoonlijke hygiëne en ontlasting. Er werden slechts fragmenten van 7 pispotten aangetroffen.

In hoeverre komt het beeld, dat gevormd is tijdens het archeozoologisch en glas onderzoek, overeen met dat van de keramiek?

In het in 2003 uitgevoerde glasonderzoek en het in 1998 uitgevoerde archeozoologische onderzoek kwam een duidelijk beeld naar voren: Het afval was afkomstig van een rijk huishouden. Dit werd gebaseerd op een aantal gegevens. Allereerst de aanwezigheid van een aantal vondsten dat wijst op een rijk huishouden: een vergulde mascaroon op een fragment van een ijsglasbeker en een met diamant gegraveerd kelkglas. Bijzonder is de vondst van een aantal glazen borden: deze worden alleen bij rijke huishoudens aangetroffen. Het botmateriaal bestond voornamelijk uit resten van dieren die geslacht waren op de leeftijd wanneer het vlees het meest mals was en niet op de leeftijd wanneer het dier het meeste vlees opbracht. Bovendien werden

er botjes aangetroffen van vogelsoorten die in de 17^e eeuw werden gezien als edele vogels, wat inhield dat de jacht op deze vogels was voorbehouden aan de adel. Daarnaast werden resten van wild aangetroffen.

De keramische inhoud van de beerput bestond voor 41% uit roodbakkend aardewerk, waarvan het grootste deel bestond uit keukengerei. Deze bakselsoort was in Nederland het standaard gebruiksaardewerk en was goedkoop in aanschaf. Andere grote in de beerput aanwezige bakselgroepen wijzen op meer rijkdom dan gemiddeld. Het gaat voornamelijk om onversierd faience (hoofdzakelijk daterend uit de tweede helft van de 17^e eeuw), Westerwaldse steengoedkannen (daterend uit de tweede helft van de 17^e eeuw tot het eerste kwart van de 18^e eeuw) en een partij borden uit Ochtrup (D). Daarnaast werd een aantal fragmenten van porseleinen kopjes en schoteltjes (vooral daterend uit de 18^e eeuw) en enkele fragmenten van Italiaanse plooischotels (daterend uit de tweede helft van de 17^e eeuw tot het eerste kwart van de 18^e eeuw) gevonden. Er werden geen bijzondere voorwerpen geborgen, zoals objecten met uitbundige dure decoratie. Het beeld dat door het keramiekonderzoek ontstaan is, dat deze vondsten afkomstig zijn uit een gemiddeld tot redelijk welgesteld huishouden. De bewoners kozen blijkbaar ervoor hun geld uit te geven aan goed eten en mooi glaswerk, en vonden keramiek wat minder belangrijk.

De conclusies die getrokken kunnen worden uit de drie deelonderzoeken (archeozoölogie: rijk, glas: rijk en keramiek: doorsnee/welgesteld) komen dus niet met elkaar overeen.

Wat is de locatie van de beerput op het erf (bijv. bij de keuken)? Is dit op enige wijze terug te zien in het soort afval dat in de beerput terecht is gekomen?

De Hof van Heeckeren bestond uit kadastrumnummers 2614, 2615, 2616, 2617 en werd in het Historisch Kadaster van de gemeente Zutphen vermeldt als verponding 1024. Het beerputcomplex werd aangetroffen op kavel 2615. Hier was vroeger een binnenplaats. Vlakbij de beerput zijn ook twee bijgebouwen aangetroffen, het vermoeden bestaat dat dit de zomerkeukens van de Hof van Heeckeren waren. Het vele keuken- en tafelgoed en het botmateriaal wijzen op een locatie in de buurt van de keuken. Mogelijk werden voorwerpen die sneuvelden bij de afwas eveneens in de beerput gegooid. De locatie van de beerput is dus van invloed op de inhoud van de beerput.

Kan het beerputcomplex via opgravinggegevens en historische bronnen worden gekoppeld aan een specifiek historisch huishouden en zo ja, wat is er over dit huishouden bekend?

Tijdens de opgraving van de beerput werd een steengoed kan uit het Westerwald aangetroffen met een medaillon waarop de Zweedse koning is afgebeeld. Dit maakte een verband met de Hof van Heeckeren aannemelijk, omdat één van de bewoners gezant was aan het koninklijke hof van Zweden. Daarnaast is een deel van de stortkoker aangetroffen die de beerput verbonden moet hebben met de Hof van Heeckeren of een bijgebouw. Rijkere huishoudens hadden doorgaans hun eigen beerput op het achter- of binnenerf. Waarschijnlijk heeft de beerput dus aan de Hof van Heeckeren toebehoord.

Met behulp van het Historisch Kadaster konden de eigenaren van de Hof van Heeckeren achterhaald worden. Tussen 1617 en 1822 (complexdatering keramiek) werd de Hof bewoond door leden van de familie Van Heeckeren. Doordat het huis steeds vererfd is, waren er (op een uitzondering na) geen meldingen van verandering van eigenaar op de Hof van Heeckeren. Testamenten zijn namelijk (nog?) niet opgenomen in het Historisch Kadaster. Doordat vroeger nog geen kadastrumnummers gebruikt werden, werden bij een akte van de (ver)koop van een huis

altijd de burens aangegeven om te kunnen achterhalen waar het pand precies lag. Door in de aktes van de aangrenzende huizen van de Hof van Heeckeren te kijken, kon bepaald worden wie de bewoners van de Hof van Heeckeren waren tijdens de gebruikperiode van de beerput. De bewoners van de Hof van Heeckeren waren achtereenvolgens: Walraven van Heeckeren (1576-1645), Evert van Heeckeren (1613-1680), Walraven van Heeckeren (1643-1701), Jacob Derk van Heeckeren van Enghuizen (1665-1749) en Frans Jan van Heeckeren van Enghuizen (1694-1767). Het leven van de bewoners is in het NNBW (*Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*) opgenomen, dus over iedere bewoner kon informatie verzameld worden.

De familieleden zijn afkomstig uit een protestante, adellijke familie uit Gelderland. Ze speelden allen een rol in het regionale, nationale of internationale bestuur. Het meest indrukwekkende *curriculum vitae* behoort aan Walraven van Heeckeren (1643-1701), die door de Staten-Generaal als gezant naar verschillende Duitse hoven en het Zweedse hof werd gestuurd.

De bewoners van de Hof van Heeckeren konden zich ook eigenaar noemen van verschillende landgoederen in Gelderland. Zo waren zij in het bezit van drie kastelen in de Achterhoek: kasteel Ruurlo bij Ruurlo, de Nettelhorst bij Lochem en Enghuizen bij Hummelo. Er werden regelmatig nieuwe huizen aan hun bezittingen toegevoegd.

Samenvattend is uit het historische onderzoek gebleken dat de bewoners van de Hof van Heeckeren afkomstig waren uit een zeer vermogende familie en een belangrijke rol speelden in verschillende bestuurslagen.

Wat zegt het afval over het gebruik door en de status van de gebruikers van de beerput? Welke informatie over gebruik en eventuele verstoring van het beerputcomplex is af te lezen aan de stratigrafie, de bouw van de put en het vondstcomplex?

Uit de samenstelling van het vondstcomplex is gebleken dat het vooral bestaat uit afval dat uit de keuken of afwas afkomstig moet zijn. De glasvondsten en het botmateriaal wijzen op een rijk huishouden, terwijl de keramiekvondsten wijzen op een doorsnee tot welgesteld huishouden. Enerzijds geeft het afval dus een beeld van rijke bewoners en anderzijds is duidelijk een deel van het afval afkomstig uit de keuken waarbij het gaat om voorwerpen die door het personeel werden gebruikt. Waarschijnlijk was de beerput aangesloten op het huis of een bijgebouw met een storkoker, hiervan werd een gedeelte teruggevonden.

Het vondstcomplex werd doorsneden door een damwand en drie heipaaltjes. Hierdoor is maar de helft van de inventaris geborgen, de andere helft is nog *in situ* achter de damwand aanwezig. In de beerput waren verder wel verschillende lagen te onderscheiden, echter de vondsten waren weggezaakt in de natte put zodat de stratigrafie geen relevante informatie meer bood voor het onderzoek.

Van wie in het huishouden is het afval uit de beerput (de heer, personeel, beiden etc.)? Is het afval toe te schrijven aan één of aan meerdere generaties?

Het afval uit het huishouden is van zowel de bewoners als van het personeel. De waardevolle glasvondsten en het gevarieerde menu dat uit het archeozoologisch onderzoek bleek, zijn toe te schrijven aan de adellijke bewoners. Het vele keukengerei is door het personeel gebruikt om de maaltijden voor de bewoners (of zichzelf) te bereiden. De beerput is een lange tijd in gebruik geweest (1617-1750), zodat de inhoud vanzelfsprekend is toe te schrijven aan meerdere generaties.

Wat zijn de verschillen en overeenkomsten tussen de beerput HvdK-128 en de adellijke burens, niet-adellijke burens, adellijke beerputcomplexen in andere steden en/of kastelen? Wat maakt de beerput bijzonder?

Er is altijd sprake van een zekere vertekening wanneer beerputcomplexen met elkaar worden vergeleken. Het gebruik en de omstandigheden zijn per complex verschillend bovendien zijn de looptijden vrijwel nooit helemaal gelijk. Daarnaast is van lang niet alle complexen het glas en botmateriaal onderzocht, zodat een vergelijking met HvdK-128 lastig is. In ieder geval komen de verhoudingen tussen de bakselgroepen uit de verschillende beerputten uit Zutphen grotendeels overeen. Veel vormtypen uit de beerput van de Hof van Bronckhorst zijn ook in de beerput van de Hof van Heeckeren aanwezig. Wel is er sprake van vertekening, omdat van dit andere vondstcomplex geen glas- en archeozoologisch onderzoek beschikbaar was voor de vergelijking en de rijkdom zich niet per se uit in keramiek.

De samenstelling van het adellijke beerputcomplex uit Oost-Nederland is goed vergelijkbaar met de beerput van de Hof van Heeckeren, de rijkdom blijkt vooral uit de glasvondsten. In de niet-adellijke beerputten is een ander wegwerppatroon te herkennen. De inhoud van de beerput uit Deventer is gevarieerd, hierdoor ontstaat het vermoeden dat hier niet alleen afval uit de keuken terecht kwam, maar vanuit het hele huis.

De keramiek uit de bestudeerde vondstcomplexen uit West-Nederland lijkt over het algemeen 'rijker' dan de keramiek die afkomstig is uit het huishouden van de familie Van Heeckeren. Het verschil tussen adel en niet-adel is nauwelijks zichtbaar in West-Nederland.

Hoogstwaarschijnlijk heeft dit te maken met de grotere beschikbaarheid van bepaalde bakselsoorten, zoals faïence en porselein. Het verschil blijkt over het algemeen uit de glasvondsten en, wanneer het beschikbaar is, het botmateriaal. Overigens kwamen in de meeste beerputten die voor de vergelijking zijn gebruikt materiaal terecht uit andere delen van het huis zodat deze complexen moeilijk te vergelijken zijn met HvdK-128.

6.1.2 Beantwoording van de hoofdvraag & discussie van onderzoeksresultaten

In deze paragraaf wordt de hoofdvraag beantwoord en wordt een kritische reflectie gegeven op de onderzoeksresultaten.

Vanwege incompleetheid is het interpreteren van een beerput moeilijk. De interpretatie en een waardeoordeel moeten onderbouwd worden door zoveel mogelijk gegevens.

Welke keramiek is in de beerput aangetroffen, en is het mogelijk daarin de sociale status of welvaart van de eigenaar of eigenaren te herkennen?

In de beerput is vooral keukengerei en tafelwaar aangetroffen. Bijna de helft van het complex bestaat uit simpel roodbakend aardewerk en er zijn geen bijzondere vormen te herkennen. Van duurdere bakselgroepen zoals Italiaans faïence en Aziatisch porselein zijn kleine aantallen aanwezig. De aanwezigheid van rijk versierd glaswerk en de resten van een bijzonder gevarieerd menu (bestaande uit onder andere resten van wild en enkele vogelsoorten waarop alleen gejaagd werd door de adel) wijzen op een rijk huishouden. Verder kan de welstand mogelijk afgelezen worden uit de vondst van enkele grotere partijen van dezelfde vormtypen. Daarmee kan wellicht geconcludeerd worden dat we te maken hebben met een welgesteld huishouden. Geconcludeerd kan worden dat de sociale status of welvaart van de eigenaren van de Hof van Heeckeren, niet te herkennen is aan de keramische inhoud alleen.

Slechts de helft van het vondstcomplex is geborgen, de andere helft bevindt zich nog *in situ* achter een damwand. Ondanks dat kwamen toch minimaal 239 voorwerpen van keramiek, 59 objecten van glas en veel botmateriaal uit de beerput zodat het, ondanks het slechts voor de helft opgraven van de beerput, mogelijk bleek om gerichte uitspraken te doen over de status van het vondstcomplex.

De meerwaarde van dit onderzoek is dat dit een van de weinige adellijke beerputten is die in deze mate is uitgewerkt. In combinatie met het glas- en archeozoologisch onderzoek kan het dienen als vergelijkingsmateriaal voor in de toekomst uit te werken beerputcomplexen van adellijke herkomst. Daarnaast kon door de aanwezigheid van het glas- en archeozoologisch onderzoek een toetsing plaatsvinden van de status die bleek uit de keramische inhoud van het beerputcomplex. Hierdoor is duidelijk geworden dat alleen de keramiek niet representatief is, en dat andere vondstcategorieën eveneens bij de interpretatie betrokken moeten worden.

Een vraagstuk waarover discussie en verder onderzoek moet plaatsvinden is hoe een beerputcomplex ontstaat. Zonder vergaand begrip van de vorming van een beerputcomplex is het lastig om te bepalen wat er in het complex ontbreekt. Er is nog geen beeld gevormd van de 'gemiddelde' beerput.

Op basis van de resultaten kan geconcludeerd worden dat deze beerput overeenkomt met de stelling van Van Oosten zoals die in Hoofdstuk 1 is beschreven. Wanneer enkel naar de keramische inhoud van de beerput wordt gekeken, zou men kunnen denken dat de beerput bij een gemiddeld huishouden hoort. Terwijl dit beeld bijgesteld dient te worden als men ook naar het glas en botmateriaal kijkt. Waarschijnlijk was het afval niet afkomstig uit het hele huis, maar uit het vertrek wat het dichtst bij de beerput was gelegen. Van Oosten stelt in haar artikel dat dit vooral afval uit de keuken zal zijn geweest, dit komt goed overeen met het beeld wat tijdens dit onderzoek over beerput HvdK-128 is gevormd.

In Hoofdstuk 1 kwam een drietal vragen uit de NOaA aan bod. Dit onderzoek heeft vooral bijgedragen aan de eerste vraag: Waarin uit zich, wat betreft de materiële cultuur, de sociale stratigrafie van de stedelijke bevolking en de plattelandsbevolking in de Middeleeuwen en Nieuwe tijd. Duidelijk werd namelijk dat er zoveel mogelijk informatie geraadpleegd moet worden om een statusbepaling te kunnen doen. Alleen op basis van de keramiek is niet af te lezen of een huishouden rijk of arm was. De tweede vraag kan niet beantwoord worden, doordat de inhoud van de beerput niet vergeleken kon worden met boedelinventarissen. De laatste vraag was: Wat is de typologie, vormontwikkeling en morfologische en functionele verscheidenheid van het (post)midleleeuwse gebruiksvoorwerp? Om deze vraag te beantwoorden moet een meer diepgaand onderzoek plaatsvinden van gebruiksvoorwerpen in verschillende beerputten in de regio.

Hoofdstuk 7. Aanbevelingen

Tijdens de bespreking van het onderzoek naar beerput HvdK-128 is al verschillende keren benadrukt, dat het onderzoek niet optimaal kon worden gedaan. Als afsluiting volgt hier daarom nog een aantal aanbevelingen voor toekomstig onderzoek, dat de onderzoeksresultaten kan aanvullen of verbeteren.

Doordat tijdens het onderzoek geen uitgebreid archiefonderzoek plaats kon vinden, ontbreken mogelijk belangrijke gegevens. In de toekomst zou men nog op zoek kunnen gaan naar testamenten en boedelbeschrijvingen van de familie Van Heeckeren. Deze zijn voor de relevante periode (1617-1750) veelal vastgelegd in protocolboeken. Voor de stad Zutphen bevinden die zich in het oud rechtelijk archief van Zutphen. Het beeld van een huishouden uit de 17^e of 18^e eeuw kan met behulp van dit soort documenten zo compleet mogelijk gemaakt worden, omdat onder andere duidelijk wordt welke voorwerpen niet in de beerput terecht kwamen.

Daarnaast werd tijdens het onderzoek duidelijk dat de daadwerkelijke status van een huishouden niet altijd tot uitdrukking komt in de keramiek. In de toekomst zou een sociaaleconomische status alleen gegeven mogen worden op basis van een combinatie van keramiek-, glas-, archeozoologisch- en historisch onderzoek. Idealiter zou tijdens het historisch onderzoek uitgebreid archiefonderzoek gedaan moeten worden om een zo volledig mogelijk beeld te vormen van de omgeving waaruit het vondstmateriaal stamt. Verder zou de omgang met afval (in Zutphen) onderzocht moeten worden, zij het met behulp van historisch- of archeologisch onderzoek, dit is bijvoorbeeld in Alkmaar al onderzocht¹⁷⁸. Het afval in de beerput is namelijk maar een klein deel van het afval dat uit een huishouden afkomstig was. Waarom en wanneer gooiden personen dingen weg in een beerput, waarom werd het niet in een gracht gegooid of afgevoerd? Een vraagstuk dat daarnaast beter onderzocht zou moeten worden is, wat de constructie van een beerput zegt over de functie en het gebruik.

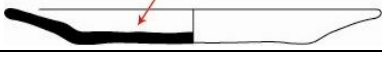

Tijdens het onderzoek miste een handleiding met standaard terminologie voor het beschrijven van keramiek (in de Verklarende Woordenlijst is hiermee een begin gemaakt). Standaardisatie van terminologie maakt onderzoeken makkelijker te vergelijken en ook meer toegankelijk, niet alleen voor specialisten maar ook voor relatieve leken. Bovendien kan een goede standaard bijvoorbeeld voorkomen dat meerdere termen voor een specifiek object worden gebruikt.

Het opzoeken van types in het Classificatiesysteem voor Laat- en Post-Middeleeuws aardewerk en glas is niet gemakkelijk. Uit de opzoekschema's van het Systeem wordt vaak niet duidelijk op basis van welke eigenschappen een bepaald object aan een bepaald vormtype kan worden toegeschreven. Tot dusverre is geen centrale database beschikbaar waarin de types opgezocht kunnen worden. Iemand die keramiek onderzoekt en beschrijft heeft nu alle publicaties waarin het classificatiesysteem is toegepast nodig als vergelijkingsmateriaal, om een typenummer aan een voorwerp toe te schrijven. Het beschikbaar maken van een centrale database zou daarom een hoop tijd en geld schelen en zou het Classificatiesysteem voor Laat- en Post-Middeleeuws aardewerk en glas een stuk gebruiksvriendelijker maken.

¹⁷⁸ Bitter 2009, 56-71.

Een mogelijk hulpmiddel om de waarde van een beerputcomplex te bepalen is de AWQ (zie 2.3). Het is aan te bevelen om deze methode verder uit te werken en om tevens een formule te ontwikkelen om de verhouding tussen glas en keramiek te berekenen. Dit kan verder inzicht geven in de sociaaleconomische status. Voor ieder tijdvak dat is gebruikt in het schema van A. Carmiggelt zou daarnaast nog bepaald moeten worden welke bakselgroepen als rijk of arm onder zijn te verdelen.

Verklarende woordenlijst

Applique	Een kleine decoratie van een los stukje klei.
Gecommitteerde	Persoon die van een bestuurscollege een bepaalde opdracht (commissie) of taak heeft ontvangen.
Generaliteits-rekenkamer	Rekenkamer van de Staten-Generaal.
Gezant	Vertegenwoordiger van een regering in het buitenland.
Grape	Een kookpot op drie of meer poten. Meestal een ronde, halfopen vorm.
Hamerrand	
Havezate	Een versterkt huis (burcht), hofstede, hof of hoeve. In de 17 ^e eeuw was de havezate een riddermatig goed. Het bezit hiervan was een voorwaarde voor lidmaatschap van een ridderschap.
Kraagrand	
Landrentmeester-generaal	Functionaris die de overschotten ontving van de lokale ontvangers van het domein.
Lange Lijzen	De benaming van een type decoratie die veel voorkomt op Kangzi- en Qianlong-porselein (en later ook werd gekopieerd door Europese producenten van industrieel aardewerk).
Lobvoet	
Manchetrand	
Mascaron	Uitstekende fantasiestik.
Medaillon	Een ovaal of rond vlak in eenvoudige omlijsting, meestal gevuld met een portret.
Slibversiering	Een kleipapje dat op aardewerk werd aangebracht als versiering.
Rand met opstaande lip	
Spiegel	Onderdeel van een bord.
Unie van Utrecht	Een op 23 januari 1579 getekende overeenkomst tussen een aantal Nederlandse gewesten, waarin werd overeengekomen dat men zich gezamenlijk zou inzetten om de Spanjaarden te verdrijven en waarin een aantal staatkundige zaken werden geregeld op het gebied van bijvoorbeeld defensie, belastingen en godsdienst.
Vlag	Onderdeel van een bord.

Literatuurlijst

- Baart, J.M./W. Krook/A.C. Langerweij, 1990: Italiaanse en Nederlandse witte faience (1600-1700), *Mededelingenblad Nederlandse vereniging van vrienden van de ceramiek 1990*, 4-45.
- Bartels, M., 2005: The Van Lidth de Jeude Family and the Waste from Their Privy: Material Culture of a Wealthy Family in 18th-Century Tiel, The Netherlands, in *Northeast Historical Archaeology Vol. 34*, Boston, 15-60.
- Bartels, M., 1999: *Steden in Scherven. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*, Zwolle (deel 1 & 2).
- Berends, A./J. Thijssen, 2011: 'Typisch Nijmegen?' Een aanzet tot identificatie van het Nijmeegse vormenspectrum: open vormen van rood-, wit- en grijsbakkend aardewerk, in H. Clevis (ed.), *Assembled Articles 4*, Zwolle, 23-33.
- Bitter, P., 2011: Into the pit? Waste management and cesspit finds in Alkmaar, in H. Clevis (ed.), *Assembled Articles 4*, Zwolle, 35-56.
- Bitter, P., 1997: *Wonen op niveau. Archeologisch, bouwhistorisch en historisch onderzoek van twee percelen aan de Langestraat*, Alkmaar.
- Blaauw, H./J. Kottman/W. Krause/J. Witte, 1997: *Cruydenborch en Endelhoef. Geschiedenis en opgraving van twee verdwenen buitenplaatsen aan de Vecht te Maarsen*, Oss.
- Carmiggelt, A./M.M.A. van Veen, 1995: *Laat- en postmiddeleeuws afval afkomstig uit zes vondstcomplexen te Den Haag*, Den Haag.
- Carmiggelt, A., 1993: MAE wat doen we ermee?, in H. Clevis/J. Thijssen (eds.), *Assembled Articles 1*, Zwolle, 55-86.
- Cleverens, R.W.A.M., 1988: *Het geslacht van Heeckeren. Van Heeckeren van Kell, van Heeckeren van Wassenaer*, Middelburg.
- Clevis, H., 2006: *Keramiek en glas uit de kelders van havezate Werkeren*, Zwolle.
- Clevis, H., 2001: *Zwolle Ondergronds, zeven blikvangers van archeologische vondsten in Zwolle*, Zwolle.
- Clevis, H./J. Kottman, 1989: *Weggegooid en teruggevonden. Aardewerk en glas uit Deventer vondstcomplexen 1375-1750*, Urk.
- Coppée, C., 2007: Het grafmonument voor Evert van Heeckeren en Maria Torck in de Sint Walburgiskerk te Zutphen in *Zutphen, tijdschrift voor de historie van Zutphen en omgeving*, 87-94.
- Dragendorff, H., 1895: Terra sigillata. Ein Beitrag zur Geschichte der griechischen und römischen Keramik, in *Bonner Jahrbücher* 96, 18-155.
- Frijhoff, W.Th.M., B. Looper, J. van der Kluit, C.E.M. Reinders, R.C.C. de Savornin Lohman, F.W.J. Scholten, R. Wartena, 1989: *Geschiedenis van Zutphen*, Zutphen.

- Groothedde, M./A. van Helbergen, 2006: *Uit de keuken van Herman Otto (1650-1657)*, Zutphen (Zutphense Archeologische Publicaties 21).
- Groothedde, M./H.E. Henkes, 2008: *Vijf eeuwen afval. Zutphen-Stadhuis, keramiek en glas uit beerput 7*, Zutphen (Zutphense Archeologische Publicaties 38).
- Harenberg, J., 2009: *Verdwenen grandeur. Enghuizen bij Hummelo en wat er eens bij gehoord heeft*, Alphen aan de Rijn.
- Harenberg, J., 1999: *Eens bolwerk van de adel: kastelen en landhuizen in de Achterhoek en Liemers*, Alphen aan de Rijn.
- Helbig, J., z.j.: *Faïences Hollandaises, I. Pièces marquees*, Brussel.
- Henkes, H.E., 2003: *Glaswerk uit de beerput van Walraven van Heeckeren tot de Nettelhorst*, Zutphen (Zutphense Archeologische Publicaties 9).
- Hiddink, H.J., 1994: *Walraven van Heeckeren, Vrijheer van Nettelhorst thuis op Twickel*, Enschede.
- Hiddink, H.J., 1991: *De Nettelhorst. Geschiedenis van het kasteel en de marke Nettelhorst-Langen*, Borne.
- Hoogsteyns, M., 2008: *Artefact mens: een interdisciplinair onderzoek naar het debat over materialiteit binnen de material culture studies*, Alphen aan de Rijn.
- Israel, J., 1995: *The Dutch Republic. Its rise, greatness and fall 1477-1806*, Oxford.
- Jacobs, E./M.M.A. van Veen, 1996a: *Van kerk tot rekenwerk, laat- en postmiddeleeuwse vondstcomplexen aan het Lange Voorhout*, Den Haag (HOP-reeks 3).
- Jacobs, E./M.M.A. van Veen, 1996b: *Tussen koor en controle. Opgravingen op het terrein van de Algemene Rekenkamer aan het Lange Voorhout*, Den Haag (VOM-reeks 3).
- Kleyn, de J., 1986: *Volksaardwerk in Nederland*, Zeist.
- Korf, D., 1981: *Nederlandse Majolica*, Haarlem.
- Oosten, van R., 2011: *Garbage in, garbage out? To what extent are inventory lists of the classification system a reliable guide for chrono-morphological development?*, in H. Clevis (ed.), *Assembled Articles 4*, Zwolle, 73-88.
- Oosten, van R., 2005: *Rijke huishoudens, arme beerputten: Het afleiden van sociale stratificatie aan de hand van serviesgoed in beerputten nader bekeken*, in M. Kerkhof/R. van Oosten/F. Tomas/C. van Woerdekom, *SOJA bundel 2005*, Leiden, 157-168.
- Oostveen, van J., 2008: *Kleipijpen uit Zutphen*, Zutphen.
- Ostkamp, S., 1998: *Afval van gorters, brouwers en een hospitaal. Archeologisch onderzoek aan het Wortelsteegplein*, Alkmaar.
- Spitzers, T., 1998: *"Heerlijke" maaltijdresten: faunaresten uit de 17^e eeuwse beerput van de hof van Heeckeren te Zutphen*, Zutphen (Zutphense Archeologische Publicaties 1).

Thijssen, J., 1991: *Tot de bodem uitgezocht. Glas en keramiek uit een beerput van de 'Hof van Batenburg' te Nijmegen 1375-1850*, Nijmegen.

West, S., 1999: *The Familiar Past, Archaeologies of later Historical Britain*, Londen.

Internetbronnen

Molhuysen, P.C., P.J. Blok, Fr.K.H. Kossmann, 1930: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek, Achtste deel*, Leiden (<http://www.historici.nl/retroboeken/nnbw/> regelmatig bezocht tijdens het onderzoek).

Overige bronnen

- Historisch Kadaster Zutphen (intern beschikbaar bij de gemeente Zutphen).
- Regionaal archief Zutphen.

Verantwoording afbeeldingen

Foto's zijn zelf genomen en bewerkt tenzij anders vermeld.

- Afb. 2: <http://uploads8.wikipaintings.org/images/pieter-de-hooch/two-women-with-a-child-in-court.jpg> (datum bezocht: 12 juni 2012).
- Afb. 12: http://farm3.static.flickr.com/2036/2417592473_e08612309a.jpg (datum bezocht: 14 juni 2012)
- Afb. 13: <http://www.genealogiedezeeuw.nl/jdc.jpg> (datum bezocht: 5 april 2012).
- Afb. 16: Kastelenbeeldbank.nl (datum bezocht: 5 april 2012).

Tellijst HvdK 128

Bakselcategorie

MAE

Steengoed met oppervlaktebehandeling

s2	1
s2-kan-5	1
s2-kan-5/68	2
s2-kan-57	4
s2-kan	5
s2-pot/kan	5
s2-pot	4
<i>Subtotaal</i>	22

Industrieel steengoed

s3-bor-1	1
<i>Subtotaal</i>	1

Roodbakkend aardewerk

r	4
r-bor	6
r-bor-3	4
r-bor-50	6
r-bor-7	1
r-dek-8	1
r-pot	15
r-gra/stk	7
r-gra-109	4
r-gra-11	1
r-gra-15	1
r-gra-17b	1
r-gra-18	3
r-gra-30	1
r-gra-47	1
r-gra-52/107	12
r-gra-63	1
r-gra-64	1
r-gra-91	2
r-gra-44	1
r-kan	2
r-kap-1?	1
r-kom	1
r-kom-16	1
r-kom-(49?)	1
r-kom/gra	4
r-kom-68	1
r-kop	4
r-pis	3
r-pis-5	1

r-pot-23	1
r-pot-40	1
r-stk-?	1
r-tes-2	1
r-ver-5	2
<i>Subtotaal</i>	<i>98</i>

Witbakkend aardewerk

w-dek-8	1
w-kop/kom	1
w-kan-15	1
w-kmf?	1
w-kom	1
w-pot/kan	1
w-pis-1	2
<i>Subtotaal</i>	<i>8</i>

West-duits aardewerk

dw-bor	1
dw-dek	1
dw-kom-1	4
dw-bor-1	25
<i>Subtotaal</i>	<i>31</i>

Majolica

m-bor/kom	1
m-kom-6	2
<i>Subtotaal</i>	<i>3</i>

Faience

f	1
f-bor	2
f-bor/kom	1
f-bor-1	1
f-bor-11	1
f-bor-19	2
f-bor-2	15
f-bor-27	2
f-bor-3	6
f-bor-5	1
f-bor-7	2
f-kan	3
f-kom	1
f-kom-2	2
f-kom-3	8
f-kop	2
f-pis/kom	1
f-pis-1	1
f-plo-1/2	1
f-teg	1

f-zal-1		1
	<i>Subtotaal</i>	55

Italiaanse faience

i-kan		1
i-plo-1		1
i-plo-2		1
i-plo-2/4		1
	<i>Subtotaal</i>	4

Aziatisch porselein

p-bor		2
p-bor-1		1
p-bor-5/8		2
p-bor-9		1
p-kom		2
p-kop		1
p-kop-1		2
	<i>Subtotaal</i>	11

Europees porselein

ep-bor-1		1
	<i>Subtotaal</i>	1

Industrieel wit

iw-bor		1
iw-bor-11		1
iw-bor-3		1
iw-bor-4		2
	<i>Subtotaal</i>	5

Totaal		239
---------------	--	------------

Catalogus

De keramiek uit de beerput van Walraven van Heeckeren

Door Marjolein van der Storm (met hulp van Annelies Berends)

Opbouw

In de catalogus worden de meest belangrijke voorwerpen uit het beerputcomplex gepresenteerd. Dat betreft voorwerpen van steengoed, rood- en witbakkend aardewerk, West-Duits aardewerk, majolica, faience en Aziatisch porselein. De catalogus is vormgegeven volgens het Classificatie Systeem voor Laat- en Post-Middeleeuws aardewerk en glas (Deventer-systeem). De beschrijving van elk object is als volgt:

Catalogusnummer

1. Inventarisnummer
2. Code van het type
3. Complexdatering; objectdatering
- 4a. afmetingen in centimeters: maximale diameter/hoogte/diameter bodem
- 4b. Beschrijving van het type
- 5a. Bakselsoort
- 5b. Oppervlaktebehandeling
- 5c. Decoratie
- 5d. Diversen
- 6a. Bodem
- 6b. Additieven
- 6c. Compleetheid
7. Naam/functie
8. Herkomst
9. Literatuur

Tekeningen: Joyce Onderstal en Melissa Vos

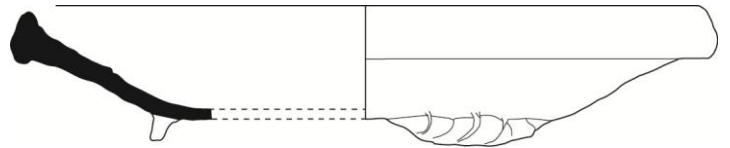
Digitalisatie tekeningen & foto's: Marjolein van der Storm

Tekeningen zijn op schaal 1:4 tenzij anders vermeld.

Steengoed

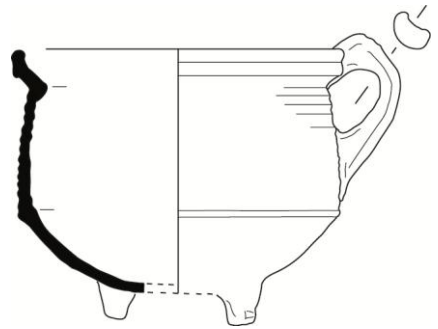

Roodbakkend aardewerk

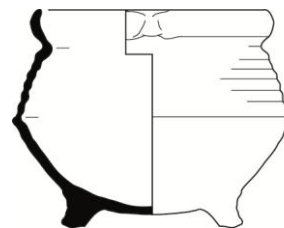
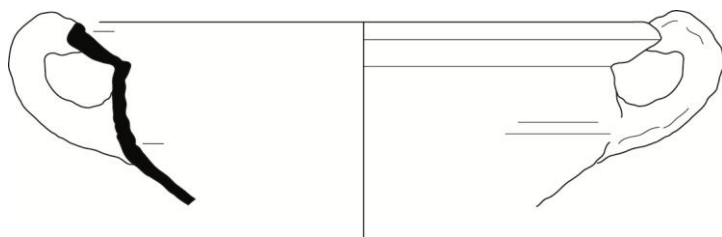

- 1.
1. HvdK128-1
2. s2-kan-5
3. 1617-1750; 1625-1725
- 4a. 6/-/-
- 4b. zeer bolle kan met wijde hals met kraagrand, ribbel op hals aanzet, op standvoet
- 5a. steengoed
- 5b. zoutglazuur, uitwendig mangaan
- 5c. appliques en stempels over paarse ondergrond
- 5d.
- 6a.
- 6b.
- 6c. randfragment
7. kan
8. Westerwald
9. Bartels 1999: p. 558, cat. 123, 124
Broekhuizen 1992: p. 322, afb. X-52
Gaimster 1997: p. 264-65, afb. 121, 122
Reineking-von Bock 1976: p. 319-320, afb. 550, 551, 552.

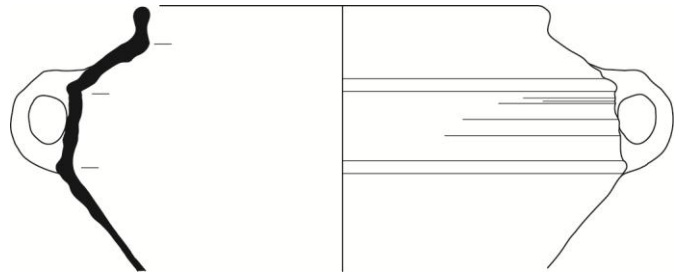
- 2.
1. HvdK128-2
2. r-bor-50
3. 1617-1750
- 4a. 35,5/5,8/-
- 4b. diep afgerond bord met brede vlag en van buiten aangedrukte rand, op lobvoeten
- 5a. roodbakkend aardewerk
- 5b. loodglazuur aan binnenzijde
- 5c.
- 5d.
- 6a. drie lobvoeten, uit de wand gevormd
- 6b.
- 6c. randfragment
7. bord
8. Nederland
- 9.

-
<p>3.
 1. HvdK128-3
 2. r-gra-30
 3. 1617-1750; ca. 1660-1670
 4a. 16/11,7/-
 4b. wijdmondige grape met afgeronde buikknik, en een kraagrand met dekselgeul
 5a. roodbakkend aardewerk
 5b. loodglazuur
 5c. op schouder jaartal in slib: ANN[O] [1]66[?].
 5d.
 6a.
 6b.
 6c. randfragment
 7. grape
 8. Nederland
 9. Jacobs/Van Veen 1996, p. 61-62
 Clevis 2000, p. 88, cat. 17, 19
 Carmiggelt/Van Veen 1995, p. 59, afb. 45-46</p> | <p>4.
 1. HvdK128-4
 2. r-gra-44
 3. 1617-1750; 1600-1675
 4a. 17/12,6/-
 4b. grape met scherpe buikknik en grote halsopening met kraagrand en dekselgeul
 5a. roodbakkend aardewerk
 5b. loodglazuur
 5c. horizontale ribbel op buikknik
 5d.
 6a. driepoot
 6b. verticaal lintoor, geknepen
 6c. archeologisch compleet
 7. grape
 8. Nederland
 9.</p> |
|---|--|

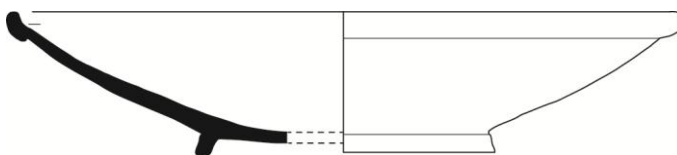
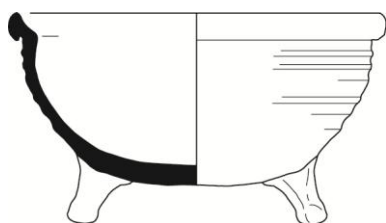
-
<p>5.</p> <p>1. HvdK128-5</p> <p>2. r-gra-52</p> <p>3. 1617-1750; 1625/50-1660/1725</p> <p>4a. 30/-/-</p> <p>4b. wijde grape/terraine met afgeronde buikknik en naar buiten geknikte rand met opstaande lip aan bovenzijde</p> <p>5a. roodbakkend aardewerk</p> <p>5b. loodglazuur</p> <p>5c.</p> <p>5d.</p> <p>6a.</p> <p>6b. twee verticale worstoren</p> <p>6c. randoorfragment</p> <p>7. grape/terraine</p> <p>8. Nederland</p> <p>9. Gawronski 2012, p. 227, cat. 651
Bitter et al. 1997, p. 57, cat. 107</p>	6. 1. HvdK128-6 2. r-gra-63 3. 1617-1750 4a. 12/10,7/- 4b. grape met scherpe buikknik en afgeronde kraagrand met dekselgeul 5a. roodbakkend aardewerk 5b. loodglazuur 5c. 5d. geknepen schenklip 6a. driepoot 6b. 6c. archeologisch compleet 7. grape 8. Nederland 9.

7.
 1. HvdK128-7
 2. r-gra-91
 3. 1617-1750; ca. 1652
 4a. 12/11,4/-
 4b. grape met afgeronde buikknik en kraagrand met dekselgeul
 5a. roodbakkend aardewerk
 5b. loodglazuur
 5c. op schouder jaartal in slib: 1652?
 5d.
 6a. driepoot
 6b.
 6c. archeologisch compleet
 7. grape
 8. Nederland
 9. Gawronski 2012, p. 219, cat. 597
 Ostkamp *et al.* 2001, cat. 77-79
 Ostkamp *et al.* 1998, cat. 76
 Bitter *et al.* 1997 p. 52, cat. 154
 Bitter 1995, p.110, cat.19
 Carmiggelt/Van Veen 1995, p. 43

8.
 1. HvdK128-8
 2. r-pot
 3. 1617-1750
 4a. 21/-/-
 4b. zeshoekige pot met opstaande verdikte rand
 5a. roodbakkend aardewerk
 5b. loodglazuur
 5c. horizontale ribbels op en tussen de twee buikknikken
 5d.
 6a.
 6b. twee verticale lintoren
 6c. randoorfragment
 7. grape
 8. Nederland
 9.

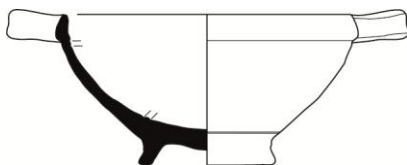
West-Duits aardewerk

- 9.**
 1. HvdK128-9
 2. r-kom-16
 3. 1617-1750
 4a. 19/9,1/-
 4b. bolle, wijde, lage kom met een manchetrans
 5a. roodbakkend aardewerk
 5b. loodglazuur aan binnenzijde
 5c.
 5d.
 6a.
 6b.
 6c. randbodem fragment
 7. grape/kom
 8. Nederland
 9.

- 10.**
 1. HvdK128-10
 2. dw-bor-1
 3. 1617-1750; 1650-1675
 4a. 35/6,9/10
 4b. groot bord met uitwendig verdikte rand op standing
 5a. roodbakkend aardewerk
 5b. loodglazuur aan binnenzijde
 5c. geknepen rand; inwendig slibdecor van concentrische cirkels, ruiten, cirkels en stippellijnen geaccentueerd in koperoxide
 5d.
 6a. standing, glad
 6b.
 6c. archeologisch compleet
 7. bord
 8. Ochtrup
 9. Clevis 2000, p. 151, cat. 51

Witbakkend aardewerk

11.

1. HvdK128-11
2. dw-kom-1
3. 1617-1750; 1675-1725
- 4a. 15/7,1/6
- 4b. bolvormige kom met verdikte rand, standring en twee horizontale lintoren
- 5a. roodbakkend aardewerk
- 5b. loodglazuur aan binnenzijde
- 5c. aan de binnenzijde gele slibversiering met ribbels, groene stippen en lijnen, op spiegel een rozet
- 5d.
- 6a. standring, glad
- 6b. twee horizontale lintoren
- 6c. archeologisch compleet (gerestaureerd)
7. kom
8. Ochtrup (D)
9. Clevis 2000, p. 93, cat. 151

12.

1. HvdK128-12
2. w-dek-8
3. 1617-1750; 1625-1675
- 4a. 19/-/-
- 4b. bol deksel met opstaande lip en hengsel
- 5a. witbakkend aardewerk
- 5b. loodglazuur, aan buitenzijde koperoxide
- 5c.
- 5d.
- 6a.
- 6b. hengsel, ontbreekt
- 6c. randfragment
7. deksel
8. Frechen (D)
9. Jacobs/Van Veen 1996, p. 61

Majolica

Faience

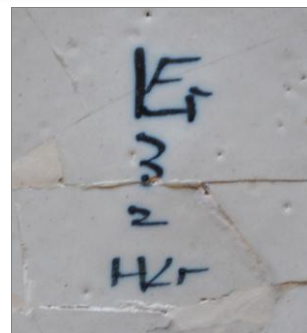

13.

1. HvdK128-13
2. m-kom-6
3. 1617-1750; 1620-1660
- 4a. 22/8,5/9
- 4b. bolle kom met ver uitgebogen rand op standring
- 5a. majolica
- 5b. loodglazuur op buitenzijde, tinglazuur met beschildering in kobaltblauw op binnenzijde
- 5c. florale decoraties op de wand, varende zeilschip op de spiegel
- 5d.
- 6a. standring, glad (doorboord)
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. kom
8. Friesland?
9. Gawronski 2012, p. 240, cat. 740
Bartels 1999, p. 796, cat. 956
Korf 1981, p. 57 afb. 108, nr. 132 (randmotief)

14.

1. HvdK128-14
2. f-bor-2
3. 1617-1750
- 4a. 11/2/7
- 4b. plat bord met platte spiegel, platte vlag inwendig met knik afgezet
- 5a. faience
- 5b. tinglazuur
- 5c.
- 5d.
- 6a. standvlak
- 6b.
- 6c. archeologisch complete
7. bord
8. Delft?
- 9.

- 15.**
1. HvdK128-15
 2. f-bor-5
 3. 1617-1750; 1700-1750
 - 4a. 22/2,1/11
 - 4b. afgerond bord met platte bodem en smalle vlag
 - 5a. faience
 - 5b. tinglazuur, inwendig kobaltblauwe beschildering
 - 5c. geometrisch decor
 - 5d.
 - 6a. standvlak
 - 6b.
 - 6c. archeologisch compleet
 7. bord
 8. Delft
 9. Van der Velde *et al.* 2009, p. 906

- 16.**
1. HvdK128-16
 2. f-bor-7
 3. 1617-1750; 1691-1721
 - 4a. 19/3/10
 - 4b. diep bord met een knik van spiegel naar vlag, op standring
 - 5a. faience
 - 5b. tinglazuur, kobaltblauwe beschildering
 - 5c. aan onderzijde 4 maal 4 blauwe stippen, aan binnenzijde op vlag afwisselend rasters en medaillons met planten, op spiegel lange lijzen
 - 5d. op onderzijde schildersmerk: LVE, 3, 2, HKR
 - 6a. standring, glad
 - 6b.
 - 6c. archeologisch compleet
 7. bord
 8. Delft, werkplaats 'De Metaale Pot' (Lambertus van Eenhoorn)
 9. Helbig deel 1 z.j., p. 53

17.

1. HvdK128-17
2. f-bor-7
3. 1617-1750; 1675-1725
- 4a. 33/4,5/18
- 4b. diep bord met een knik van spiegel naar vlag, op standring
- 5a. faience
- 5b. tinglazuur, aan binnenzijde kobaltblauwe beschildering
- 5c. landschap met een hert en hond (jachtdecor?)
- 5d. proenafdruk op vlag
- 6a. standring, glad
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. bord
8. Delft
9. Van der Velde *et al.* 2009, p. 906

18.

1. HvdK128-18
2. f-pis-1
3. 1617-1750; 1675-1750
- 4a. 11,5/8/6
- 4b. bolle pispot met uitgebogen rand, en platte bodem
- 5a. faience
- 5b. tinglazuur
- 5c.
- 5d.
- 6a. standvoet, glad
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet (gerestaureerd)
7. pispot, miniatuur
- 8.
9. Van der Velde, *et al.* 2009, p. 906

Aziatisch porselein

19.

1. HvdK128-19
2. p-kop-1
3. 1617-1750; 1700-1750
- 4a. 7/4,4/3
- 4b. kop met uitgebogen lip, op standring
- 5a. Aziatisch porselein, Imari
- 5b. veldspaatglazuur, polychrome beschildering (rood, blauw, goud)
- 5c. planten en diagonale strepen op de buitenzijde, aan binnenzijde servetwerk en op spiegel een bloem
- 5d.
- 6a. standring, glad
- 6b.
- 6c. archeologisch compleet
7. kop
8. China
9. Van der Velde *et al.* 2009, p. 906